

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
PRÁVNICKÁ FAKULTA

KATEDRA OBČANSKÉHO PRÁVA

RIGORÓZNÍ PRÁCE

Manželství a majetek

Konzultant

Prof. JUDr. Jan Dvořák, CSc.

Zpracovatel

**Mgr. Richard Polma
Křížkové schody 67
293 01 Mladá Boleslav**

říjen, 2008

Čestné prohlášení

„Prohlašuji, že jsem tuto rigorózní práci zpracoval samostatně a že jsem vyznačil prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpal, způsobem ve vědecké práci obvyklým“.

Mgr. Richard Polma

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Dvořák, J., Spáčil, J. : Společné jmění manželů v teorii a v judikatuře, ASPI, a.s., 2007

Francová, M., Dvořáková Záborská, J. : Rozvody, rozchody a zánik partnerství, ASPI, a.s., 2008

Štěpánová, S. : Společné jmění manželů a podnikání, Computer Press, a. s., 2006

Knappová, M., Švestka, J. a kol. : Občanské právo hmotné, 3. vydání, ASPI, a.s., 2002

Hrušáková, M. a kol. : Zákon o rodině. Komentář, 1. vydání, Praha, C.H. BECK, 1998

Holub, M., Nová, H., Sladká Hyklová, J. : Zákon o rodině. Komentář, Linde, 2007

Winterová, A. a kol. : Civilní právo procesní, Linde Praha a.s., 2006

Bičovský, J. : Bezpodílové spoluvlastnictví manželů, Linde, 1993

Pokorný, M., Holub, M., Bičovský, J. : Společné jmění manželů, Linde, 2000

Štenglová, I. : Obchodní zákoník.Komentář, C.H. BECK, 2003

Kol. : Občanský zákoník.Komentář, Panorama Praha, 1987

Švestka, J., Jehlička, O., Škárová, M., Spáčil, J. a kol. : Občanský zákoník.Komentář, 10. vydání. Praha: C.H. BECK, 2006

Švestka, J., Škárová, M., Spáčil, J., Hulmák, M. a kol. : Občanský zákoník.Komentář, 1. vydání. Praha: C.H. BECK, 2008

- Lazar, J., Švestka, J.** : Občanské právo hmotné, 1. vydání. Panorama Praha, 1987
- Veselý, V., Kavalír, J., Pivoňková, M.** : Obecný zákoník občanský, Linhart Praha, 1947
- Eliáš, K., a kol.** : Občanský zákoník. Velký akademický komentář, 1. vydání. LINDE PRAHA a.s., 2008
- Black, C. H.** : Blackův právní slovník, 6. vydání (v USA). Praha, VICTORIA PUBLISHING, a.s. , 1993
- Gerlich, K.** : Rozvod, rozluka, alimenty, V. Linhart, Praha 1934
- Boguszak, J., Čapek, J., Veverka, V.** : Základy teorie práva a právní filozofie, 1. vydání. Praha, CODEX, 1996
- Gerloch, A.** : Teorie práva, 2. rozšířené vydání. Aleš Čeněk, Dobrá Voda u Pelhřimova, 2001
- Vlček, J., a kol.** : Výkladový lexikon pojmů tržní ekonomiky, 1. vydání. VICTORIA PUBLISHING, a.s., Praha, 1992
- Schelle, K., a kol.** : Základy soukromého práva, vydání první, Edice učebnic právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, svazek 39, 1993
- Knapp, V.** : Teorie práva, 1. vydání. Praha, C.H.BECK, 1995
- Wintrová, A., a kol.** : Občanské právo procesní, ISV nakladatelství, Praha, 1994
- Dnistrjansky, S.** : Základy moderního práva soukromého, Česká akademie věd a umění, Praha, 1928
- Rouček, F.** : Výklad a použití zákonů v praxi, A. Hubínek, Nové právnické knihkupectví, antikvariát a nakladatelství Praha, 1941

Bičovský, J., Holub, M. : Nové znění občanského zákoníku – poznámkové vydání, Právnické a ekonomické nakladatelství a knihkupectví Linde Praha a.s., Praha, 1991

Kincl, J. : Gaius Učebnice práva ve čtyřech knihách, Masarykova universita Brno, Přetisk 1. vydání 1981, Brno, 1993

Holub, M. : Zákon o rodině a předpisy související, 1. doplněné vydání, Právnické a ekonomické nakladatelství a knihkupectví Linde Praha a.s., Praha, 1993

Schelle, K., Schelleová, I. : Civilní kodexy 1811 – 1950 – 1964, 1. vydání, Masarykova universita Brno, 1993

Rouček, F. : Základy právního myšlení čili nástin jurilogie, Nakladatelství Barvič & Novotný, Brno, 1938

Pekař, J. : Dějiny československé, Nákladem Historického klubu v Praze 1., Klementinum, Praha, 1921

Hayek, F., A. : Právo, zákonodárství a svoboda, Academia, Nakladatelství Československé akademie věd, Praha, 1991

Babouček, I. : Kapitoly z dějin sociálního myšlení I, ALEKO Praha, 1991

Kincl, J. : Dicta et regulae iuris aneb právníké mudrosloví latinské, Univerzita Karlova, Karolinum, 1990

Vondruška, V. : Intimní historie od antiky po baroko, Moravská Bastei MOBA, s.r.o., Brno, 2007

Tripes, A. : Exekuce v soudní praxi, 2. vydání, C.H.BECK, Praha, 2001

JUDIKATURA A PRÁVNÍ PŘEDPISY

Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, v platném znění

Zákon č. 102/1992 Sb., kterým se upravují některé otázky související s vydáním zákona č. 509/1991 Sb., kterým se mění, doplňuje a upravuje občanský zákoník

Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, v platném znění

Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, v platném znění

Zákon č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník, v platném znění

Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce, v platném znění

Zákon č. 182/2006 Sb., o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon), v platném znění

Zákon č. 120/2001 Sb., o soudních exekutorech a exekuční činnosti (exekuční řád), v platném znění

Zákon č. 141/1950 Sb., občanský zákoník

Zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném

Zákon č. 268/1949 Sb., o matrikách

Obecný občanský zákoník vyhlášený císařským patentem ze dne 1.6.1811

Elektronická verze ASPI

Elektronická verze LEXDATA

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

SJM	společné jmění manželů
BSM	bezpodílové jmění manželů
ZSM	zákonné společenství majetkové
OZ	Občanský zákoník č.40/1964 Sb.
ABGB	Obecný občanský zákoník z roku 1811 (Všeobecný občanský zákoník)
ZOR	zákon o rodině

OBSAH

I.	Úvod- východiska fenoménu manželství a fenoménu majetku	1
II.	Šest pohledů na průsečík pojmu manželství a pojmu majetku	4
	1. Manželství jako fenomén	4
	1.a. pohled filozofický	4
	1.b. pohled psychologický	7
	1.c. pohled sociologický	9
	1.d. pohled ekonomický	12
	1.e. pohled právní	13
	2. Společenské funkce manželství	15
	2.a. funkce ekonomická	15
	2.b. funkce výchovná	18
	2.c. funkce emoční	20
	2.d. funkce intimní	22
	2.e. funkce právní	27
	3. Majetek výlučný a majetek společný	32
	3. a. pojetí majetku jako individuálního vztahu	32
	3. b. občan a jeho základní právo na majetek	33
	3. c. majetkové sdružování občanů	35
	4. Historický vývoj majetkových vztahů v manželství	37
	4. a. právní úprava podle Obecného občanského zákoníku - ABGB	37
	4. b. právní úprava podle Středního občanského zákoníku – ZSM	47
	4. c. právní úprava podle Občanského zákoníku – BSM	60
	4. d. současná právní úprava – SJM	70

5. Recentní právní úprava	76
5. a. hlavní zásady recentní právní úpravy	76
5. b. zhodnocení recentní právní úpravy	83
5. c. výhody recentní právní úpravy	90
5. d. nevýhody recentní právní úpravy	91
6. Úpravy de lege ferenda	92
6. a. východiska úprav recentní právní regulace	92
6. b. je SJM reliktní minulostí?	94
6. c. hrozí zánik fenoménu manželství?	95
6. d. několik podmětů k úpravám de lege ferenda	96
III. Závěr	99

I. Úvod – východiska fenoménu manželství a fenoménu majetku

Ve své práci jsem si dovolil prozkoumat takové společenské fenomény jako jsou fenomén „manželství“ a fenomén „majetek“. Oba tyto pojmy patří k základním pojmům humanitních věd a jsou s celou současnou civilizací neoddělitelně spjaty. Navíc jsem si dovolil zkoumat právě průsečík těchto dvou pojmů, jak ho nám přináší lidský život ve všech jeho podobách. A zde jsem se přesvědčil, že tyto dva pojmy se až velice často v lidském životě prolínají a že mají společných atributů více, než by bylo se mohlo zdát na první pohled.

Asi velice obtížně bychom se dnes dohadovali, který z těchto pojmů je starší a jak dlouho provázejí lidstvo na jeho dlouhé pouti historií. Již na úsvitu civilizace, kdy pralidé vyžívali v současné vysoce inteligentní lidské bytosti – homo sapiens sapiens, se jistě objevili první zárodky majetkových vztahů i první zárodky společného soužití jedinců opačného pohlaví.

Dokonce s jistou nadsázkou by se dalo říci, že určité majetkové vztahy a vztahy soužití jedinců lidé objevili i v živočišné říši ve světě vyšších zvířat. V každé tlupě vyšších savců existují určitá pravidla, kolik potravy připadne samcům, kolik samicím a kolik zbude na mláďata. A protože potrava je ta nejcennější komodita v živočišné říši, jistá paralela s přisvojováním ekonomických statků v lidské společnosti by zde v určitém pohledu mohla být pozorována. O soužití vyšších živočichů ve stálých svazcích již bylo napsáno mnoho odborné literatury (např. monogamní soužití labutí). Bohužel tyto paralely jsou více pro právní zkoumání bezpředmětné, neboť jakkoliv vyspělé zvíře je v recentních právních úpravách stále pouze věcí, která nemůže mít svá subjektivní práva.

Proč by se tedy pojmy „manželství“ a „majetek“ měly zkoumat najednou? Je snad manželství závislé na majetku? Nebo obráceně platí, že by majetek nemohl existovat bez manželství? Samozřejmě, že tyto pojmy nejsou vzájemně podmíněny. Majetek bez problémů existuje nezávisle, zda žije jeho subjekt v manželství či nikoliv. A také manželství si dovedeme přestavit zcela bez majetku. Ale v průběhu lidského

života se oba pojmy velice často prolínají, a to dokonce tak často, že si tyto pojmy vynutily samostatnou úpravu v zákoně. Není tedy náhoda, že v naprosté většině právních řádů existují úpravy majetkových vztahů i úpravy manželských vztahů, a dokonce i úpravy majetkových vztahů v manželství. A tyto úpravy právních vztahů mají navíc velice starou tradici.

Problémem vzniku právního řádu a odhalení jeho pramenů se zabývá velice fundovaně právní věda. Ta se na samém počátku svého bádání setkává s výlučným právem obyčejovým, které teprve poznenáhlu a obtížně se zachycuje na určitých listinách a později dokonce v abstraktních zákonech.

*„Jakým způsobem se publikace (projev) právních norem děje, tím se zabývá **právní technika** či-li **nomopoietika** (nahlížíme do pravotvárcovy dílny). Může se tak státi zejména slovy, ať psanými (tzv. právo psané) nebo mluvenými (např. ústní prohlášení rozsudku), nebo skutky zvláště kvalifikovanými tzv. právo obyčejové, při čemž bývá poukazováno ke skutečnosti historicko-psychologické: co je zpravidla odedávna a všemi nebo většinou zachováno, jeví se jednotlivci jako něco, co má býti. Tudiž právo psané a zvykové liší se normotvorným procesem (slovy - skutky).“¹*

Velice častý průsečík majetkových a manželských vztahů v právu mě tedy přivedl k myšlence tyto vztahy porovnat s právními vztahy v jiných korporacích a porovnat i historický vývoj těchto vztahů v našem právním řádu. Dovolil jsem si na konci mé práce i několik úvah de lege ferenda, neboť po každém zkoumání určitého jevu se vyskytnou v pozorovateli určité myšlenky, jak by se dal tento systém zlepšit či lépe přizpůsobit rychle vyvíjející se současnosti.

Oba fenomény navíc nejsou žádným okrajovým jevem v právu, po většinu života se týkají většiny občanů v naší zemi i ve všech civilizovaných společnostech. Z tohoto důvodu jsem přesvědčen, že moje práce by mohla alespoň trochu přispět do širší diskuze o těchto mimořádných fenoménech. V žádném případě si ale neosobuji právo navrhnout nějaké univerzální řešení této problematiky, neboť jsem si vědom, že se zde jedná o

¹ Rouček, F. : Základy právního myšlení čili nástin jurilogie, Nakladatelství Barvič & Novotný, Brno, 1938, str. 109

velice závažné otázky nejenom právní, ale i společenské a lidské. Velice rád jsem tedy mohl vyslovit svůj názor k těmto mimořádně závažným tématům.

Celou svoji práci jsem se snažil přispět do současné společenské diskuze právě v období, kdy se připravuje mimořádně závažná změna – rekodifikace celého občanského zákoníku resp. zcela nový moderní kodex občanského práva.

II. Šest pohledů na průsečík pojmu manželství a pojmu majetku

1. Manželství jako fenomén

1. a. pohled filozofický

Celou historii lidské společnosti si ti nejlepší filozofové kladli otázky „Co je to manželství?“ a „Proč se vyskytuje ve společnosti v tak hojném počtu?“ a „Jaký má smysl trvalé soužití muže a ženy?“. Na tyto velice závažné otázky do dnešního dne nemohou najít odpověď.

„Vývoj soukromého práva na našem území lze sledovat od formování základů jeho státní organizace, která byla od počátku feudální. Majetkové vztahy feudální společnosti upravovala celá řada právních pravidel, patřících k nejruznějším stavovským a místním právům, a to ve shodě s feudálním právním řádem, který neznal jednotný systém všeobecně závazných norem.“²

V dnešní moderní a emancipované době jako by se zdálo, že je institut manželství v krizi, že již splnil svoji historickou úlohu a že je na ústupu. A skutečně některé trendy jako by bořily tradiční představu o pojmu „manželství“ a o jeho roli v životě každého člověka.

Celé dvacáté století se vyznačovalo naprosto bezprecedentní emancipací žen, která neměla nikdy v historii lidstva obdobu. Vědci zabývající se pravěkým vývojem lidstva sice vytvořili teorii matriarchátu v době kamenné, který měl být spojen s úlohou ženy jako matky rodu, ale to představovalo jen mimořádné zvýšení úlohy žen jako nositelek nového života ve velice náročných dobách ledových, ale nikdy tyto ženy, dle mého názoru, nezastávaly role „vůdce tlupy“, ale pouze zbožněné dárnyně života. To je ale o trochu jiné postavení, i v těchto dobách ledových měli muži výsadní postavení jako ochránci tlupy a její vůdci. Pro dokonalý matriarchát se v celé historii lidstva včetně

² Schelle, K., a kol. : Základy soukromého práva, vydání první, Edice učebnic právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, svazek 39, 1993, str. 3

jeho prehistorie nenašly dostatečné důkazy.

Muži tedy vždy vládli a měli po celou historii výsadní postavení. Dvacáté století však naprosto otřásl tímto postavením, doslova se roztrhl tento klasický model. Ženy nastoupily na dráhu úplné emancipace, která nikdy v dějinách neměla obdoby. Po celé dvacáté století ženy v podstatě dobývaly jednu metu za druhou v úmyslu se naprosto ve všem se vyrovnat mužům. Začalo to na počátku 20.století volebním právem a vysokoškolským vzděláním a přes ženy v podnikání a v celé ekonomice po ženy v kultuře a ve sportu až po ženu – kosmonautku a ženu - prezidentku. Dnes neexistuje sféra, kde by se ženy ve velkém nevyskytovaly, je velká skupina žen v policejních sborech a dokonce i ve vězeňských sborech a v armádě. Náporu žen do svých řad na počátku 21.století už odolala pouze katolická církev.

Tato téměř úplná emancipace žen ve dvacátém století se musela dotknout i vztahu mezi mužem a ženou ohledně jejich trvalého soužití, i ve vztahu k majetku. Stejně rozhodně, jako se ženy emancipovaly jako rovnoprávné lidské bytosti, se chtěly emancipovat jako svéprávný subjekt práva. Ženy si vymohly postavení právního subjektu, který naprosto svobodně rozhoduje o svých právech, již nepotřebovaly žádného poručníka z role otce či manžela. Každá dospělá žena se tak ujala výkonu svých práv stejně jako dospělý muž.

Tato revoluce v postavení žen se velice výrazně promítla i do vztahů v manželství a do vztahů majetkových. Prastaré úpravy civilních kodexů již se nehodily pro novou dobu, kde manželské vztahy zakládají dvě svéprávné a svobodné bytosti – muž a žena a již nepotřebují nad sebou žádnou kuratelu či domlouvání sňatků rodiči. Stejně rozhodně ženy začaly užívat i svých majetkových práv. Tyto rezidua předchozího dlouhého vývoje dnes nalezneme pouze v právní řádech některých méně rozvinutých států.

Podobná emancipace proběhla v majetkové sféře, ale již koncem 18. století a v první polovině 19.století, kdy byly zrušeny všechny feudální majetkové výsady aristokracie a duchovenstva a některých dalších skupin (vojáci, biřici, atd.). Lidé byli formálně zrovnoprávněni ve vlně téměř sto let trvajících demokratických revolucí od americké a francouzské revoluce koncem 18.století, až po zrušení nevolnictví v Ruské

říši v roce 1861 a po revoluci meidži v Japonsku 1868.

Na počátku 21. století již tedy můžeme konstatovat, že naprostá většina obyvatel v rozvinutých zemích Evropy a Ameriky a Japonska byla formálně rovnoprávná a již neexistovaly středověké stavy či jiné kasty. V toto době byla i rovná možnost pro všechny lidi nabývat majetek a svobodně s ním disponovat. Celé polovina mužské populace se tedy stala rovnoprávnou ohledně majetku a každý dospělý muž mohl volně se svým majetkem disponovat. Velice rychle tento emancipační proces doháněla druhá ženská polovina lidstva a tak se celé obyvatelstvo stalo svobodné a formálně rovnoprávné. Toto konstatování je velice jednoduché, ale tento vývoj trval celá staletí, s různými odchylkami v různých zemích a dokonce s regresivními trendy.

Lidstvo tedy poprvé ve svých dějinách ve 20. století začalo být svobodné a rovnoprávné. Musely se tedy v tomto století jako důsledek tohoto dlouhého vývoje radikálně měnit i filozofické doktríny a staleté poučky.

V rámci obecné filozofie se také postupně oddělila vědecká disciplína právní filozofie. Tento proces byl však velice pozvolný a poměrně komplikovaný. „*Ve starším období tvořily obecné problémy práva organickou součást filozofie, a teprve v průběhu 19. století se obecná právní nauka postupně osamostatňuje a specializuje.*“³

Majetková práva po této radikální emancipaci začaly být universální a nezadatelná, stejně jako i další základní lidská práva po těchto demokratických revolucích začala platit pro všechny a od narození do smrti každé lidské bytosti. Tato radikální změna byla založena na teorii „přirozených práv“ v 18. století: „*Práva, která náleží všem lidským bytostem jako práva daná už od přírody a existující nezávisle na platném právu.*“⁴ Tato teorie je v podstatě základem dnešních „lidských práv“ v moderním pojetí: „*Lidská práva – termín, který má buď (a) odkazovat k ideji přirozených práv, nebo (b) propagovat tuto ideu v osobité politické atmosféře moderního světa a získávat pro ni sympatie.*“⁵

³ Boguszak, J., Čapek, J., Veverka, V., : Základy teorie práva a právní filozofie, 1. vydání. Praha, CODEX, 1996, str. 263

⁴ Scruton, R.,: Slovník politického myšlení, 1. vydání, Brno, ATLANTIS, 1989, str. 116

⁵ Scruton, R.,: Slovník politického myšlení, 1. vydání, Brno, ATLANTIS, 1989, str. 64

Stejný vliv měla i emancipace žen v průběhu 20. století. Ženy se naprosto vyrovnaly s muži a z celého systému manželských vztahů muselo být odstraněno vše, co by připomínalo ještě nedávnou podřazenost žen mužům. Také manželské právo se muselo rychle vypořádat s touto radikální změnou postavení jeho subjektů.

V dnešní době je tedy celá sféra majetkového práva sférou dobrovolných vztahů svobodných rovnoprávných subjektů a také obdobně celá oblast manželského práva je založena na naprosté rovnosti obou subjektů – muže i ženy a na naprosté svobodě vůle obou subjektů.

„Obzvláště významná subjektivní práva se nazývají základní práva občanů a někdy se také mluví o základních lidských a občanských právech. U nás základní práva občanů deklarovaná v Listině základních práv a svobod tvoří součást ústavního pořádku republiky (viz. čl. 112 odst. 1 ústavy). Tato práva se též nazývají nezadatelná nebo nezcizitelná.“⁶

1. b. pohled psychologický

Poměrně jednoduchý a prozkoumaný je psychologický pohled na institut majetku.

„V souvislosti s rozvojem psychologie se i v právní vědě ve 20. století zvyrazňuje tendence zkoumat právo jako psychický prožitek člověka, klást důraz nejen na vnější prostředí determinující jeho chování, ale také na jeho vnitřní svět, který se projevuje v jeho přístupu k právu. Klade se důraz na právní vědomí, na analýzu jeho jednotlivých dimenzí v sepětí s dalšími formami vědomí a na výzkum různých projevů vědomí člověka v interakci s vnějším prostředím.“⁷

Lidé si velice dobře uvědomují, že k jejich životu neoddělitelně patří majetek a že právě majetek jim umožní uspokojovat většinu základních životních potřeb.

⁶ Knapp, V. : Teorie práva, I. vydání, Praha, CH BECK, 1995, str. 197

⁷ Gerloch, A., : Teorie práva, 2. rozšířené vydání. Aleš Čeněk, Dobrá Voda u Pelhřimova, 2001, str. 207

V průběhu dějin se však naprosto pravidelně vyskytují určité proudy či období, kdy některé skupiny lidstva odmítají majetek a hlásají osvobození lidského ducha od přízemních a sobeckých majetkových práv. V celých dějinách naší civilizace nám tak defilují různí hlasatelé absolutního osvobození od všeho majetku a materiálního, od Diógena žijícího v sudu, přes různé zakladatele náboženských církví a směrů, až po hnutí hippies v 60. letech 20. století. Všechny tyto „výbuchy“ idealizmu vždy velice rychle narazily na životní realitu a potřebu uspokojování základních životních potřeb.

V dějinách jsme také zaznamenali celkem pravidelné radikální hnutí odporu alespoň proti doktríně individuálního a ničím neomezeného vlastnictví a individuálních majetkových vztahů, ale i zde vývoj velice výrazně tenduje k dokonale individuálním majetkovým vztahům a k naprosté majetkové svobodě každého člověka - jednotlivce. Všechny formy kolektivního vlastnictví se vždy ukázaly jako méně efektivní než individuální vlastnictví s konkrétní odpovědností svobodného jedince.

Složitější situace nastává v případě fenoménu manželství. Z psychologického pohledu se manželství jeví jako určitý formální a velice rigidní institut, který každému z parterů přináší velice značné omezení jeho svobody a nezávislosti. Proč tedy naprostá většina lidí prochází v životě tímto poměrně dlouhým obdobím vlastního dobrovolného omezení? Není institut manželství již zcela historicky vyčerpaný a přežitý? Proč mají lidé tak pracně nabytou svobodu zcela dobrovolně omezovat, když poprvé v historii lidstva jsou dnes lidé opravdu svobodní? Tyto otázky jsou velice závažné a stále na ně neexistuje uspokojivá odpověď. Také ve 21. století stejně jako před sto lety i před tisícem let lidé spontánně vstupují do svazku manželského a ani se zpočátku zpravidla těmito závažnými otázkami netrápí. Tyto otázky si pravidelně pokládají, až když manželství prochází krizí, což je naprosto pravidelný a neodstranitelný jev každého manželského svazku.

Psychologický pohled na průsečík fenoménu manželství a majetku je tedy průnikem těchto postojů k oběma fenoménům. Naprostá většina svéprávných obyvatel ve vyspělých zemích chápe majetek jako nutnou součást života lidstva pro uspokojování základních životních potřeb a manželství jako osvědčenou formu života páru dospělých jedinců ve společnosti. Majetkové vztahy v manželství tedy většina lidí chápe jako nutnou a potřebnou součást života ve vyspělé společnosti v dospělém věku.

1 c. pohled sociologický

Také sociolog naprosto bez problémů chápe, že lidé ve společnosti se musí dělit na nějaké menší jasně definované skupiny, ve kterých každý jedinec realizuje většinu svých potřeb ohledně navazování společenských vztahů. Člověk je prokazatelně individuum společenské a kromě uspokojování základních potřeb (potrava, ošacení,...) ještě musí navazovat společenské vztahy. O této definici již dnes nikdo nepochybuje, všechny pokusy o úplnou izolaci jedince mimo společnost skončily naprosto pravidelně smrtí tohoto jedince či minimálně nevratným zásahem do jeho duševního zdraví. Prokázalo se tedy, že navazování společenských vztahů patří k základním lidským potřebám kromě potřeb biologických.

Pokud tedy každý jedinec ve společnosti musí navazovat společenské vztahy a nemůže žít vně společnosti, pak se musí najít určité skupiny či vrstvy společnosti, ke kterým by měl realizovat každý jedinec většinu svých společenských vztahů.

„Právo se zároveň chápe jako výsledek sociálního konfliktu, střetu sociálních zájmů, přičemž stěžejní funkcí práva je soustavné a včasné řešení těchto konfliktů, což se považuje za smysl právní regulace chování lidí ve společnosti.“⁸

Tyto malé společenské skupinky mohou být založeny na územním základě (obyvatelé vesnice, ulice ve městě,...), nebo na profesním základě (zemědělci, řemeslníci, obchodníci,...), nebo na zájmovém základě (ochránci přírody, zahrádkáři, sportovci,...), či spojení určitou vizí (věřící, ateisté, animisté....), atd. Nejvíce univerzální malá skupinka je ovšem rodina, a to ve všech civilizacích a ve všech dobách. V minulosti existovaly ještě širší rodinné útvary jako rod či kmen, ale tyto útvary již splnily historickou úlohu a v dnešních rozvinutých zemích se již nevyskytují.

Rodina je tedy stále nejmenším sociálním útvarem v moderní společnosti a její úloha je stále mimořádně závažná a nezastupitelná.

⁸ Gerloch, A., : Teorie práva, 2. rozšířené vydání. Aleš Čeněk, Dobrá Voda u Pelhřimova, 2001, str. 206

Je tedy rodina základ státu? Tato doktrína se objevovala v různých historických dobách, a to většinou v dobách krizí a hladomorů. Stát či panovník se nemohl postarat o základní potřeby všech jeho „duší“, a proto většinou zdůrazňoval úlohu rodiny jako základu pro uspokojování základních potřeb jedince. Tato doktrína většinou maskuje pouze neochotu vládnoucí elity postarat se o své obyvatelstvo.

V moderních společnostech II. poloviny 20.století ve vyspělých zemích to vypadá, že vývoj tenduje k domácnostem jednoho člověka či k emancipaci každého jedince jako základního kamene společnosti. V některých nejvyspělejších zemích žije až 1/3 obyvatelstva „single“, tedy sama ve své jednočlenné domácnosti. Znamená tento trend, že již i institut rodiny splnil svoji dějinnou úlohu a odchází do historie? A přesto naprostá většina lidí v moderních společnostech projde institutem rodiny a dokonce v této sociální skupině prožijí většinu svého života.

V současné době ani tak neprožíváme v rozvinutých státech (ke kterým naše země vždycky patřila) krizi rodiny jako krizi manželství. Musí být tedy rodina založena na manželském soužití muže a ženy? Je manželství základem rodiny? A právě tato velice historicky letitá představa o manželství jako základu každé rodiny je v současné době ve vážné krizi. Mnoho současných rodin dobře funguje, i když jejich základem není manželství. V současné době zakládají lidé rodiny a nevstupují přitom do manželství (nesezdané páry) nebo vychovávají potomky z jiných manželství v jiném svazku, nebo nežijí se svými partnery a vychovávají děti při střídavé péči, nebo nežijí s partnery a s výchovou dětí jim pomáhají prarodiče, nebo vůbec nevychovávají děti, nebo spolu žijí jedinci stejného pohlaví jako partneři, atd. Těchto kombinací je v moderní společnosti velké množství a stále si lidé osvojují nové formy soužití. Ale ukazuje se , že každý člověk potřebuje k životu určité rodinné zázemí, i když tímto zázemím nemusí být pouze život v manželství.

Zákon o rodině v současném znění přímo určuje a snaží se morální normy podpořit právními normami, např. v ustanovení § 32 odst. 2 zákona o rodině č. 94/1963 Sb., v platném znění: „*Rodiče mají být osobním životem a chováním příkladem svým dětem.*“ K tomuto ustanovení dodává judikatura následující zkušenosti: „*Nejde jen o proklamativní ustanovení morálního charakteru. Porušování nebo zanedbávání povinností vyplývajících z institutu rodičovské zodpovědnosti či zneužívání rodičovské*

zodpovědnosti může být podkladem pro zásah soudu do rodičovské zodpovědnosti ve smyslu § 44, popř. se tato skutečnost může projevit při rozhodování o svěřeni dítěte do výchovy jednoho z rodičů, eventuálně při dalších výchovných opatřeních.“⁹

Rodina tedy asi není základem státu (to jsou nějaké zakladatelské myšlenky, instituce a vztahy mezi nimi), ale v každém případě je rodina základem moderní občanské společnosti a nezastupitelnou jednotkou, kde si každý jedinec uspokojuje většinu svých potřeb. Rodina v moderním pojetí již nemusí být totožná se skupinkou lidí v jednom domě či bytě, ale vždy je rodina to nejintimnější společenství lidí, skupinka založená na velmi silných citových vazbách.

Také v sociologických směrech vědeckého bádání ohledně existence a větší efektivity právního řádu nastal ve 20. století určitý závažný odklon od klasické doktríny přirozenoprávní i pozitivistické. „*Obsah přirozeného práva byl v 19. století vtělen do pozitivního práva. Vzniká řád liberalismu, již není třeba dualismu. Na přelomu 19. a 20. století se ale ukazuje, že tento pozitivismus, který je normativním a institucionálním vyjádřením liberalismu nemá šanci na věčnost, ocitá se v krizi, která po 2. sv. válce ústí v odklon od dominance právního pozitivismu, k obnovování, nezřídka v modifikované podobě, přirozenoprávních přístupů a hledání určité syntézy obou protikladných pojetí práva. Sociologický směr je namířen proti oběma koncepcím (proti teorii přirozenoprávní i právní pozitivistické).“¹⁰*

K čemu tedy ve společnosti potřebujeme nadále institut manželství, který se zdá být již přežitý je navíc ve velice závažné krizi? Přesto je i v moderní společnosti potřebný, neboť většina dospělé populace tímto institutem pravidelně prochází a dokonce v něm žije většinu dospělého života. Proto tedy potřebujeme ve všech vyspělých právních řádech moderně pojatý institut manželství, a to pro potřeby všech zájemců z různých sociálních a věkových vrstev společnosti.

⁹ Hrušáková, M. a kol. : Zákon o rodině. Komentář, 1. vydání, Praha, C.H. BECK, 1998, str. 94

¹⁰ Gerloch, A., : Teorie práva, 2. rozšířené vydání. Aleš Čeněk, Dobrá Voda u Pelhřimova, 2001, str. 206

1. d. pohled ekonomický

Musíme přiznat, že manželství je i velice důležitý fenomén ekonomický. Jistě se to zdá trochu nepochopitelné, proč silné citové pouto muže a ženy by měly zkoumat ekonomické vědy, ale závěr je takový, že i pro ekonomy je manželské soužití velice důležitým jevem a ekonomové s ním počítají.

Ekonomická věda a hlavně makroekonomická věda používá sice pojem „domácnosti“, ale tento pojem je téměř totožný s pojmem „rodina“ či s pojmem „manželství“.

Ekonomická věda tyto pojmy zahrnuje mezi tržní subjekty a dává následující rozdělení: „*Tržní subjekty – na trh vstupují tři základní subjekty, které se odlišují svými cíly. 1) DOMÁCNOSTI prezentují všechny spotřebitele a jejich cílem je získat na trhu užitečné a vzácné statky pro svoji potřebu. 2) FIRMY (podniky) jsou subjekty, které vyrábějí za účelem prodeje. 3) STÁT je specifický subjekt, který vždy vytvářel obecný rámec pro soukromou hospodářskou činnost.*“¹¹

První otázka každého bankéře při žádosti o půjčku je pravidelně věta „Žijete v manželství?“. Tím si každý ekonom zařadí jedince do určité ekonomické kategorie (ženatí, svobodní, rodina s dětmi, atd.) a v této kategorizaci hraje institut manželství klíčovou roli.

Manželství pro ekonoma představuje dobře definovaný právní rámec rigidního postavení určité osoby, a v tomto postavení již posuzuje kredibilitu určité osoby. I pro ekonoma je tedy právní postavení manželského soužití velice důležité a je to jedna ze základních definic ekonomického postavení každého dospělého člověka.

Manželské soužití tedy představuje nejen určitý právní rámec fixace důležitých společenských vztahů, ale i velice důležitou ekonomickou jednotku. Všechny jiné formy soužití dospělých osob (nesezdané páry, rodiče s dospělými dětmi, atd.) představují pro

¹¹ Vlček, J., a kol.: Výkladový lexikon pojmů tržní ekonomiky, 1. vydání. VICTORIA PUBLISHING, a.s., Praha, 1992, str. 185

ekonomů určité neprůhledné a nejisté mezilidské vztahy a těžko definovaná společenská seskupení. Manželství i se všemi krizovými jevy a značnou nestabilitou ve 20.století stále představuje pro ekonomy základ v postavení dospělého jedince a poměrně dobře čitelnou sociální strukturu.

Tato poměrně jasná sociální struktura plyne z toho, že institut manželství je v zákoně poměrně precizně definován a regulován dosti obsáhlou právní úpravou. Zákon dosti dobře definuje práva a povinnosti manželů vůči sobě navzájem a vůči ostatním subjektům ve společnosti. Navíc existuje mnohaletá soudní praxe, která velice kvalitně doplnila všechny nejasné otázky manželského soužití a která je navíc poměrně konstantní. Takže každý ekonom pohlíží na institut manželství jako na poměrně čitelný společenský útvar s dosti předvídatelných chováním. Jistě by při zániku instituce manželství ve společnosti zmizela ze světa ekonomů jedna důležitá ekonomická entita, na které je založeno velké množství ekonomických vztahů ve společnosti. Většina ekonomů by se jistě vyslovila proti zániku tohoto institutu, ale pro jeho zmodernizování, pokud by o této důležité otázce mohli spolurozhodovat.

1. e. pohled právní

K institutu manželství se nejvíce bude tradičně vyjadřovat právní věda, i když tento institut není jen právní, ale je zcela univerzálně společenský.

Právní řád především institut manželství přesně definuje a vytváří mu rigidní právní vztahy, ve kterých se mohou tyto společenské vztahy realizovat. Právní řád tedy společenské vztahy v manželství velice podrobně reguluje.

Proč by tedy nedostačovalo, aby se tyto společenské vztahy neřídily pouze normami neprávními, např. morálními? Jedná se o velice silné citové pouto mezi mužem a ženou a právo by tedy nemělo při své „neosobní“ a „cynické“ regulaci společenských vztahů se nabourávat do citové sféry člověka a dokonce jí se snažit regulovat. Přesto všechny systémy etický norem, náboženských norem a další neprávní systémy v minulosti v žádném případě nestačily na regulaci těchto velice citlivých společenských vztahů.

Již s prvními pokusy o kodifikaci práva v historii jsou spjaty právní normy z oblasti manželského života. Je tedy vidět, že se vždy jednalo o velice důležité mezilidské vztahy, a že se právo v různých dobách a v různých civilizacích snažilo tyto vztahy podchytit a právně regulovat.

„Pojem právo nelze jednoznačně vymezit. Jedná se o multidimenzionální fenomén, o minimálně duální jev. Nelze jej definovat jednou definicí, jde o polysémní (vícevýznamový) výraz.“¹²

Právo se tedy vždy snažilo tyto mezilidské vztahy uchopit a transformovat je do alespoň částečně vyhovující právní úpravy. Každý zákonodárce si byl vždy vědom, že se jedná o velice intimní sféru života lidí a že tyto normy musí platit na nestejně jedince poměrně univerzálně. Lidé si od přírody nejsou rovni, nejedná se o stejnorodé subjekty, a tak jakákoliv úprava je vždy spojena s velkým rizikem, že nebude ve společnosti akceptovaná a že lidé tuto úpravu budou stejně obcházet a porušovat.

*„Tomáš Akvinský podává klasický výměr pojmu **zákon** těmito slovy: zákon není nic jiného než nějaké zařízení rozumu k obecnému dobru, prohlášené od toho, jenž pečuje o obec. V rozhodování o tom, v čem tkví veřejné blaho, jsou božský a přirozený zákon základním kritériem, ony jsou měřítkem spravedlnosti zákonů lidských, tj. pozitivního práva (práva církevního i světského).“¹³*

V moderní společnosti se institut manželství tedy značně dynamicky proměnil a přizpůsobit se musí i právní úprava v zákoně. Dnes již vstupují dobrovolně do manželství dva naprosto rovnocenné subjekty – muž a žena a mohou kdykoliv z tohoto svazku odejít. Mají i naprosto stejná práva a povinnosti a nejsou tedy předurčeny pouze k nějaké funkci (žena k údržbě domácnosti a k výchově dětí, muž k vydělávání peněz,..). Všechny tradiční představy byly již překonány a po celém století emancipace žen o rovném postavení muže a ženy dnes již nikdo nepochybuje.

¹² Gerloch, A., : Teorie práva, 2. rozšířené vydání. Aleš Čeněk, Dobrá Voda u Pelhřimova, 2001, str. 15

¹³ Babouček, I. : Kapitoly z dějin sociálního myšlení I, ALEKO Praha, 1991, str. 83

S velkou mobilitou lidí v moderní společnosti již byla překonána i tradiční představa, že manželé musí žít spolu na jednom místě nebo že žena musí následovat svého muže. Dnes je již celkem běžné, že manželé žijí většinu roku v jiných městech, někdy dokonce v jiných státech. Ani toto společné bydlení tedy už v dnešní době necharakterizuje institut manželství.

Manželství již přestává být definováno i jako základ rodiny pro výchovu dětí. Zde se vyskytují dvě zásadní tendence proti této zažitě představě, a to s prodlužováním absolutní délky lidského života již etapa života pro výchovu potomků přestává být stěžejní náplní manželského života. Mnoho lidí vstupuje do manželství bez bezprostředního přání ihned založit rodinu, a čím dál větší doba zpravidla uplyne od sňatku do příchodu prvního potomka. Již dávno není masovým jevem, že se uzavírají sňatky z důvodu gravidity nevěsty. Při moderním pojetí rodiny s jedním dítětem navíc se prodlužuje doba, kdy rodiče jako manželé spolu žijí i po odchodu dospělých dětí ze společné domácnosti. Druhou tendencí je ta skutečnost, že stále více dětí se vychovává mimo manželství. A zde se vůbec nejedná o nějaké poloviční sirotky, ale o naprosto moderní postoj žen jako jeden z důsledků jejich emancipace, že pro výchovu dětí otce nepotřebují. Má to jistě mnoho nevýhod, ale v moderní společnosti se jedná o jev naprosto běžný až masový, v některých zemích až 1/3 dětí vyrůstá mimo manželství.

2. Společenské funkce manželství

2. a. funkce ekonomická

Při pohledu na pojem manželství ihned každého odborníka i laika napadne určitá vznešenost tohoto pojmu. Z výšin filozofických a náboženských však musíme akcentovat nejdůležitější funkci manželství, a to funkci ekonomickou. Svazek manželský je obvykle základem rodiny a rodina je základní ekonomická jednotka ve všech kulturách světa a dokonce i v celém vývoji civilizace od jejich počátků před zhruba 5 až 10 tisíci lety. Rodina jako základní ekonomická jednotka je velice dobře uchopitelná ze strany odborníků z ekonomie a teorie národního hospodářství, ale jako

právní subjekt v podstatě neexistuje. Právní subjektivitou rodiny je v podstatě v naprosté většině případů manželský svazek dvou občanů jako svéprávných, svrchovaných a svobodných subjektů práva. Manželský svazek tedy je promítnutím rodiny jako základního prvku (buňky společnosti) mezi právní i ekonomické subjekty. Manželský svazek je tedy nutnou a nenahraditelnou podmínkou pro vznik společného jmění manželů – SJM, jakožto majetkového seskupení dvou plnoprávných občanů. Společný majetek manželů tedy nikdy nemůže vzniknout jinak než sňatkem za podmínek určených v zákoně o rodině při dodržení určitého slavnostního rituálu a formálního postupu. Společné jmění manželů je tedy důležitá ekonomická kategorie, se kterou počítají všechny ekonomické subjekty i teorie národního hospodářství.

V ekonomické oblasti je tedy naprosto nutná právní regulace majetkových vztahů tak, aby všichni občané, podnikatelé i státní orgány naprosto přesně věděli, s kým jednají, kdo má jakou právní subjektivitu a především, kdo má odpovědnost v právních vztazích.

Občan a jeho právní způsobilost je definována pro účely v oblasti celého soukromého práva v § 7 až 10 občanského zákoníku. Zde je definice občana a jeho způsobilosti jako fyzické osoby, tj. všech občanů ČR i cizinců, nejedná se tedy o definici občana ČR. Občanskoprávní vztahy musí nutně předpokládat subjektivitu i u jiných občanů než občanů ČR a dokonce i u občanů bez státní příslušnosti (apatrida).

Také definice společného jmění manželů – SJM se nachází v občanském zákoníku v § 143. Tato definice je velice důležitá nejenom pro všechny subjekty práva, ale především pro subjekty ekonomických vztahů v praxi, tj. pro podnikatele, banky, finanční instituce, příslušné státní orgány a další ekonomické subjekty. Z těchto definic se především dovozuje odpovědnost těchto subjektů v právních vztazích. Z tohoto důvodu je velice důležité pro každého bankéře i jiného podnikatele přesně vědět, s jakým subjektem vstupují do právních vztahů a jaký subjekt bude odpovědný za toto plnění ze založených právních vztahů. Žádný ekonom se tedy neobejde bez dobré znalosti zákonů a právní regulace těchto soukromoprávních majetkových vztahů.

Po téměř dvou desetiletích aplikace svobodných soukromoprávních vztahů a autonomie vůle v majetkoprávní sféře se většina hlavních ekonomických subjektů již

dobře naučila přesně definovat právní subjekty vstupující do ekonomických vztahů a také se naučila poměrně exaktně tyto subjekty popsat.

Definice manželského majetku nalzáme i v jiných právních řádech, i v tak odlišných právních kulturách jako je systém anglo-amerického práva: „*Marital property – manželský majetek – termín používaný na označení majetku manželů, podléhajícího rozdělení rovným dílem po zániku manželství*“.¹⁴

Každý občan vstupující do ekonomických vztahů se tedy musí identifikovat nejenom jménem a příjmením, ale i bydlištěm, datem narození nebo rodným číslem a dalšími důležitými identifikátory (např. akademické tituly, funkce, zaměstnání, postavení v zaměstnání, atd.).

Identifikace společného jmění manželů – SJM je o trochu složitější. SJM není tedy ani fyzickou, ani právnickou osobou, ale je závislé na definici obou partnerů. Při této identifikaci tedy musíme definovat velmi exaktně konkrétního muže a konkrétní ženu, kteří v daném čase jsou v manželském svazku a mají nějaký společný majetek.

Většina bankéřů a dalších podnikatelů si již tedy osvědčila při vstupu do právních vztahů s občanem – fyzickou osobou, dotázat se i na jeho osobní stav a při zakládání větších a dlouhodobějších právních vztahů (např. hypoteční úvěry, velké půjčky, atd.) vyžadovat i souhlas druhého partnera, pokud je kontrahent ženatý (vdaná). Také by se tyto ekonomické subjekty měly dotazovat na situaci, zda je SJM podle úpravy občanského zákoníku nějak modifikováno smluvní úpravou (předmanželské smlouvy, manželské smlouvy, atd.). Určitou ochranou je zde § 143a odst. 4 občanského zákoníku, který jasně určuje, že se manželé mohou odvolat na uzavřenou manželkou smlouvu pouze v případě, že třetí osobu tuto s touto situací seznámili. Přesto je naprosto nutné při zakládání právních vztahů s větším rizikem se předem informovat o osobním stavu druhého kontrahenta, což je v praktickém životě dosti opomíjeno.

Právní řád však musí akcentovat nejenom ochranu třetích osob, které vstupují do

¹⁴ Black, C. H., : Blackův právní slovník, 6. vydání (v USA), Praha, VICTORIA PUBLISHING, a.s., 1993, str. 891

právních vztahů se ženatými muži či vdanými ženami, ale právo musí i chránit oba partnerské subjekty navzájem. V žádném partnerském vztahu neexistuje stejné postavení jednoho i druhého partnera z pohledu ekonomie, vždy je jeden z partnerů ekonomicky slabší, má nižší příjmy a může disponovat s menším množstvím hmotných statků. Pokud tedy má manželský svazek jako základ rodiny fungovat jako základní ekonomická jednotka společnosti, musejí i jeho členové mít uspokojené základní životní potřeby a dosahovat alespoň minimální životní úrovně. Právní regulace tuto situaci řeší institutem „vyživovací povinnosti mezi manželi“, neboť by oba manželé měli mít zhruba stejnou životní úroveň a měli by se vzájemně ekonomicky podporovat. Tato funkce manželství je naprosto nepostradatelná pro respektování ekonomického postavení dvou svrchovaných subjektů a zajištění jejich majetkové sféry.

2. b. funkce výchovná

„Co ve společnosti platí? Právo jako společenský cílený systém působí ve společnosti a působí na společnost, a to tím, že působí na chování lidí ve společnosti. Takto působí právní řád jako celek a takto působí každá právní norma. Právo jako celek působí, nejobecněji vyjádřeno, k zachování homeostáze společnosti, resp. k snižování její entropie. Každá právní norma pak v tomto směru působí ve svém oboru věcné působnosti a, aby takto mohla působit, je třeba, aby byla souladná (aby působila souladně) s právními normami ostatními, se svým „normativním okolím“, a s právním řádem jako celkem.“¹⁵

Hlavní účel manželství je kromě stěžejního poslání pro trvalé soužití muže a ženy také stejně důležité poslání v tom, aby manželé společně vychovávali děti z tohoto vztahu zrozené. Po tisíce let krystalizace soužití muže a ženy v manželský svazek se více osvědčila výchova dětí v manželství než mimo manželství. Pro výchovu dětí představuje manželský svazek určitý rámec na kterém je rodina založena, důležité postavení má zde nejenom matka dětí, ale i otec. Každý z rodičů má jiné funkce a jiné poslání v rodině. Matka dětem většinou zajišťuje každodenní péči a citový rozvoj,

¹⁵ Knapp, V. : Teorie práva, 1. vydání. Praha, C.H.BECK, 1995, str. 32

namísto toho otec dětí se více stará o výživu celé rodiny a plní i funkce zástupce rodiny vůči společnosti. Tyto funkce rodičů se samozřejmě překrývají, ale v zásadě má každý z rodičů určité postavení a úkoly.

Výše uvedený pohled na rodinu se vyvíjel stovky let a dospěl svého vrcholu v 19. století při zrodu svobodné měšťanské společnosti. Od počátku 20. století však vývoj celého lidstva nabyl velice rychlého pohybu od klasických institucí jako je občan, rodina, vlast, atd. na cestě k naprostému osvobození jedince ze všech společenských pout a konvencí. Revoluce ve 20. století v politické i společenskoekonomické rovině způsobily, že lidstvo se vydalo k naprosté a bezbřehé svobodě. V průběhu tohoto století se vyskytovaly různé koncepty od kolektivního vychovávání dětí v Německu a v Sovětském svazu ve 20.ých až 30.ých letech až po „volnou lásku“ v USA a ostatních zemích Západu v letech 60.ých. Koncem 20. století však lidstvo určitým způsobem „vystřízlivělo“ a objevil se opět trend návratu k tradičním hodnotám.

V současné době je ve vyspělých zemích Evropy a Severní Ameriky situace taková, že kolem jedné třetiny dětí v nezletilém věku je vychováváno pouze jedním z rodičů, tedy mimo manželství. V 19. století byly tyto mimomanželské děti v nerovnoprávném postavení s dětmi manželskými. 20. století poskytlo naprosto rovné postavení dětem narozeným v manželství i mimo manželství. To je zajisté velkým pokrokem, neboť nezletilé dítě by nemělo být diskriminováno za to, zda-li má manželský nebo mimomanželský původ. Nezletilé dítě tuto skutečnost nemůže nijak ovlivnit.

Koncem 20. století i v rámci renesance tradičních hodnot je vidět i určitý návrat k instituci manželství. Žádné systémy kolektivní výchovy dětí ani volné lásky se v praxi dlouhodobě neosvědčily a v naprosté většině vedly takovéto experimenty k zanedbávání péče o děti.

Dalším trendem ve vyspělých zemích ke konci 20. století je velmi výrazné snížení porodnosti a prodlužování délky lidského života. V důsledku toho je stále více bezdětných rodin, ať již založených na manželském svazku nebo na faktickém soužití muže a ženy v družském vztahu. Dalším trendem je výrazná ekonomická aktivita obyvatel v důchodovém věku a tím i prodlužování produktivního období života. Lidé se tedy dožívají velice vysokého věku a v důsledku toho si mohou i dovolit založit rodinu,

vychovat děti a po jejich zletilosti založit novou rodinu a případně ještě mít další generaci dětí. Ve výchově nezletilých dětí se tedy objevují nové trendy, např. nezletilé děti dominantním způsobem vychovávají prarodiče nebo převážně vychovávají je jejich již zletilí sourozenci. Přesto se stále lidstvo navrácí k původnímu modelu soužití muže a ženy a k jejich společné výchově nezletilých dětí. Instituce manželství v této oblasti je nápomocna tomu, aby se soužití muže a ženy proměnilo v určité trvalé společenství, kde má každý člen určité funkce a své stabilní postavení. Manželství se svým formálním rámcem a určitou stabilitou právních vztahů přispívá k vyjasnění funkcí jeho jednotlivých členů i jejich práv a povinností i zájmové sféry.

2. c. funkce emoční

Emoční funkce manželství se definuje velice obtížně. Citový život každého člověka se velice komplikovaně popisuje, neboť většina lidí v produktivním věku se snaží své emoce potlačovat. To je ale v každém případě nesprávný pohled, neboť emoce k životu potřebuje nejen nezletilé dítě, ale i občan v produktivním věku (a dokonce i člověk ve výkonu trestu odnětí svobody, atd.).

Také regulace emocí z hlediska právních norem je v podstatě vyloučená. Právní řád nikomu nemůže poručit, aby měl k jinému člověku citový vztah nebo jiný emoční prožitek (lítost, soucit, nezjištnou pomoc, atd.). Právní řád v některých zákonech může pouze deklarovat určitý účel použití těchto právních norem jako např. zákon o rodině v § 1 deklaruje, že *„manželství je trvalé společenství muže a ženy založené zákonem stanoveným způsobem.“*

Zákon tedy předpokládá, že dva svobodní občané se rozhodnou uzavřít manželství dobrovolně a na citovém základě, nikoliv po jakémkoliv rozhodnutí veřejné moci či z jiné povinnosti. Tato deklarace v zákoně je velice prospěšná v tom smyslu, aby si každý občan uvědomil, že manželství nezakládá pouze z určité společenské konvence, ale že vstupuje do manželského svazku naprosto dobrovolně a z citových pohnutek.

Také nejčastější příčinou rozpadu manželského soužití je rozpad emočních vazeb

mezi manželi. Manželé nejčastěji ztratí vzájemný citový vztah a již nechtějí společně žít v jednom svazku. Toto tzv. „odcizení“ je v současné době jedna z nejčastějších příčin rozvodu manželství u soudu.

Při důrazném akcentu na základ manželského soužití v citovém svazku je zároveň naznačeno i to, že stejně silný vztah by měly oba manželé mít i ke svým dětem. Rodina založená na manželství by měla být tedy trvalým svazkem několika osob, přičemž všichni by měli mít vzájemný silný citový vztah, aby se nikdo v rodině necítil jako cizí osoba nebo „nezvaný host“. Tento problém je v současné době velice aktuální při zvyšující se míře rozvodovosti a při zakládání nových manželských svazků s partnery, kteří nejsou biologickými rodiči vychovávaných dětí. Zde je velice obtížné navázat citové vazby mezi nezletilými dětmi a nepokrevními rodiči. Právní řád vytvoření těchto citových vazeb nemůže nařídít ani nijak urychlit, ale může vytvořit prostor pro nerušené založení nové rodiny a nových manželských svazků.

Preference manželského soužití při výchově dětí, a to i nevlastních je obsažena např. v zákoně o osvojení (adopci) dětí, kde zákon výrazně upřednostňuje manželské páry při adopci cizích dětí. Zde se nejedná o žádnou diskriminaci, ale o jasnou deklaraci zákonodárce, že jakékoliv dítě i nevlastní se lépe vychovává v manželském svazku, nikoliv mimo manželství.

Zákon tedy emoční život regulovat nemůže, může pouze deklarovat určité preference (nezletilé děti by měly vyrůstat v úplné rodině založené na manželském svazku, ...), ale může pouze zakazovat některé negativní projevy emočního života. Dlouho diskutovaným tématem bylo eliminování násilí uvnitř rodin a manželského soužití. Trestní zákon sice příslušné pasáže zakazuje (týrání svěřené osoby, vydírání, ublížení na zdraví, atd.), ale rodinné soužití je natolik specifická oblast, že zákonodárce přijal v loňském roce novelu zákona o policii ČR č. 283/1991 Sb., která upřesňuje nové pravomoci policie k vykázání osoby žijící ve společné domácnosti na omezenou dobu při podezření na týrání spolubydlících osob.

2. d. funkce intimní

Manželský svazek má také svoji velice důležitou intimní funkci. Nejedná se zde pouze o intimitu ve smyslu tělesném, ale v širším pohledu o soužití dvou dospělých osob a nezletilých dětí ve velice těsném citovém svazku. Intimitou se tedy rozumí velice dobrá znalost obou partnerů navzájem, jejich fyzická blízkost, zpravidla společné bydlení a ve většině případů i společná výchova dětí. V současné době jsou prováděny odborné výzkumy ohledně těchto intimních záležitostí, neboť dřívější náboženská i sociální tabu v této oblasti již většinou byly odbourány.

„Společnost na konci 18. a v 19. století procházela z hlediska postoje k sexu významnou proměnou. O erotice lidé již neuvažovali jako o smrtelném hříchu, ale především jako o něčem nepatřičném, o čemž se raději mlčí. Veškerým myšlením doby národního obrození prostupuje měšťácká prudernost, která v té době zcela ovládla Evropu i Ameriku. V důsledku toho dostávalo na frak i milostné umění. Stalo se zcela tabu. Nezřídka dokonce ani manželé mezi sebou nemluvili o svých erotických potřebách a touhách.“¹⁶

Do intimního života tedy zahrnujeme nejenom citový život obou partnerů, a to včetně jejich života sexuálního, ale i výchovu dětí a budování jejich citových vazeb.

Především pro výchovu nezpl. dětí je velice důležité, že tyto děti mají rodinu a manželský svazek vymezený jako jejich „útočiště“, jakou zázemí, kam se mohou pravidelně vracet a kde žijí se svými nejbližšími, s rodiči. Každé dítě tedy již od narození si vstěpuje systém, kdy nejintimnější věci se řeší v rámci rodiny a s rodiči, a teprve ostatní věci řeší děti i mimo tento nejintimnější okruh osob. V této funkci manželství a rodiny výrazně přispívá možnost žen i mužů být několik prvních let s narozeným dítětem na mateřské nebo rodičovské dovolené a o dítě tak každodenně intenzivně pečovat. Teprve postupně si dítě zvyká na ostatní lidi, a to především na další příbuzné, prarodiče, a tety a strýce a teprve až v době formování rozumového uvažování přichází dítě do styku i s cizími osobami, především vychovateli a učiteli v mateřské škole, i v celém systému školství. Narozené dítě tak pouze velice pozvolna

¹⁶ Vondruška, V. : Intimní historie od antiky po baroko, Moravská Bastei MOBA, s.r.o., Brno, 2007, str. 108

zjišťuje, že na světě není pouze maminka a tatínek nebo sourozenci, ale že existují i cizí lidi s kterými se stýkají jeho rodiče a které do intimního okruhu nejbližších osob v rámci rodiny nepatří. Dítě si také vštěpuje zásady, že nejdůležitější problémy se řeší s rodiči v rámci rodiny a méně důležité problémy se mohou řešit i s cizími osobami. Dítě se tak nebojí svěřit se svým rodičům se svými tužbami a přáními a obvykle očekává, že mu nejbližší rodina poskytne všestrannou pomoc a podporu. Tím dítě získává nejen zázemí, ale upevňují se i jeho citové vazby na rodiče, sourozence a nejbližší osoby, které s ním žijí v jedné domácnosti.

„Soudní praxe se opakovaně zabývala vztahem společného jmění manželů a výživného. Dospěla k závěru, že společné jmění manželů a vyživovací povinnost jsou dva rozdílné instituty. Běžnou vyživovací povinnost nelze realizovat z úspor, které se staly součástí společného jmění manželů (srov. SR, 1999, č. 10, rozhodnutí KS v Hradci Králové, sp.zn. 22 Co 611/1997).“¹⁷

Toto zázemí pro nezletilé děti by tedy nebylo možné vybudovat, pokud by svazek manželský jako základ rodiny byl pouze svazkem formálním, bez silných citových vazeb a bez pocitu intimity mezi jeho členy. Manželství je tedy v moderní společnosti založeno na hlubokém citovém vztahu dvou partnerů, kdy tito partneři mají nejen společnou domácnost a společně hospodaří, ale i společně řeší všechny své intimní problémy včetně citových.

Manželství tedy v žádném případě není formálním svazkem dvou cizích osob bez intimního zázemí.

„Povinnost být si věrni je důsledkem postulátu úzkého citového vztahu mezi manželi. Povinnost věrnosti trvá, dokud právně existuje manželství, i když manželé spolu již nežijí.“¹⁸

V moderní společnosti se vyskytují v této oblasti problémy, např. při uzavírání

¹⁷ Švestka, J., Škárová, M., Spáčil, J., Hulmák, M. a kol. : Občanský zákoník.Komentář, 1. vydání. Praha: C.H. BECK, 2008, str. 849

¹⁸ Holub, M. : Zákon o rodině a předpisy související, 1. doplněné vydání, Právnické a ekonomické nakladatelství a knihkupectví Linde Praha a.s., Praha, 1993, str. 25

manželství našich občanů s příslušníky cizích států a národností, přičemž se stává, že tyto svazky jsou pouze formální a mají jiný účel, než založit trvalé soužití dvou partnerů. Tento problém se od 20. století vyskytuje ve většině vyspělých zemí, neboť jejich obyvatelé se více pohybují po celém světě, byly odbourány různé celní a jiné bariéry bránící svobodnému pohybu lidí po jednotlivých státech i celých kontinentech, a lidé se tak více navštěvují, přátelí i vznikají více i partnerské svazky s tímto mezinárodním prvkem. Problémem ve vyspělých zemích je to, že tyto manželské svazky často uzavírají občané z méně vyspělých zemí za účelem získání pobytu ve vyspělejší zemi nebo dokonce za účelem získání občanství či jiného stálého statusu v těchto bohatších zemích. Tento jev je tedy jevem negativním, dochází zde ke zneužití institutu manželství a v podstatě se zde legalizuje nezákonná imigrace obyvatel či minimálně se obchází zákon. Takovéto případy se musejí velice pečlivě oddělit od normálních svazků domácích obyvatel s cizinci, kterých v současném globalizovaném světě značně přibývá. Jednotlivé vyspělé země vymýšlejí tedy různé druhy lustrací a prověřování opravdového úmyslu vstoupit do manželského svazku s cizincem nebo zda je v konkrétním případě zneužit institut manželství. Známý je případ institutu „zelených karet“ při legalizaci pobytu ve Spojených státech amerických, kde probíhají velice důkladná zjišťování opravdovosti takovýchto svazků s cizincem ze strany migračních orgánů. Obdobný systém je i ve Velké Británii a ostatních vyspělých evropských zemích. I v naší zemi již začíná být tento problém poměrně znatelný, přibývají zde sňatky našich občanů s občany z bývalého Sovětského svazu a z bývalé Jugoslávie, neboť zde většinou není jazyková bariéra vlivem slovanského původu těchto cizinců. Vyskytují se však i svazky našich občanů s občany Vietnamu, arabských zemí a z jiných zemí „třetího světa“.

Imigrační úředníci ve vyspělých zemích tak musí zjišťovat nejen formální údaje obou partnerů, ale musí i ověřit některé intimní informace z manželského soužití tak, aby mohli posoudit, zda tento konkrétní svazek není pouze formální a zda zde není zneužíván institut manželství.

Migrační úředníci tedy mohou se dotazovat, bez obavy z narušování soukromí dotazovaných osob i na takové intimní věci, zda mezi manželi existuje sexuální styk, jaký má druhý partner nemoci a jiné handicapy, jaké má zvyky, oblíbená jídla, oblíbené nápoje, apod. Takovéto dotazy tedy neporušují základní lidská práva uznávaná ve všech vyspělých zemích o nedotknutelnosti soukromí a rodinného života, ale zákonodárce zde

umožňuje určité intervence do soukromí dotazovaných osob za účelem zjištění jejich opravdového vztahu a pro eliminování zneužívání institutu manželství. Tato intervence do soukromí manželského života je tedy nutnou daní pro oddělení opravdových manželských svazků s mezinárodním prvkem a možnosti spojování rodin z několika států od zneužívání manželského práva pro legalizaci nezákonné imigrace.

Ze své vlastní praxe mám zkušenost se zastupováním české dívky, která si vzala britského občana a žádala britské velvyslanectví v Praze o poskytnutí možnosti trvalého pobytu ve Velké Británii, a to ještě před vstupem ČR do Evropské unie, kdy musela k žádosti o dlouhodobý pobyt ve Velké Británii doložit i fotky ze svatby s britským občanem a vyplnit velice podrobný formulář o společném partnerském soužití ještě před cestou do Velké Británie. Britské velvyslanectví v Praze bylo velice vstřícné, ale nekompromisní v poskytnutí těchto „intimních údajů“, a to včetně čestného prohlášení klientky o naprosté pravdivosti těchto údajů. Přesto si britská ambasáda ještě vyžádala několik týdnů na ověření těchto údajů a celý proces české dívky při získání trvalého pobytu ve Velké Británii po svatbě s britským občanem trval několik měsíců. Celá žádost byla tehdy v 90.tých letech 20.století zpoplatněna dosti citelným poplatkem ve srovnání s životní úrovní v ČR.

Nezanedbatelnou oblastí v intimním soužití manželů je tedy nejen jejich citový život vzájemný a citový život při výchově dětí, ale i život sexuální. Manželský svazek slouží ve většině světových kultur a náboženství v současnosti i v historickém pohledu právě k „legalizaci“ sexuální aktivity mezi dospělými lidmi. Také velice prudérní náboženské systémy jako např. křesťanský – římskokatolický i protestantský, ale i systém islámský připouštějí a v podstatě musí připouštět, že právě v manželském svazku by se měl odehrávat i sexuální život dospělých lidí. Římskokatolická církev v celých svých dvoutisíciletých dějinách velice striktně zakazovala předmanželský sex, mimomanželský sex, homosexuální styky a jiné netradiční sexuální aktivity, ale vždy připouštěla, že mezi mužem a ženou po vstupu do manželského svazku může být sexuální život, který by ale měl sloužit výhradně k plození dětí. S obdobnými názory se setkáváme i v jiných náboženských systémech a je tedy zřejmé, že právě církve a náboženské systémy se snaží regulovat tento intimní život občanů, či minimálně se snaží dát tomuto intimnímu životu nějaká morální pravidla.

„Smilstvo (tedy nemanželský sex) pranýřovala církev ostře po celý středověk, ale o prostituci většinou cudně mlčela. Důvod celkem výstižně postihl ve 13. století vynikající učenec a otec scholastiky Tomáš Akvinský, (po smrti kanonizovaný za světce), který napsal: „S prostitucí ve městech je to stejné jako s toaletami v palácích. Jsou nepříjemné, ale jestliže je člověk odstraní, rozšíří se zápach a hniloba.“ Stejnou ideu opakuje i dekret benátské Velké rady z roku 1358 v němž se tvrdí, že prostituce je pro řádný chod světa nezbytná.“¹⁹

Tato snaha náboženských systémů je jistě pozitivní a v minulosti při kultivaci starověkého člověka v moderního občana sehrála velice podstatnou roli. V současné době však tyto zásady a jejich relativní neměnnost se moderní společnosti jeví jako „stará dogmata“, která byla již přežitá a pro moderní společnost se tedy příliš nehodí. Boj katolické církve proti používání antikoncepce, používání kondomů a proti potratům má jistě morální základ, ale ve svém důsledku vede ke značným zdravotním rizikům u takto nepřipraveného občana. Moderní společnost a její vědecké poznatky tato zdravotní rizika upřednostňují před přísnou náboženskou morálkou, neboť ochrana života a lidského zdraví je v moderní společnosti chápána jako nejvyšší priorita. I jednotlivé světové církve se v těchto otázkách začínají pomalu „modernizovat“, ale tento proces je velice pomalý a i značně namáhavý.

V moderní společnosti tedy již není zakazován předmanželský sex, mimomanželský sex, sexuální osvěta dospívajících dětí, antikoncepce, ani podobné výdobytky a právo tedy tyto aktivity nijak nezakazuje či nesankcionuje. Dokonce již není trestné ani cizoložství, ani tato aktivita nemá žádné důsledky, např. při rozvodu manželství jako měla v minulosti, ale to neznamená, že moderní společnost cizoložství morálně neodsuzuje. Pouze tento mravní odsudek již není doprovázen právní sankcí či jiným trestem než morálním zavržením.

„Cizoložství jakožto důvod rozluky nemusí být zjištěno předchozím rozsudkem nebo řízením trestním (rozhodnutí ze dne 31.5.1921, Rv I 282/21, čísl. 1072).“²⁰

¹⁹ Vondruška, V. : Intimní historie od antiky po baroko, Moravská Bastei MOBA, s.r.o., Brno, 2007, str. 155

²⁰ Gerlich, K., : Rozvod, rozluka, alimenty, V. Linhart, Praha 1934, str. 224149

Moderní svobodomyšlná společnost tedy umožňuje a právně nesankcionuje žádné sexuální aktivity, které neohrožují život a zdraví lidí. V moderní společnosti jsou tedy zakázány pouze sexuální aktivity s dětmi, kvůli jejich fyzickému a psychickému vývoji a sexuální aktivity, které ohrožují důstojnost člověka nebo způsobují nějaké zdravotní důsledky. Veškeré další sexuální aktivity jsou tedy moderní společností ve vyspělých státech akceptovány.

Přesto zákonodárce předpokládá, že většina sexuálních aktivit lidí se odehraje v manželském svazku. Moderní pojetí sexuality uznává, že sexuální aktivity nejsou určeny pouze pro plození dětí, ale mají i určité psychické a somatické funkce. Někteří sexuologové dokonce hovoří „rekreační funkci sexu“. Avšak i psychiatři a psychologové přiznávají, že sexuální aktivity mohou působit pro organismus velice blahodárně, mohou snižovat stresové napětí a dokonce mohou mít i určitý vliv pro zlepšení zdravotního stavu člověka (prokrvení organismu, snížení bolesti hlavy a jiných tenzí v organismu). Současná společnost tedy sexuální aktivity v podstatě nijak neomezuje, ale dokonce v určitém pohledu i preferuje. A opět je zde pro tyto sexuální aktivity nejlepším zázemím osvědčený institut manželství, neboť právě v manželských svazcích se tyto aktivity v minulosti nejčastěji vyskytovaly a právě manželský svazek je předurčen mimo svých jiných funkcí i k uspokojování sexuálních potřeb. Moderní pojetí sexuality tak bez jakýchkoliv problémů využívá klasický institut manželství se všemi jeho dalšími funkcemi i určitými nevýhodami.

Sexuální aktivita v rámci manželství je tedy nejenom zákonodárcem předpokládaná, historií prověřená, ale i v moderní společnosti při využití tohoto tradičního institutu nejméně problematická.

2. e. funkce právní

Z pohledu právníka je nejdůležitější funkcí manželství právě funkce právní. Fenomén manželství představuje jeden ze základních institutů právního řádu a jeho použití je nejenom ve sféře soukromého práva, ale i veřejného práva. Tento institut se týká nejenom práva občanského a práva rodinného, ale i práva správního, daňového (společné zdanění manželů) a jiných právních odvětví. Jedná se tedy o universální

právní institut s použitím ve všech odvětvích právního řádu.

Manželství definuje zákon o rodině jako „*Trvalé společenství muže a ženy založené zákonem stanoveným způsobem, jehož hlavním účelem je založení rodiny a řádná výchova dětí*“ (§ 1 odst. 1, 2 zák. č. 94/1963 Sb., v platném znění). Jedná se tedy o společenství, nikoliv ve smyslu obchodního práva (např. společnost, družstvo), nebo ve smyslu občanského sdružení (zájmové spolky, atd.) či dokonce politické strany, ale jedná se o trvalé soužití dvou partnerů za účelem založení rodiny a výchovy nové generace. Manželství tedy nemá jeden účel dominantní jako např. obchodní společnost (tvorba zisku) nebo politická strana (prosazování politického cíle), ale jedná se o univerzální společenství partnerů, které má několik základních funkcí. Z hlediska funkčnosti je tedy manželství institut polyfunkční.

Institut manželství je tedy kreován právním řádem právě z toho důvodu, aby důležité zákony a další právní regulace počítaly s tímto institutem jako základní jednotkou pro zakládání právních vztahů a dalších právních institutů.

Institut manželství má tedy právní základ a je dále použitelný v ekonomické sféře, sociální sféře, politické sféře a dalších společenských sférách.

„Uzavření manželství způsobuje řadu právních důsledků v osobní i majetkové sféře manželů. Část těchto majetkových vztahů mezi manželi zákon vyděluje z obecné právní úpravy a podřizuje je zvláštní právní úpravě s cílem i jejím prostřednictvím přispět k společensky žádoucí stabilitě manželství.“²¹

Pokud tedy má institut manželství plnit funkci základní buňky společnosti, pak musí být vybaven určitými dalšími složkami, které právo definuje a ochraňuje. Základní složkou je tedy manželské majetkové právo, které reguluje majetkové vztahy mezi manželi i majetkové vztahy manželů a třetích osob.

Základním institutem manželského majetkového práva naší současné právní

²¹ Švestka, J., Škárová, M., Spáčil, J., Hulmák, M. a kol. : Občanský zákoník.Komentář, 1. vydání. Praha: C.H. BECK, 2008, str. 846

úpravy je institut společného jmění manželů – SJM. Obdobné instituty mají ve svém právním řádu i ostatní vyspělé státy a mají zpravidla tyto instituty definovány v základních občanskoprávních kodexech.

„Některé země upravují manželský majetkový režim přímo v občanském zákoníku. V rámci systematiky občanského zákoníku pak zpravidla v té jeho části, která upravuje právo rodinné. To platí o Německu (BGB věnuje této problematice § 1363 až 1563), Itálii, Švýcarsku. Ze zámořských států zachovává tuto systematiku i quebecký občanský zákoník. Jiné země (srov. např. francouzskou právní úpravu) volí odlišný způsob. Majetkové vztahy mezi manželi občanský zákoník upravuje nikoliv však v rámci práva rodinného, nýbrž – z našeho pohledu poněkud nesystematicky, v rámci způsobů nabytí vlastnictví. Zatímco právní úprava manželství a rozvodu je obsažena v Code civil v knize první nazvané „Osoby“ (čl. 144 až 310), smlouby a jednotlivým manželským majetkovým režimům je věnován samostatný pátý titul v knize třetí Code civil (článek 1388 až 1581). V některých postkomunistických státech zůstává manželský majetkový režim upraven mimo rámec občanských zákoníků v samostatných zákonech o rodině (např. v právní úpravě polské či ruské).“²²

Platné právo české republiky tedy upravuje manželské majetkové právo v Občanském zákoníku, a to v jeho části druhé nazvané „Věcná práva“, v hlavě druhé nazvané „Spoluvlastnictví a společné jmění“, a to konkrétně v ustanovení § 143 nazvaného „Společné jmění manželů“ a v dalších následných paragrafech, celkem tedy v 11 ustanoveních (§ 143 až 151 Občanského zákoníku). Všechny další manželské a rodinné vztahy řeší samostatný zákon o rodině č. 94/1963 Sb.

„Občanské právo tvoří soubor právních pravidel, které vymezují osobní a majetkový statut subjektů (osob), upravují základní vlastnické poměry ve společnosti, právní princip, kterými se řídí fyzické a právnické osoby ve svých vzájemných osobních a majetkových vztazích založených na vzájemně rovném postavení, jakož i právní prostředky vzniku, změny a zániku práv a povinností z těchto vztahů.“²³

²² Dvořák, J., Spáčil, J.: Společné jmění manželů v teorii a v judikatuře, 2. rozš. vydání, ASPI, a.s., 2007, str. 27

²³ Schelle, K., a kol.: Základy soukromého práva, vydání první, Edice učebnic právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, svazek 39, 1993, str. 13

Snoubenci tedy a novomanželé se mohou již na počátku manželského svazku velice detailně poučit o svých právech a povinnostech a především o své majetkové odpovědnosti. Společné jmění manželů mohou od 1.8.1998 modifikovat vlastní vůlí a uzavřít nějakou předmanželskou nebo manželskou smlouvu o úpravě SJM.

Právní úprava tedy především řeší odpovědnost obou osob žijící v manželském svazku vůči sobě navzájem, vůči nezletilým dětem i vůči třetím osobám.

Každý člověk, který vstoupil do manželství si tedy právní funkci tohoto svazku brzy osvojí, a to především v určitém omezení nabývání svého výlučného majetku i v určitém omezení správy společného majetku.

Dalším důsledkem právní funkce manželství je ten, že se manželé mohou v některých méně významných záležitostech vzájemně zastupovat, a to i bez písemného potvrzení – plné moci. Již z podstaty institutu manželství je zde garantována určitá právní jistota, že pokud jeden z manželů vstoupí do určitého právního vztahu, pak tento právní vztah váže v jistých případech i druhého manžela, a to i za situace, kdy druhý manžel tento právní vztah nezaložil, ani s ním neprojevil výslovně souhlas.

V jiných než běžných záležitostech týkajících se společného majetku a jeho správy však musí být souhlas obou partnerů. Zákon zde pamatuje i na případ, kdy právní vztah jiné než běžné věci založil jen jeden z manželů bez souhlasu a vědomí druhého manžela. I v takovýchto případech je právní úkon platný, pokud se druhý manžel nedovolá jeho neplatnosti v rámci institutu tzv. relativní neplatnosti podle § 40a občanského zákoníku. Zde je tedy akcentována ochrana třetích osob, neboť i když jeden z manželů uzavře právní vztah v nikoliv běžné záležitosti, tak je tento právní úkon platný, dokud se druhý manžel neplatnosti nedovolá.

Společná odpovědnost manželů je tedy omezena pouze na jejich majetkovou sféru. Institut manželství v žádném případě nezakládá nějakou kolektivní odpovědnost např. v oblasti trestního práva (např. že by druhý manžel byl spoluodpovědný na porušení trestněprávních norem a hrozila by tedy trestní sankce). Naopak trestní právo určitým způsobem chrání manželské soužití, a to tak, že např. manžel nemusí vypovídat jako svědek a má právo odepřít výpověď podle § 100 trestního řádu č. 141/1961 Sb.,

v platném znění, při trestním stíhání druhého manžela. Trestní právo tak respektuje a chrání manželský svazek a poskytuje mu určité privilegium, neboť podle § 97 trestního řádu „Každý je povinen na předvolání se dostavit a vypovídat jako svědek o tom, co je mu známo o trestném činu a o pachateli nebo o okolnostech důležitých pro trestní řízení“. Obdobné ustanovení obsahuje i správní řád č. 500/2004 Sb., v platném znění ve svém § 55 odst. 4 pro oblast správního práva „Výpověď může odepřít ten, kdo by ji způsobil sobě nebo osobě blízké nebezpečí stíhání pro trestný čin nebo správní delikt“. Obdobný procesní institut „podání vysvětlení“ a jeho odepření obsahuje i zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích, v platném znění ve svém § 60 odst. 1 „Každý je povinen podat správním orgánům nezbytné vysvětlení k prověření došlého oznámení o přestupku; podání vysvětlení může být odepřeno, jestliže by takovým osobám nebo osobám jim blízkým (§ 68 odst. 4) hrozilo nebezpečí postihu za přestupek, popřípadě za trestný čin nebo by porušily státní nebo služební tajemství anebo zákonem výslovně uloženou nebo uznanou povinnost mlčenlivosti.“

Zákon tedy respektuje instituci manželství jako základní právní institut, který umožňuje v určitém rozsahu oběma partnerům se vzájemně zastupovat, disponovat a užívat společný majetek manželů a chrání toto soužití před negativními vlivy trestního i správního řízení a před dalšími rušivými zásahy do soužití těchto osob.

Význam a vážnost fenoménu manželství je zvýrazněna jeho poměrně složitým kreováním, neboť manželství lze uzavřít pouze před orgány státu nebo před církevními orgány, a to formálním obřadem, přičemž tento obřad musí mít slavnostní povahu, musí být veřejný a musí být za účasti nejméně dvou svědků před příslušným orgánem. Forma uzavření manželství je tedy poměrně komplikovaným rituálem, který má právě sloužit určité právní jistotě a určité stabilitě tohoto soužití. Také ukončení manželského soužití – rozvod manželství je možný pouze určitým formálně náročným procesem, a to rozhodnutím soudu ve formě rozsudku ve sporném řízení, a to i v případě, že oba manželé s ukončením manželského svazku souhlasí.

Právní funkce manželství je tedy velice důležitá, má poměrně pečlivě regulován obsah prostřednictvím právních norem a uzavření manželství i jeho zánik je vázán na určitý právní proces či obřadný rituál.

Právní funkce manželství je tedy jednou z jeho nejdůležitějších funkcí, ale není to funkce jediná, neboť manželství je polyfunkční právní institut.

3. Majetek výlučný a majetek společný

3. a. pojetí majetku jako individuálního vztahu

Majetkem tedy může být vše, co má nějakou hodnotu, která se dá vyjádřit v penězích nebo v nějakých počitatelných jednotkách. Právní řád se snaží v majetkové sféře regulovat a chránit co největší rozmanitost těchto společenských vztahů a právo se snaží tyto vztahy podřadit pod vztahy právní. Účelem není intervence formálních právních vztahů do této lidské sféry, ale právě náležitá ochrana těchto majetkových vztahů a nastolení právní jistoty v této sféře.

Majetek má pro každou lidskou bytost tu pozitivní vlastnost, že může uspokojovat nějakou její základní potřebu. V naprosté většině případů se jedná o potřeby hmotné (potraviny, ošacení, bydlení, atd.), ale může se jednat i o uspokojení potřeb duchovních (výtvarné umělecké dílo, koncert vážné hudby, atd.).

Právo tedy z důvodu ochrany tohoto majetku musí tento majetek řádně definovat a v podstatě vyčlenit z téměř neomezeného majetku na světě (nerostné suroviny, půda, vodní toky, atmosféra) ty složky, které budou součástí společenských vztahů konkrétního majetku konkrétních subjektů. Právní řád tedy z bezbřehé masy majetku oddělí konkrétní majetkové entity, které podléhají nejčastěji společenským vztahům, a to přivlastňování tohoto majetku, jeho výměně za jiný majetek a různé jiné dispozici.

Právo tedy ze širokého pojmu majetek vyčleňuje ty jeho složky, které jsou pro lidský život nejvíce použitelné, dispozice s těmito složkami reguluje právními vztahy a tyto části majetku chrání autoritou celého právního řádu. Z majetku jsou tak vyděleny věci ve smyslu hmotných předmětů a tyto jsou rozděleny na věci nemovité a věci movité, dále právo definuje v zákoně ovladatelné přírodní síly (např. elektrická energie)

a ještě právo dále specifikuje jiné majetkové hodnoty. Do pojmu majetek právo také zahrnuje pohledávky, které mají majetkový efekt, a pro některé majetkové definice také závazky, které jsou neoddělitelné od celé sumy majetku, neboť každý jedinec moderní společnosti má téměř s jistotou nějaké závazky a závazky mají i právnické osoby i stát.

Pro efektivní a řádnou ochranu majetku je tedy nejdříve potřeba, aby se tento majetek řádně definoval a konkretizoval jeho rozsah a kvalita. Potom je nutno řádně definovat subjekty společenských vztahů, které budou jako nositelé majetku a jednotlivých majetkových práv v těchto společenských vztazích vystupovat. Právo poskytuje těmto společenským vztahům právní ochranu a v podstatě podřizuje tyto společenské vztahy vztahům právním. V majetkové oblasti je tedy nejdůležitější řádná definice majetkové složky, její konkretizace a určení rozsahu a v neposlední řadě i určení subjektů jako nositelů těchto majetkových práv.

Právní řád tedy způsobuje, že z obrovské masy společenských vztahů, které se vztahují k majetku, vyčleňuje konkrétní společenský vztah k jasně definovanému konkrétnímu majetku a tento společenský vztah podřizuje právnímu vztahu. Teprve poté je právní řád schopen tyto právní vztahy ke konkrétně definovanému majetku ochraňovat zákonnými sankcemi a autoritou celého právního systému.

Pokud tedy v právu hovoříme o majetku, vždy máme na mysli konkrétní majetek konkrétní osoby (fyzické osoby, právnické osoby, státu, atd.) a tento majetek musíme tedy individualizovat v konkrétním právním vztahu s konkrétními subjekty a s jejich konkrétními právy a povinnostmi.

3. b. občan a jeho základní právo na majetek

Pojetí majetku jako individuálního vztahu se v právním řádu projevuje tak, že z celé masy majetku musíme vybrat jeden společenský vztah ke konkrétní složce z tohoto majetku. Abychom mohli tento společenský vztah transformovat do konkrétního právního vztahu, pak potřebujeme konkrétně definovaný majetek, individualizované subjekty práva a typizovaný právní vztah podle zákona (např.

vlastnický vztah).

„Autonomie vůle jedince je v soukromoprávní sféře úzce spjata s jeho možností volně nakládat, tj. užívat, požívat, držet, disponovat s právními předměty soukromoprávního styku. Právě při realizaci svobodné volby určitého řešení tak dochází demokraticky svého uplatnění vůle jedince v okruhu jeho soukromého života a jeho soukromých zájmů. Proto je pro soukromoprávní úpravu příznačná její dispozitivnost. Ta je zárukou, že v soukromoprávních vztazích mohou jejich subjekty zásadně samy volit variantu chování, která odpovídá jejich zájmům, potřebám a preferencím. Subjektům soukromoprávních vztahů je tak zásadně ponecháno na vůli, uvážení a iniciativě, zda vůbec, s kým a ohledně jakého předmětu (statku), založí soukromoprávní vztah, jaký bude jeho obsah, tj. práva a povinnosti, zda takto vzniklý soukromoprávní vztah event. později změní či zruší, atd.“²⁴

Z celé obrovské množiny práv a právních vztahů v majetkové oblasti patří k nejdůležitějším právům právo každého občana vlastnit majetek a na právní ochranu těchto majetkových vztahů. Toto právo patří k základním lidským právům každého občana v nejšířším slova smyslu, občana zde mám na mysli ve smyslu nikoliv občana České republiky, ale každého plnoprávního občana jakéhokoliv svrchovaného státu i člověka bez státní příslušnosti s plnými občanskými právy. Ve většině vyspělých demokratických státech je toto základní lidské právo zakotveno přímo v ústavě nebo v jiných nejvýznamnějších zákonech dané země.

V České republice je toto základní lidské právo vlastnit majetek zachyceno v čl. 11 Listiny základních práv a svobod České republiky - ústavní zákon č. 2/1993 Sb. v platném znění. Obdobné ustanovení mají i jiné ústavy ve vyspělých zemích.

„Základní normy zakotvující základní lidská (občanská) a politická práva způsobem výše zmíněným (uplatněným mj. v evropské Úmluvě o ochraně lidských práva a základních svobod nebo v naší Listině základních práv a svobod) jsou přímo aplikovatelné. Lze se tedy domáhat u soudu občanských a politických práv uvedených

²⁴ Švestka, J., Jehlička, O., Škárková, M., Spáčil, J. a kol. : Občanský zákoník. Komentář, 10. vydání. Praha: C.H. BECK, 2006, str. 5

v oněch základních normách i bez ohledu na běžné zákony, které je upravují. Ústavní soud ČR (a ve vztahu k evropské Úmluvě Evropský soud lidských práv) při rozhodování o stížnosti proti porušení těchto práv použije přímo základních norem a svým výkladem těchto norem při tom provede tzv. konkrétní kontrolu ústavnosti i běžných zákonů, zvláště pokud jde o meze těchto práv, ve vztahu ke konkrétnímu případu.“²⁵

Základní majetková práva garantují i mezinárodní smlouvy o ochraně základních lidských práv a svobod. Ochrana majetkových práv v každé konkrétní zemi je tedy v zájmu celého lidstva, neboť lidé stále více cestují, stěhují se, usazují se a podnikají v cizích zemích, a stále více i vlastní majetek v zahraničí. Kompatibilní právní úprava ve vyspělých právních řádech je tedy naprosto nutná, neboť předchází mnohým nedorozuměním a dokonce i mezinárodním sporům.

3. c. majetkové sdružování občanů

Individuální vlastnictví je v moderních vyspělých státech základním prvkem právních řádů. K mnoha společenským aktivitám však musejí lidé kreovat různé sdružení a korporace, aby mohli dosáhnout větších cílů než je v možnostech jednotlivce. Tyto korporace a sdružení však musí být založeny na velice srozumitelném a jednoduchém základu tak, aby nevznikaly zbytečné spory a nedorozumění. Již římské právo nás upozorňuje: „*Communio est mater rixarum – společenství (spoluvlastnictví) je matkou sporů.*“²⁶

Občan má tedy ve všech vyspělých demokratických státech garantováno základní právo na majetek, tj. může majetek vlastnit, dědit, svobodně ho nabývat a svobodně s ním disponovat.

Zkušenost ve vyspělé společnosti je taková, že občan v mnoha případech má potřebu a přání svůj majetek nebo jeho část sdružit s jiným občanem nebo s jinými občany vytvořit tak určité společenství občanů a majetku založené za konkrétním

²⁵ Boguszak, J., Čapek, J., Veverka, V., : Základy teorie práva a právní filozofie, 1. vydání. Praha, CODEX, 1996, str. 179

²⁶ Kincl, J. : *Dicta et regulae iuris aneb právnícké mudrosloví latinské*, Univerzita Karlova, Karolinum, 1990, str. 58

účelem nebo jiným cílem.

Nejčastěji občané sdružují své majetky v podnikatelských subjektech za účelem podnikatelské činnosti a k vytvoření zisku. V těchto podnikatelských subjektech si občané uspokojují zpravidla potřeby hmotné, nejčastěji finanční, pro zaplacení životních nákladů, a pro vytvoření dalších pracovních příležitostí pro jiné občany. Podnikatelské subjekty mohou sloužit i pro hromadění kapitálu a další investice, a právě k těmto účelům se občané sdružují při podnikání, neboť více občanů má větší ekonomickou sílu.

Občan také může sdružit svůj majetek k jakýmkoliv jiným „neziskovým“ účelům, např. založit nadaci pro podporu sirotků, či občanů nemocných a handicapovaných, zvířat, přírody, atd. Při těchto aktivitách si občané uspokojují své potřeby pomáhat bližním, nebo ochraňovat přírodu atd.

Pro uspokojení různých zájmových potřeb občanů slouží ve většině demokratických států svoboda sdružování a svoboda spolkového života. Občané mohou vytvářet různé zájmové spolky (např. sportovní, kulturní, studijní, atd.), které jsou nejrůznějšího zaměření a podporují zájmové a tvořivé schopnosti lidí.

Občané jsou také nuceni se sdružovat v určitých politických a obecních entitách, každý člověk je zpravidla občan nějaké obce, mnoho občanů je aktivně zapojeno do politického života, ať již jako členové určitého politického subjektu, či jako nezávislí zástupci v obecních nebo centrálních zastupitelstvech a v parlamentech, nebo v jiných politických subjektech. Při tomto sdružování si občané uspokojují základní potřebu společenského života a ovlivňování místní i centrální politické situace.

Občan také může vytvořit pevné lidské společenství s jiným občanem (většinou opačného pohlaví), které se nazývá manželství a které je primárně určeno pro trvalé soužití muže a ženy a pro výchovu nezletilých dětí. Také v tomto společenství - manželství má nezastupitelné místo majetková složka a její vyjádření v manželském majetkovém právu. Tato oblast práva má tedy exaktně definovat společný majetek manželů, výlučný majetek jednoho i druhého manžela a vzájemné majetkové vztahy v manželství a majetkové vztahy manželů k třetím osobám. Manželství jako citové a majetkové společenství je výlučné v tom, že tento institut je ze všech společných aktivit

lidí téměř nejstarší a je rozšířen v masovém měřítku, neboť téměř každý člověk projde za svůj život nějakým manželským svazkem. Při tomto společenství si občané zpravidla uspokojují nejvíce svých základních potřeb, především citových, ekonomických, intimních, atd.

Manželství se tedy jeví jako velice univerzální společenství, historicky velice osvědčené, se schopností uspokojovat většinu základních potřeb občanů a v důsledku toho masově rozšířené. Základní složkou tohoto univerzálního společenství je společný majetek – v našem právním řádu - společné jmění manželů (SJM).

„Co je společné jmění manželů – SJM? Jedná se o specifický typ spoluvlastnictví, které může vzniknout pouze mezi manželi. Tímto je tak vyloučena možnost vzniku SJM mezi druhem a družkou nebo mezi osobami stejného pohlaví. I když byl do českého právního řádu zakotven institut registrovaného partnerství na základě zákona č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství, nelze ustanovení o SJM bez dalšího vztahovat na tyto osoby, neboť přestože tento zákon novelizoval občanský zákoník, toto zatím do ustanovení obč. zák. o společném jmění manželů promítnuto nebylo. Později však změna této úpravy není vyloučena. Manželství je zcela jasně definováno v zákoně o rodině.“²⁷

4. Historický vývoj majetkových vztahů v manželství

4. a. právní úprava podle Obecného občanského zákoníku - ABGB

Podle tohoto zákoníku, který platil pro země české téměř 150 let bylo celé manželské majetkové právo upraveno v jednom celku. V tomto občanském zákoníku bylo upraveno i celé rodinné právo, takže zde neexistoval oddělený kodex jako v současné době. Tento Obecný občanský zákoník byl sice poměrně objemný (celkem byla úprava rozdělena do 1502 ustanovení), ale byl velice dobře systematicky urovnán

²⁷ Štěpánová, S. : Společné jmění manželů a podnikání, Computer Press, a. s., 2006, str. 5

tak, aby celá materie nejdůležitější občanskoprávní regulace byla dobře přehledná. Manželské majetkové právo bylo upraveno v díle druhém tohoto zákoníku nazvaném „O osobních právech k věcem“.

„Obecný zákoník občanský (OZO) představuje nepochybně jedno z vrcholných děl naší právní kultury. Jeho východiskem se stalo přirozené právo a obecně platné principy, jako rovnost před zákonem, ochrana vlastnictví, smluvní svoboda a další, což umožnilo, aby s nepříliš podstatnými změnami platil bezmála půldruhého století (zrušen v roce 1950).“²⁸

Materie manželského majetkového práva byla regulována v 28. hlavě nazvané „O smlouvách svatebních“. Tato hlava zákona byla rozdělena na 49 ustanovení, a to konkrétně v § 1217 až 1266.

„Smlouva již se ženich zavázal, vzíti nevěstu po sňatku za peněžitý přínos k zaplacení dluhů do spoluvlastnictví nemovitosti, jest předběžnou smlouvou svatební. Smlouvu, vedle které jeden manžel má za odstupné státi se spoluvlastníkem nemovitosti, dosud výlučně druhému manželu patřící, dlužno považovati za smlouvu svatební. Smlouvami svatebními jsou toliko smlouvy, jež pořádají majetkoprávní poměry manželů jako takových a mají za předmět buď úpravu jich za trvání manželství nebo na případ úmrtí jednoho z nich hmotné zaopatření pozůstalého manžela.“²⁹

Tato úprava klasického civilního práva plně vycházela z osvícenského pojetí obrody občanské společnosti jako dědictví 18. století. Tento Obecný občanský zákoník byl připravován nejlepšími právníky habsburské říše po dobu více než 50 let. Úkol vytvořit takto jednotný a vnitřně logický občanský zákoník zadala dvorní komisi již Marie Terezie (vládla v letech 1740 až 1780) a výsledek práce této komise byl hotov až na počátku 19. století za vlády Františka I. Tento Obecný občanský zákoník kromě své logické vnitřní struktury a brilantního právního jazyka se vyznačoval dokonalým universalismem, neboť platil pro všechny země tzv. Předlitavska (kromě Uherského království), a to v těchto zemích pro všechny skupiny a vrstvy obyvatelstva. Exempci

²⁸ Schelle, K., a kol. : Základy soukromého práva, vydání první, Edice učebnic právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, svazek 39, 1993, str. 7

²⁹ Gerlich, K. : Rozvod, rozluka, alimony, V. Linhart, Praha 1934, str. 285

z tohoto zákona měl pouze příslušník habsburského rodu a určité menší odchylky zde existovaly pro Židy. Jinak byl zákoník naprosto univerzální pro všechny občany rakouských zemí a celého Předlitavska a i z tohoto důvodu tento zákoník byl použitelný i v druhé polovině 20. století. S určitými modifikacemi je dodnes platný na území Rakouska a Lichtenštejnska.

Obecný občanský zákoník se pokusil i o definici „soukromého práva“: *„Vymezení pojmu „soukromé právo“ a „občanské právo“ se zpravidla ponechává doktríně a judikatuře. Někdy se o pokus o legální definici těchto pojmů objevuje přímo v zákoně. Tak např. podle § 1 Obecného zákoníku občanského (ABGB-1811) občanské právo tvoří souhrn zákonů, které upravují vzájemná soukromá práva a povinnosti obyvatelů ve státě (v tomto pojetí splývá soukromé právo s právem občanským).“*³⁰

Materie manželského majetkového práva tedy byla pojata v tomto univerzalistickém duchu a dosti obširným způsobem. Připomeneme-li si středověkou roztržičnost občanského práva (tzv. práva městská), pak je zde mimořádná obdivuhodnost, že tento občanský zákoník platil pro více než 10 různých národů a národností habsburské říše, pro různé sociální a etnické vrstvy, v podstatě i pro cizince, pro muže i ženy bez jakýchkoliv rozdílů. Tento zákon poprvé v našich zemích zavedl univerzální občanské právo v moderním pojetí. Obecný občanský zákoník byl vyhlášen císařským patentem ze dne 1.6.1811.

Manželské majetkové soužití bylo důsledně založeno na svatební smlouvě. V této smlouvě se řešily všechny problémy s vlastnictvím a dispozicí s majetkem obou snoubenců a s budoucím společným majetkem. Úprava to byla dosti podrobná, ale vycházela z přirozených právních institutů a obyčejů tak, jak se během stovek let v této oblasti osvědčily.

Ve svatebních smlouvách bylo nejdůležitějších materií kromě dispozice se společným majetkem vzniklým do budoucna, především věno, která měla mít každá nevěsta připravená vstoupit do manželského svazku. Toto věno mělo sloužit jako základ

³⁰ Eliáš, K., a kol., : Občanský zákoník – Velký akademický komentář, 1. vydání, LINDE PRAHA a.s., 2008, str. 32

pro budoucí společný majetek a určitá ekonomická garance fungování rodiny a možnosti výchovy společných dětí. Institut věna tak plnil velice důležitou ekonomickou funkci i určitou právní garanci, že založený manželský svazek a nová rodina bude ekonomickou jednotkou, která bude moci si pořídit děti a vychovat je. Zákon zde řešil všechny běžné životní situace, kdy nevěsta již disponuje určitým věnem nebo když věno za ní mají složit její rodiče či jiný poručník, neboť zákon pamatoval i na případy, kdy nevěsta žádné věno neměla. Zákon se snažil vždy najít určité řešení tak, aby se dodržela základní zásada v oblasti civilního práva, a to autonomie vůle a dobrovolného vstupu do manželského svazku, ale aby i nově vzniklá rodina byla určitým způsobem zajištěna jako ekonomická jednotka a jako materiální zázemí pro výchovu dětí. Zákon zde reguloval i případy sňatku nezletilých nevěst a poměrně dobře zde přesunoval odpovědnost za vstup do manželství na rodiče či poručníky nevěsty. Institut věna byl poměrně podrobně právně regulován tak, aby bylo předem jasné, kolik nevěsta obdrží majetku jako věno, co bude budoucím společným majetkem a dokonce zákon pamatoval i na takové neobvyklé případy jako v případě, že manželka nebo manžel upadnou se svým jměním do konkurzu a podobné neočekávané události. Po změnách tohoto občanského zákoníku na počátku 20. století tento zákon i poměrně podrobně reguloval společný majetek manželů v případě smrti jednoho manžela nebo i v případě rozvodu a rozluky manželství. Tím se již tato právní úprava zařadila mezi moderní právní systémy občanského práva a byla použitelná i při vývoji občanské společnosti ve 20. století.

„Všeobecný občanský zákoník byl vynikajícím právnickým dílem, jehož koncepce vycházela z římskoprávní učenosti, vzorem byla i některá ustanovení Koldinova zákoníku městských práv. Základním východiskem však byla přirozenoprávní teorie. Ustanovení zákoníku se odvolávala na přirozený smysl zákona a přirozená právní základní pravidla (§ 7) při rozhodování soudců a přiznával člověku vrozená, již rozumem poznatelná práva a v § 17 omezoval tato vrozená práva jen zákonem.“³¹

Tato úprava samozřejmě obsahuje i některé instituty, které se již v praxi vyskytují velice zřídka či již jsou právně vyhaslé. Například v § 1232 ABGB byl upraven tzv. jitrní dar. Tento dar byl definován jako „Dar, který muž slíbí dáti své

³¹ Schelle, K., Schelleová, I. : Civilní kodexy 1811 – 1950 – 1964, 1. vydání, Masarykova universita Brno, 1993, str. 20

manželce prvního jitra, nazývá se jitřní dar. Byl-li slíben; má se v pochybnosti za to, že byl již odevzdán v prvních třech letech manželství“ . Takovýto institut se tedy již v moderním právu 20. století nevyskytuje, takže moderní právní úpravy již takovýto institut neznají.

Oproti tomu institut vdovského platu zachycený v § 1242 je stále aktuální, i když v současné době již obvykle řeší vdovské a vdovecké dávky jiný zákon, než základní civilní kodex. V naší právní úpravě jsou vdovské dávky upraveny v zákonech o sociálním zabezpečení, neboť se právě v této oblasti změnil majetkový zdroj těchto dávek. V současné době jsou vdovské dávky vypláceny ze systému veřejného sociálního zabezpečení, nejsou upraveny jako soukromoprávní (civilní) institut.

Zajímavým způsobem se transformovalo ustanovení § 1244 Obecného občanského zákoníku, které regulovalo nový sňatek ovdovělé ženy. Obsah tohoto ustanovení se vyskytuje i v naší současné právní úpravě, avšak v jiném typu zákona. Původní úprava „Provdá-li se vdova; ztrácí právo na vdovský plat.“ V současné úpravě takovýto institut také existuje, ale tento institut obsahují zákony o sociálním zabezpečení tak, že vdá-li se (ožení-li se) osoba ovdovělá, ztrácí nárok na výplatu vdovského či vdoveckého důchodu. Obsah tohoto ustanovení tedy zůstal zachován, i přes transformaci z civilního kodexu do veřejnoprávních předpisů o sociálním zabezpečení.

Úprava ve Obecném občanském zákoníku ohledně manželského majetku se zakládala právě na uzavřené smlouvě. Společenství statků bylo upraveno v § 1233 a násl. tohoto kodexu. Toto ustanovení vyjadřovalo základní princip, že manželský svazek sám nezakládá ještě společenství statků mezi manželi. K tomu je zapotřebí zvláštní smlouvy, jejíž obsah a právní forma se posuzuje podle § 1177 a 1178 předchozí hlavy. Předchozí hlava 27. regulovala „smlouvu o společenství statků“. Tato hlava se nejvíce používala pro společenství statků v hospodářské oblasti a byla základem pozdější regulace v obchodním zákoníku a v zákonech o společnostech s ručením omezeným č. 58/1906 ř.z., o společenstvech výdělkových a hospodářských č. 70/1873 ř.z. a v jiných zákonech.

Úprava základní manželské smlouvy tedy odkazovala v § 1233 na § 1175 a násl., ale tato úprava byla dána snahou o zjednodušení a minimalizaci právní regulace, která

by nebyla zbytečně duplicitní a nepřehledná. Manželské majetkové právo tedy v žádném případě nebylo v 19. století komercializováno, ba naopak, regulace obchodní práva ze 60. let 19. století byla založena na osvědčených občanskoprávních institutech a základ práva společností tak bylo založeno právě na hlavě 27. ABGB a na smlouvě o společenství statků. Stejně jako v celé oblasti obchodního práva, bylo důsledně manželské majetkové právo založeno na svobodě vůle obou snoubenců, na jejich dobrovolné smlouvě, a na rovnoprávnosti obou účastníků manželského svazku.

„Manželka jest podřízena manželu jen potud, že jest povinna dbáti jeho vůle v okruhu domácího řádu, jinak však platí mezi nimi úplná rovnost (Rozh. ze dne 23. února 1928. Rv I 1044/27, čts. 7803).“³²

Další regulace v této oblasti je především regulací práva dispozice s majetkem jednoho manžela či se společenstvím statků, pokud bylo smlouvou zřízeno.

Velice důležitá materie byla upravena ohledně dispozice s majetkem za trvání manželství v § 1237, který zahajoval bod 5. Správa a požívání původního nebo nabytého jmění. Toto ustanovení opět poukazovalo na zvláštní úmluvu mezi manželi, pokud jejich vůle směřuje k tomu, že budou se svým jměním disponovati dohromady. *„Jestliže manželé neučinili o užití svého jmění zvláštní úmluvy; podrží každý manžel své vlastnické právo dosavadní a na to, co kterýkoliv manžel za manželství nabude a jakýmkoliv způsobem obdrží, nemá druhý nároku. V pochybnosti se má za to, že nabyt muž“.* Toto ustanovení zákona svědčí o tom, že zde opět byla dodržena autonomie vůle obou účastníků manželství. Manželé si tedy mohli upravit dispozici s majetkem tak, že v podstatě společné jmění (společenství statků) vůbec nezaložili, nebo že do tohoto společenství vložili pouze nějaký svůj majetek, nikoliv celý svůj majetek. Pokud tedy nezaložili společenství statků v nějakém rozsahu, pak tedy zákon jasně určil, že každý manžel má neomezené vlastnické právo k majetku, se kterým vstupoval do manželství (s výjimkou věna, které mělo zvláštní právní úpravu v § 1218 a násl. ABGB). Určitá diskrepance oproti moderním úpravám byla pouze v poslední větě, kdy v pochybnostech

³² Gerlich, K., : Rozvod, rozluka, alimenty, V. Linhart, Praha 1934, str. 203

byl majetek muže. Tato diskrepance jistě neporušovala základní princip této soukromoprávní úpravy, a to rovnost účastníků před zákonem. Tato nesymetrie se pouze snažila předejít určitým nejasnostem a dohadům ohledně společně užívaného majetku.

Jiné však bylo procesní postavení žen, které podle klasické občanskoprávní doktríny neměly rovné procesní postavení s muži a musely mít zákonného zástupce či poručníka pro vystupování před soudem a před státními úřady. Tato procesní nerovnost sice nezasahovala do základního civilistického principu rovnosti muže a ženy před zákonem, ale vyvolávala určitou potřebu i v rámci úpravy hmotného občanského práva pro založení určitých institutů zákonných zástupců, poručníků a opatrovníků.

Ustanovení § 1238 ABGB obsahovalo právní domněnku, že pokud manželka neodporovala, *má se za to, že svěřila správu svého volného jmění manželovi jako svému zákonnému zástupci*. Toto ustanovení tedy bylo použitelné pro naprostou většinu manželských párů, neboť zpravidla se manžel staral o majetkové záležitosti rodiny, zastupoval rodinu při jednání před soudy i dalšími úřady a představoval tak „hlavu rodiny“, což bylo i explicitně vyjádřeno i v § 91 věta první ABGB „*muž je hlava rodiny*“. Toto ustanovení zákona sice vkládalo důležité procesní postavení do rukou manžela, ale na druhé straně bylo ihned vyváženo tím, že byl manžel povinen poskytovat manželce podle svého jmění slušnou výživu a ji ve všem všudy zastupovat. Kromě tedy procesních oprávnění měl manžel i největší odpovědnost za výživu rodiny a za zastupování manželky i dětí navenek. Ustanovení § 1238 ABGB o právní domněnce dispozice s majetkem manželky ve prospěch manžela, se tedy využívalo, resp. manželka odporovala především v případech, kdy jmění manželky bylo značně vyšší než jmění manžela. Takovéto případy byly v 19. i v první pol. 20. století poměrně řídké, neboť manželky se v naprosté většině případů staraly o domácnost a nebyly ekonomiky aktivní. Ale takovéto případy se stávaly v situacích, kdy manželka byla například již ovdovělá a z předchozího svazku zdědila poměrně rozsáhlý majetek nebo podcházela z bohaté rodiny a měla větší věno než byl majetek manžela vstupující do manželského svazku. Velice řídké byly případy, kdy by manžel nemohl správu majetku manželky vykonávat ze svých osobních důvodů, např. pro svoji lehkomyšlnost, špatný poměr k majetku či jiné povahové vlastnosti. V klasickém občanském právu 19. století se vyskytovaly většinou případy, kdy muž byl podstatně starší než žena vstupující do manželství a v naprosté většině případů byl muž i psychicky a sociálně vyzrálejší pro

řízení majetkových záležitostí celé rodiny. Pokud muž byl výjimečně nějak duševně handicapován, byla zde i úprava překážek manželství v § 48 a násl. ABGB v ustanovení hlavě druhé o právu manželském. § 48 ABGB přímo explicitně vyjadřoval, „*zuřiví, šílení, blbí a nedospělí nejsou sto zříditi platnou smlouvu manželskou*“. Toto ustanovení ohledně takto handicapovaných osob mělo i návaznost na další právní instituty, a to zástupce takovýchto osob, ať již otce či jinou osobu a také zde byla dokonce i ingerence státu v podobě přivolení soudního úřadu.

Ustanovení § 1239 o užitcích majetku manželky a jejich užití z části připomínalo dnešní úpravu. Manžel tedy jako zmocněný správce odpovídal plně za kmenové jmění své manželky, ale v principu nebyl povinen zúčtovat užitky brané za trvání manželství, pokud zvláštní smlouva nedojednala jiný způsob. Manželé tak mohli společně spotřebovávat užitky majetku manželky, pokud s tím oba souhlasili a zvláštní smlouva neurčovala jinak. V ustanovení § 1240 ABGB je obdobné ustanovení i pro manželku v tom smyslu, že není povinna vyúčtovat požitky, které svému manželovi postoupila, ale za trvání manželství sama vybrala. Zákon zde tedy předpokládal, že užitky manželčina majetku budou moci požívat oba manželé dohromady nebo jeden nebo druhý se souhlasem mlčky ze strany druhého partnera, pokud by jejich zvláštní smlouva neurčovala jinak. V naší platné právní úpravě užitky plynoucí z majetku manželky nebo z majetku manžela jsou za trvání manželství také ve společném jmění manželů.

Podrobná právní úprava v Obecném občanském zákoníku pamatovala i na institut darování mezi manželi a mezi snoubenci. Podle základního principu civilního práva, a to rovnosti obou účastníků manželství zde zákon v § 1246 odkazoval na obecné zákony o darování. Zákon tedy posuzoval oba účastníky manželství jako samostatné právní subjekty se samostatným majetkem, v důsledku čehož si mohou tyto samostatné právní subjekty darovat ze svého majetku cokoliv jeden druhému či vzájemně. Určitá výjimka zde byla zachycena při darování šperků, drahokamů či jiných skvostů k ozdobě manželky přímo v § 1247 ABGB, kdy zde zákon jasně zachycoval pravidlo, že při pořízení těchto věcí ze strany manžela a předání manželce se v pochybnostech má za to, že se jednalo o dar, nikoliv o půjčku.

Zajímavým institutem byly vzájemné závěti podle § 1248 ABGB. Zde zákon zachycoval možnost vzájemné závěti v jedné a téže závěti pro oba dva manžele ustanoviti se za dědice sebe navzájem nebo i osoby jiné. Jednalo se zde o formu určité společné závěti, která již v právním řádu ČR nemá místo a byla by tedy v současné platné právní úpravě absolutně neplatná. Zde se tedy jednalo o určitou výjimku s individuálního pojetí subjektů práva v civilní sféře, kdy tato výjimka byla odůvodněna velice úzkým vztahem obou manželů a vzájemné majetkové podpoře pro případ smrti jednoho z nich. Také smlouvy dědické podle § 1249 až 1259 ABGB již současný právní řád nezná. V současném českém právním řádu takovéto dědické smlouvy nejsou známy a současná právní úprava je založena na ryze individuální závěti každého občana a na ryze individuálním projevu poslední vůle bez jakýchkoliv podmínek a bez institutu darování pro případ smrti.

Zvláštní kapitolou bylo v Obecném občanském zákoníku regulování odděleného jmění podle § 1260 až 1266. Oddělené jmění zákon rozlišoval v těchto případech:

1. při konkurzu
2. při dobrovolném rozvodu
3. při nedobrovolném rozvodu
4. při prohlášení manželství za neplatné
5. při rozluce manželství

Institut odděleného jmění měl veliký význam pro právní jistotu především ze strany věřitelů jednoho nebo obou manželů.

Při konkurzu na jmění manžela za jeho života se právně regulovala ochrana věna manželky a případně jejího obvěnění. Manželka neměla práva při prohlášení konkurzu na majetek svého manžela na vrácení věna nebo vydání obvěnění, nýbrž mohla žádati jen zajištění vůči věřitelům pro případ, že manželství bude zrušeno. Mohla dále požadovat od prohlášení konkurzu užívání vdovské výživy a nebyla-li sjednána užívání věna. Zajímavou podmínkou zde bylo to, že na tyto nároky neměla manželka právo v případě, že byla příčinou majetkového úpadu manžela. Důležitým ustanovením byl § 1261 ABGB, který explicitně určil, že svatební smlouvy trvají beze změny dále, i když upadne manželka se svým jměním do konkurzu. Paragraf 1262 ABGB jasně určoval, v případě sjednání společenství statků mezi manželi jeho zánik při prohlášení konkurzu

na jednoho z manželů a způsob rozdělení tohoto společenství statků jako v případě smrti.

Při dobrovolném rozvodu zachycoval ABGB v § 1263 poměrně jednoduché pravidlo pro dobrovolný rozvod, a to, že manželé při dobrovolném rozvodu mohou také dobrovolně rozhodnout o tom, zda nechají své svatební smlouvy nadále v platnosti nebo je nějakým způsobem změní. Manželský majetek tedy nezanikal ze zákona při rozvodu manželství jako v naší současné právní úpravě.

Pro případ nedobrovolného rozvodu však zákon implementoval poměrně komplikovanější pravidlo § 1264 ABGB, a to takový princip, u kterého záleží na vině ohledně rozvodu manželství. O zrušení svatební smlouvy se mohl domáhat ten z manželů, který nezavinil rozvod manželství, ale pro případ, že ten z manželů, který rozvod nezavinil, zde byla možnost, aby se domáhal trvání svatebních smluv i nadále po rozvodu nebo jejich zrušení, nebo aby se mu dostalo přiměřené výživy. Nedobrovolný rozvod byl tak ohledně pokračování či nepokračování svatebních smluv poměrně komplikovaný a byl vázán na zjištění viny rozvodu manželství ze strany jednoho nebo obou manželů. Byla zde zachycena i ochrana manžela, který nedobrovolný rozvod nezavinil. Současná právní úprava takovýto problém neřeší z důvodu toho, že se již vina rozvodu manželství nezjišťuje, pouze soudy zjišťují hluboký a trvalý rozpad soužití.

Při prohlášení manželství za neplatné zákon § 1265 ABGB zakomponoval poměrně jednoduché pravidlo, že *„Prohlásí-li se manželství za neplatné; zrušují se i smlouvy svatební a jmění, pokud tu jest, vrací se ve stav původní. Ale strana, která je vinna, má straně nevinné nahraditi škodu“*. Svatební smlouvy tedy po prohlášení manželství za neplatné nemohly dále platit, a to ani dohodou účastníků a restituoval se původní stav. Pouze nevinná strana (která nezavinila neplatnost manželství) zde měla zajištěno právo na náhradu škody.

Při rozluce manželství zde byl poměrně komplikovaný systém ohledně svatebních smluv zachycený v § 1266 ABGB. Při rozluce manželství pro nepřekonatelný odpor zanikaly svatební smlouvy, ale obě strany se mohly smírnou cestou dohodnout jinak. Opět zde byla při rozluce ochrana nevinného manžela a jeho právo na plnou satisfakci a toto právo bylo garantováno ve výši vymíněného majetku ve

svatebních smlouvách pro případ přežití svého manžela. Pokud zde bylo založeno společenství statků, rozdělilo se při rozluce stejně jako při smrti jednoho manžela, i když ještě bylo podmíněno, zda tento manžel rozluku zavinil či nezavinil. Při rozluce bylo však jasně určeno, že rozloučený manžel si nemůže činit nárok na dědickou posloupnost zákonnou, i když rozluku nezavinil.

Poměrně podrobná právní úprava smluv svatebních umožnila jejich univerzální použití v 19. a 20. století a dostatečnou regulaci manželských majetkových vztahů. Naprosto neoprávněná kritika pozdějšího socialistického práva po roce 1948, že tento občanský zákoník a jeho regulace dopadala téměř výlučně pouze na bohaté vrstvy společnosti, nebyla oprávněná, neboť tato regulace bez velkých změn funguje ve spolkových zemích Rakouska do dnešní doby.

Při přípravě nového civilního kodexu v naší zemi jistě bude velice potřebné nechat se inspirovat touto úpravou v Obecném občanském zákoníku, neboť tato úprava v podstatě funguje na území Rakouska téměř 200 let a je tak naprosto osvědčenou úpravou pro regulaci manželských majetkových vztahů.

*„Všeobecný zákoník občanský byl bezesporu nejvýznamnějším právním kodexem vydaným na našem území. Patřil ve své době ke třem stěžejním evropským civilním zákoníkům vedle francouzského a německého. Jeho dokonalost prokázala především jeho doba platnosti. S drobnými změnami u nás platil až do roku 1950, v Rakousku v novelizované podobě platí dodnes.“*³³

4. b. právní úprava podle Středního občanského zákoníku - ZSM

Velice krátkou dobu po politickém zvratu po únoru 1948 přišel na řadu úkol, změnit radikálním způsobem právní řád a přizpůsobit ho nové politické situaci. Nové politické vedení si dalo za cíl kromě všech změn právního řádu veřejnoprávních předpisů

³³ Schelle, K., Schelleová, I. : Civilní kodexy 1811 – 1950 – 1964, 1. vydání, Masarykova universita Brno, 1993, str. 21

v oblasti správního i trestního práva v čele s novou ústavou také radikálně až revolučně změnit soukromé právo a především jeho základní kodex – občanský zákoník.

Nová definice občanského práva po těchto radikálních změnách byla vyjádřena takto: „*Československé socialistické občanské právo je tedy odvětví československého socialistického práva vznikající mezi socialistickými organizacemi a občany a mezi občany navzájem v procesu uspokojování osobních potřeb občanů.*“³⁴ Tato definice krystalizovala celá 50. léta a v této ryzí podobě byla vyjádřena v odborné literatuře až počátkem 60. let při přípravě nového občanského zákoníku.

Tento vývoj byl v podstatě i negací základního dělení soukromého práva, které bylo recipováno z klasického římského práva na přelomu středověku a novověku ve vyspělých evropských státech: „*O rozdělení práva. Všechno pak právo, kterého užíváme, vztahuje se buď k osobám, nebo k věcem, nebo k žalobám.*“³⁵

Základní úkol byl tedy vytyčen novou politickou garniturou a radikální změně soukromého práva již nemohlo nic zabránit. V těchto nových politických poměrech parlament přestal být místem politických diskuzí a legislativního procesu při přijímání nových zákonů, ale začal být pouze monolitním administrativním tělesem, které formálně a obvykle jednohlasně přijímalo všechny legislativní návrhy, které mu vláda předložila. Klasická parlamentní demokracie se tak v naší zemi v tomto období změnila nadvládu exekutivy v čele s jednou monolitní politickou stranou bez jakékoliv formy politické soutěže různých politických stran a dalších subjektů.

V tomto novém systému tedy vznikaly nové právní normy relativně rychle a ještě rychleji se přijímaly. Z klasického legislativního procesu s jeho mnoha procedurami, několika čteními a množstvím pozměňujících návrhů mnoho nezbylo a vůle jednoho monolitního vládnoucího centra se tak rychle měnila v nově přijímané zákony a dokonce i v nové kodexy. Radikální změnou tak prošlo nejen ústavní právo v čele s novou ústavou 9.května z roku 1948, ale i trestní právo hmotné i procesní v čele s novým trestním zákonem a trestním řádem, správní právo s novým obecním zřízením

³⁴ Lazar, J., Švestka, J. : Občanské právo hmotné, 1. vydání. Panorama Praha, 1987, str. 12

³⁵ Kincl, J. : Gaius Učebnice práva ve čtyřech knihách, Masarykova universita Brno, Přebitisk 1. vydání 1981, Brno, 1993, str. 32

(soustava národních výborů) a v neposlední řadě občanské právo s novým občanským kodexem – tzv. Středním občanským zákoníkem z roku 1950.

„V důsledku rozpadu jednotného buržoazního vlastnictví po socialistické revoluci se ve vznikající socialistické společnosti vedle vlastnictví společenského a na jeho základě počíná vyvíjet i vlastnictví osobní jako individuální vlastnictví pracujícího člověka, které je specifické pro socialistickou společnost a nemá obdoby v žádné jiné společenské formaci.“³⁶

O naprosté změně legislativního procesu a celého politického systému svědčí i rychlost vydání většiny nových zákonů a kodexů. V období tzv. právníké dvouletky mezi roky 1948 – 1950 byl naprosto radikálně změněn právní řád v naší zemi. Byly přijaty kromě nové ústavy desítky a stovky zákonů a podzákonných předpisů (nařízení, vyhlášek) a z našeho právního řádu, který vznikal kontinuálně a přirozeně po mnoho staletí, nezůstal „kámen na kameni“. Jednalo se o opravdu revoluční změnu a celý právní řád byl tedy uzpůsoben nové politické realitě. Tato právní diskontinuita byla v naší zemi velmi neobvyklá, neboť i přes několik radikálních politických zvratů ve 20. století vždy byla zachována právní kontinuita. Například známý recepční zákon č. 11/1918 Sb. zákonů a nařízení státu československého, byl jedním z prvních zákonů nového státu po rozpadu rakousko-uherské monarchie a při obnově českého státu a vzniku Československa. Tato recepční norma v podstatě přijala bez jakýchkoliv podmínek všechny zákony a podzákonné akty rozpadlé rakousko-uherské monarchie platné v historických zemích českých i na Slovensku. V žádném případě po vzniku samostatného Československa se v prvních letech nejednalo o radikální změnu právního systému, ale o kontinuální převzetí celého právního řádu a pouze o dílčí vylepšení a přizpůsobení nové republikánské formě státu.

„Zatímco jednání o smlouvy mírové snažilo se zabezpečiti novému státu především vnější podmínky existence, pracovalo Národní shromáždění o jeho výzbroj vnitřní, radíc se o ústavě republiky. Velké dílo bylo dokonáno 29. února 1920. Ústava, jež zdůraznila, že jediným zdrojem státní moci v republice je lid (demokratická

³⁶ Lazar, J., Švestka, J. : Občanské právo hmotné, 1. vydání. Panorama Praha, 1987, str. 200

republika) odevzdala moc zákonodárnou výhradně poslancům, lidem voleným, a to voleným všeobecným poměrným hlasovacím právem mužů i žen.“³⁷

V oblasti soukromého práva po roce 1918 však nové Československo zdědilo v podstatě dva systémy a jednalo se tedy v soukromoprávní oblasti o právní dualismus. V zemích historické Koruny české, tj. v Čechách, na Moravě a tzv. rakouském Slezsku platil tedy ve sféře soukromého práva Obecný občanský zákoník – ABGB, v naprosto identickém znění jako za existence habsburské monarchie. České země tedy kontinuálně převzaly právní řád západní poloviny Rakousko-Uherska, tzv. Předlitavska. Oproti tomu Slovensko s Podkarpatskou Rusí převzalo zvykové uherské právo, které platilo v historických zemích uherského království. Jednalo se tedy o obyčejové nepsané právo, které bylo zachyceno v soukromých sbírkách a v soudních rozhodnutích.

*„Právní řád jest tvořen v různých dobách, v různých místech, od různých osob a stran různých věcí, proto – i kdyby byl tvořen s největší opatrností, objevují se v něm nesrovnalosti, rozpory (čili antinomie). Nelze tedy souhlasiti s dřívějším tvrzením v literatuře, že dokonalé normy právní nepotřebují výkladu (že z pravidla vystačí se s výkladem gramatickým, takže výklad logický jen výjimečně vypomáhá).“*³⁸

Překotný vývoj naší legislativy po roce 1948, tedy kromě naprostého odklonu od osvědčeného právního modelu středoevropského státu a osvědčených právních pojmů, přinesl jednu unifikační výhodu, a to ukončení právního dualismu na území Československa a zavedení v soukromoprávní sféře jednoho občanského zákoníku pro české země i pro Slovensko (Podkarpatská Rus byla pro roce 1945 připojena jako Zakarpatská Ukrajina k tehdejšímu SSSR).

I v rámci shora uvedeného překotného vývoje při radikální změně právního řádu po roce 1948 bylo obtížnější připravit nový občanský zákoník oproti regulace materie rodinného práva. V oblasti rodinného práva byla především snaha potlačit či úplně znemožnit církevní sňatky a státní aparát tedy důsledně sekularizovat. Jedním z prvních

³⁷ Pekař, J. : Dějiny československé, Nákladem Historického klubu v Praze 1., Klementinum, Praha, 1921, str. 189

³⁸ Rouček, F. : Výklad a použití zákonů v praxi, A. Hubínek, Nové právnické knihkupectví, antikvariát a nakladatelství Praha, 1941, str. 291

zákonů byl tedy zákon o matrikách č. 268/1949 Sb., kdy vedení matrik v oblasti narození, úmrtí, sňatku, atd. přešlo z církevní správy na státní orgány a především zákon o rodinném právu č. 265/1949 Sb., který nově reguloval téměř celou materii rodinně-právních vztahů.

Tento nový zákon o právu rodinném č. 265/1949 Sb. tedy kromě ukončení právního dualismu v této oblasti přinesl i pozitivní novinky, a to především zrovnoprávnění dětí manželských i nemanželských a naprostou formální rovnost mužů a žen před zákonem, a to i v procesně právní oblasti. V tomto ohledu byl tento zákon jistě přínosem.

Tento nový rodinný kodex však představoval i určité odklonění od moderních trendů vývoje právního řádu v Evropě po roce 1945. V oblasti manželského majetkového práva tento zákon důsledně zrušil manželství jako dohodu a jeho majetkový základ jako smlouvu obou snoubenců o úpravě jejich majetkové sféry a prohlásil manželství „...jako dobrovolného a trvalého životního společenství muže a ženy, založeného zákonným způsobem, které jako základ rodiny bude složit zájmům všech jejích členů a k prospěchu společnosti v souladu s jejím pokrokovým vývojem“. Takto definovalo novou úlohu manželství v socialistickém státě prohlášení z preambule tohoto nového zákona o právu rodinném.

Důkazem překotného vývoje právního řádu po roce 1948 svědčí i naprosto nedostatečná legisvakance u tohoto nového zákona o právu rodinném č. 265/1949 Sb., neboť tento zákon byl přijat Národním shromážděním republiky Československé dne 7.12.1949, vyhlášen ve sbírce zákonů byl až dne 27.12.1949 a nabyl účinnosti již 1.1.1950, na seznámení s tímto zákonem měli občané i státní orgány tedy pouze čtyři dny.

„Tzv. právnícká dvouletka tím byla dovršena, všechny justiční kodexy byly vydány, „nový“ právní řád byl na světě. Politická moc byla upevněna právním řádem.

Demokratické občanské právo, hledající svou tvář od konce 17. století bylo systematicky likvidováno. “³⁹

Nový zákon o právu rodinném tedy negoval smlouvu jako základ majetku manželů a zavedl nový pojem ohledně společného majetku, a to v § 22 odst. 2 explicitně vyjádřil definicí „zákonného společenství majetkového“. Toto zákonné majetkové společenství (dále jen ZSM) bylo definováno velice jednoduše jako „získané majetky obou manželů jsou majetkem jim společným“. Odstavec 1 tohoto § 22 ještě upřesňoval, že „jmění, jehož nabude kterýkoliv z manželů v době trvání manželství – vyjma to, čeho nabude dědictvím nebo darem, a to, co slouží jeho osobním potřebám nebo výkonu jeho povolání – , tvoří jeho získaný majetek“.

„Zákoník z roku 1950 ještě v rozsáhlé míře respektoval soukromé vlastnictví, upravoval některé smluvní typy, které později byly důsledně potlačovány, formálně neodlišoval regulaci mezi občany a organizacemi, atd. Na druhé straně byla prosazena koncepce užšího majetkového práva. Nebyla tu tedy pojata ustanovení, týkající se práva rodinného, družstevního a pracovního, která byla upravena zvláštními předpisy. Již v roce 1949 vyšel zákon o právu rodinném (č. 265 Sb.), který tím z rodinného práva vytvořil samostatné právní odvětví.“ ⁴⁰

V novém zákoně o právu rodinném č. 265/1949 Sb. bylo manželskému majetkovému právu vyhrazeno pouze osm ustanovení mezi § 22 až § 29 včetně. Tato regulace nebyla ani vyhrazena do zvláštního oddílu či pod společný nadpis, ale byla skryta v části druhé nazvané Práva a povinnosti manželů. Materie manželského majetkového práva byla tedy zachycena velice sporadicky a nedostatečně. Tím měla být negována dlouhodobá tendence soukromého práva založená na autonomii vůle a dobrovolné dohody ohledně majetkových práv mezi snoubenci. Manželství tedy mělo mít jiný obsah a jeho majetková složka měla být naprosto nevýznamná a pouze doplňková.

³⁹ Schelle, K., Schelleová, I. : Civilní kodexy 1811 – 1950 – 1964, 1. vydání, Masarykova universita Brno, 1993, str. 31

⁴⁰ Schelle, K., Schelleová, I. : Civilní kodexy 1811 – 1950 – 1964, 1. vydání, Masarykova universita Brno, 1993, str. 28

Přesto se v tomto rodinném kodexu ještě vlivem velice kvalitní jurisprudence z doby první republiky a i Rakouska-Uherska zachovaly některé tradiční právní pojmy a instituty, které se v novém občanském zákoníku z roku 1964 již nevyskytovaly. Stále se zde ještě užíval pojem „jmění“ pro majetek jednoho nebo druhého manžela, který již v novém občanském zákoníku v roce 1964 nebyl v celé právní regulaci použit. Zachovalo se zde v této úpravě z roku 1949 i určité torzo smluvní autonomie v § 29 tohoto zákona, který ustanovil, že „*manželé se mohou dohodnout, že rozsah jmění jim společného bude jiný, než jaký je při zákonném společenství majetkovém*“. Obdobně se mohli manželé dohodnout i na odlišné správě společného jmění. Dokonce zde byla i možnost vyhradit vznik zákonného společenství majetkového ke dni zániku manželství. K platnosti všech takovýchto majetkových úmluv byla však určena forma soudního zápisu. Tato autonomie vůle tedy byla zde zachycena jaksí okrajově a i ze systematického zařazení možnosti takovýchto dohod a z jejich pouze kusé úpravy bylo jasně patrné, že takovéto manželské úmluvy jsou spíše výjimečné a v žádném případě je zákon nepreferuje, pouze dočasně trpí. Dokonce se v této úpravě majetkového práva zachovala i určitá ochrana věřitelů a třetích osob vůči majetku manželů. V ustanovení § 24 bylo zakotveno, že „*na jmění náležejícím do zákonného společenství majetkového se může hojit také věřitel jen jednoho z manželů*“. Nejenže zde byl zachován tradiční právní pojem „věřitel“, ale byla zde poprvé zakotvena nová zásada, že zákonné společenství majetkové je určitá majetková podstata, která ze zákona je určena nejenom k založení rodiny a uspokojení jejich majetkových potřeb, ale že slouží i pro uspokojení věřitelů – třetích osob. Tím byla v určitém pohledu prolomena zásada individualizace vlastnictví a individuální odpovědnosti každého jednotlivce za své závazky a vzniklo zde ze zákona definované majetkové společenství, které v naprosté většině případů bude charakteristické pro soužití dvou partnerů v manželství a které bude vytvářet i určitou právní jistotu pro jejich věřitele. Toto majetkové společenství tedy není založeno smlouvou manželskou nebo předmanželskou, jako v klasickém evropském právu, ale již ze zákona současně se vznikem manželství. Tím měli být tedy v určité právní jistotě i věřitelé vůči kterýmkoliv manželům, neboť jakékoliv modifikace manželského majetku podle tohoto zákona byly dosti komplikované a formálně složité. Tento zákon sice zakotvoval v § 25 odst. 1 „*na žádost kteréhokoliv z manželů může soud ze závažných příčin zákonné společenství majetkové zrušit*“, ale opět procedura zrušení ZSM byla vázána na soudní proces, což bylo vždy poměrně komplikovanou záležitostí.

Také zcela nedostatečně bylo v těchto několika ustanoveních řešeno rozdělení a vypořádání společného majetku. Zákonodárce tehdy předpokládal, že zánik ZSM bude v naprosté většině vázán na úmrtí jednoho z manželů a zde vypořádání dědictví bylo řešeno jinou právní úpravou (dědickým právem), jiné způsoby zániku ZSM měly být tedy spíše výjimečné. Kromě tedy zrušení ZSM soudem existoval i zakotvený způsob v § 25 odst. 2 „*zákonné společenství majetkové zaniká, jakmile je některý z manželů zbaven svéprávnosti.*“ Zákonodárce zde vystavěl majetkové právo na určité aktivitě obou partnerů a pokud by jeden z partnerů byl jeden z partnerů zbaven svéprávnosti a v podstatě svých procesních práv, pak by zákonné společenství majetkové pozbývalo smyslu. Zákonodárce neřešil tuto situaci nějakou formou opatrovnictví nebo poručenství, ale ihned dával směrnicí o zániku ZSM. V § 26 je určitý náznak způsobu vypořádání po zániku ZSM. Po zániku ZSM zákonodárce reguloval další osud tohoto jmění přiměřeně podle regulace spoluvlastnictví s tím, že podíly obou manželů jsou si rovny. Tím měl být opět posílen princip rovnosti mužů a žen, i když tento princip byl v příkrém rozporu s tím, co do společného majetku vnesl jeden nebo druhý partner na jeho počátku i s dalším principem zásluhovosti, a to jak se přičinil jeden nebo druhý partner o rozmnožení společného majetku.

Silný vliv předchozí úpravy klasického občanského práva se zachoval v § 27 tohoto zákona v tom, že zákon dokonce reglementoval i určité majetkové kompenzace při rozdělení ZSM, kdy měl povinnost každý z manželů nahradit to, co vylo vyloženo ze ZSM na jeho výlučný majetek a na druhou stranu si mohl započítat to, co vynaložil ze svého výlučného majetku do ZSM. Zákon sice pojem „výlučného majetku“ jednoho z manželů neznal, pravděpodobně z důvodu jisté připomínky předchozí individualistické právní úpravy, ale tento pojem popisoval tak, že jde o jmění, které do ZSM nepatří.

Předchozí velice kvalitní úprava v Obecném občanském zákoníku měla stále velice silný vliv i na koncipování tohoto nového rodinného zákona, což se v této majetkové oblasti ponejvíce projevilo v § 28 zákona č. 265/1949 Sb. Zde zákon řešil vypořádání ZSM po rozvodu manželství a alternativně toto rozdělení v určitých případech podmiňoval zaviněním či nezaviněním rozvodu manželství. V ustanovení § 28 odst. 1 : „*Podíl na jmění náležejícím do ZSM může být rozvedenému manželů, který je vinen rozvodem, na žádost nevinného manžela odňat, jestliže se o nabytí tohoto jmění nepříčinil vůbec, anebo může být snížen, přičinil-li se v míře jen nepatrné. Jsou-li*

rozvodem vinni oba manželé, upraví soud jejich podíly na žádost kteréhokoliv z nich tak, aby poměr podílů odpovídal tomu, jak se přičinili o nabytí společného jmění". Soud měl tedy ve sporech o vypořádání ZSM určité možnosti, jak upravit preferenci zákona, že podíly obou manželů jsou si rovny. Bylo zde zakotveno tedy určité hledisko pro zavinění či nezavinění rozvodu i určité hledisko pro zásluhovost o rozmnožení společného majetku. Důsledná ochrana žen zde vyplývala i z ustanovení § 28 odst. 2, že se při určení míry přičinění přihlédne i k osobní péči manžela (manželky), o děti a společnou domácnost.

Úprava rodinného práva v novém zákoně o právu rodinném č. 265/1949 Sb. byla tedy silně ovlivněna klasickou právní úpravou zachycenou v Obecném občanském zákoníku, i když hlavní změnou zde bylo zrušení manželství jako smlouvy mezi dvěma partnery. Přesto některé prvky o manželských úmluvách pro modifikaci ZSM, kompenzace při vypořádání ZSM i určitá možnost zrušení ZSM zde byly ještě zachovány z původní klasické právní úpravy občanského práva. Hlavním problémem nové úpravy rodinného práva však bylo vynětí této regulace z občanskoprávního kodexu a zachycení rodinného práva v novém zákoně, kdy některé instituty zde byly zbytečně duplicitní a tyto zákony v některých otázkách na sebe nenavazovaly. V určitém pohledu vznikla tedy složitá právní situace, navíc podpořená tím, že na seznámení se zákonem a jeho aplikací v praxi bylo určeno pouze několik dní. Tento zákon zrušil některé části Obecného občanského zákoníku z roku 1811, i když již zákonodárce počítal s tím, že následně bude zrušen celý tento občanský zákoník.

Také hlavní kodex občanského práva, a to nový občanský zákoník „tzv. Střední občanský zákoník“, vnikl poměrně rychle a také na legisvakanci tohoto zákona zbylo koncem roku 1950 pouze několik dní. Zákon byl přijat Národním shromážděním republiky Československé 25.10.1950, vyhlášen ve Sbírce zákonů byl 23.11.1950 a jeho účinnost nastala 1.1.1951.

„Občanský zákoník z roku 1950, jinak tzv. střední kodex, se dělil na šest částí: úvodní ustanovení (§ 1 – 3), obecná ustanovení (§ 4 – 99), věcná práva (§ 100 – 210),

práva závazková (§ 211 až 508), právo dědické (§ 509 až 561), ustanovení přechodná a závěrečná (§ 562 až 570).“⁴¹

Tato mimořádná změna základu občanského práva i s ukončením právního dualismu ve vztahu se Slovenskem se udála tehdy opět za ochodu a všichni občané a státní orgány tedy měly vyhrazen zhruba měsíc pro seznámení se s tímto občanskoprávním kodexem.

Tento nový občanský zákoník tedy zrušil celý již částečně zrušený Obecný občanský zákoník z roku 1811 a zavedl nové občanské právo, které mělo být přizpůsobeno politickému vývoji po roce 1948 a „lidově demokratickému zřízení“. Jako obvykle v těchto letech se i do úvodních ustanovení tohoto občanského zákoníku dostala určitá politická hesla a společenské preference. Dokonce do § 1 občanského zákoníku se dostalo neprávni ustanovení, že „základem občanských práv je ústavou zaručený společenský řád lidově-demokratické republiky a její socialistická výstavba“. V tomto původním ustanovení je tedy jasně patrné pronikání politických prvků a změny právní doktríny do nově narychlo přijímaných právních kodexů. Přesto se v tomto Středním občanském zákoníku zachovaly mnohé instituty klasického občanského práva, např. rozdělení subjektů z občanského práva na osoby fyzické dle § 4 a násl. občanského zákoníku a osoby právnické dle § 18 a násl. občanského zákoníku. Hlavní změnou tomto novém pojetí práva je však negace rozdělení právního řádu na část veřejnoprávní a na část soukromoprávní, ale nově mělo být „socialistické právo“ jednotné, vyjadřovat vůli lidu a chránit občana především ve vztahu k ochraně celku, tj. celé společnosti. Již v tomto kolektivním pojetí ochrany občanskoprávních svobod je zakotvena jistá „schizofrenie“ nového občanského práva, neboť občanské právo již od dob francouzské revoluce a v podstatě již od klasického římského práva je určeno jako ochrana individuálních práv každého občana jako lidské bytosti nikoliv kolektivních práv státu či jakýchkoliv společenských tříd.

I přes tato politická východiska byla regulace občanského práva tímto Středním občanským zákoníkem velice silně poznamenána klasickou právní úpravou podle

⁴¹ Schelle, K., Schelleová, I. : Civilní kodexy 1811 – 1950 – 1964, 1. vydání, Masarykova universita Brno, 1993, str. 28

ABGB. Tento zákon znal tedy nejenom rozdělení osob na osoby fyzické a osoby právnické, ale i ochranu držby, ochranu vlastnictví, odporovatelnost pro úkony dlužníka ze strany věřitelů, věcná břemena, právo zástavní a právo zadržovací, práva závazková a další klasické občanskoprávní instituty. Většina těchto právních institutů však nebyla zachycena v Občanském zákoníku z roku 1964 nebo byla značně modifikována a přizpůsobena situaci při vybudování „vyspělé socialistické společnosti“. Střední občanský zákoník byl tedy novátorský zejména v tom, že ukončil po více než 30 letech dualismus soukromého práva v Československu. Nebyl však tak radikálně novátorský jako Občanský zákoník z roku 1964, který si doslova „vymýšlel“ nové právní instituty a snažil se občanské právo naprosto přizpůsobit nové společensko-ekonomické realitě a naprosto novému pojetí „socialistického práva“.

Celé toto socialistické právo bylo založeno na učení Karla Marxe a Bedřicha Engelse: *„Mnohem důležitější jest hospodářský materialismus Marxův a Engelsův. Tento zakládá se jak známo, na teorii produktivních sil. Marx učí: Souhrn poměrů výrobních tvoří ekonomickou strukturu společnosti, reálný basis, na které se vznáší právníká a politická nadstavba, které odpovídají určité společenské formy vědomí. Způsob produkce materiálního života podmiňuje sociální, politický a duševní životní proces vůbec. Není to vědomí lidí, jež určuje jejich bytí, nýbrž naopak jest to společenské bytí, jež určuje jejich vědomí. Na určitém stupni vývojovém dostávají se materiální výrobní síly společenské do rozporu s danými poměry produkce, aneb, což jest jen právnickým výrazem proto, s poměry vlastnickými, v nichž se dosud pohybovaly. Z vývojových forem výrobních sil mění se tyto poměry v jejich okovy. Nastává tedy epocha sociální revoluce. Se změnou ekonomické základny převrací se pomaleji, aneb rychleji celá ohromná nadstavba (Marx, Zur Kritik der politischen Oekonomie, Vorrede S. V.).“*⁴²

Největší nevýhodou Středního občanského zákoníku tedy bylo právě to, že nemohl dlouhodobě platit a nemohla vzniknout dlouhodobě konstantní judikatura navazující na tento občanský zákoník, neboť byl již po necelých 14 letech nahrazen novým, novátorským Občanským zákoníkem z roku 1964.

⁴² Dnistrjansky, S. : Základy moderního práva soukromého, Česká akademie věd a umění, Praha, 1928, str. 10

Střední občanský zákoník z roku 1950 byl tedy ohledně manželského majetkového práva značně stručný, neboť tato úprava byla zachycena v dříve přijatém zákoně o právu rodinném č. 265/1949 Sb. Nebyla ani politická vůle manželské majetkové právo nějakým podrobnějším způsobem v občanském zákoníku upravit, neboť se předpokládalo, že základ manželského soužití není majetek, ale trvalé životní soužití muže a ženy založené na citových vztazích. Manželské majetkové právo tedy bylo zachyceno naprosto okrajově v § 22 až § 29 zákona o právu rodinném č. 265/1949 Sb. a v novém Středním občanském zákoníku se téměř nevyskytovalo. Tím byl tento občanský zákoník zbaven podstatné části právní regulace v majetkové sféře ohledně společného majetku a úprava v této oblasti byla roztržena mezi dva právní kodexy.

„Pojetí věci bylo podstatně zúžené, protože jimi rozuměl nikoli též práva jako tzv. věci nehmotné, ale jen ovladatelné fyzické předměty a přírodní síly sloužící potřebám člověka.“⁴³

Střední občanský zákoník v oblasti právní úpravy vlastnického práva naprosto nově zachytil společensko-ekonomickou realitu konce 40. let, a to roztržení vlastnického práva na několik druhů vlastnictví, přičemž některé druhy vlastnictví byly privilegované a to na rozdíl od jiných druhů.

„Postupně se však osobní vlastnictví ekonomicky upevňuje a zcela diferencuje (ekonomicky i v právní úpravě) od vlastnictví soukromého. Jejich vývoj je pak přímo divergentní; osobní vlastnictví jako progresivní druh vlastnictví se dále rozvíjí a upevňuje, kdežto soukromé vlastnictví je ze společenských vztahů postupně odstraňováno.“⁴⁴

Tento občanský zákoník tedy naprosto rozbil klasickou právní doktrínu již od římského práva, a to rovnost všech druhů vlastnictví a její stejné ochrany před zákonem. Po politických změnách v roce 1948 bylo tedy vlastnictví rozděleno na několik druhů a naprosto privilegováno bylo „socialistické vlastnictví jako nedotknutelný zdroj bohatství

⁴³ Schelle, K., Schelleová, I. : Civilní kodexy 1811 – 1950 – 1964, 1. vydání, Masarykova universita Brno, 1993, str. 29

⁴⁴ Lazar, J., Švestka, J. : Občanské právo hmotné, 1. vydání. Panorama Praha, 1987, str. 201

a síly republiky a blahobytu pracujícího lidu“ tak, jak určoval § 100 občanského zákoníku. Socialistické vlastnictví mělo dvě formy, a to státní vlastnictví a družstevní vlastnictví. Národní majetek mohl být pouze ve státním vlastnictví. Zákon ještě znal další dva druhy vlastnictví, a to „osobní vlastnictví“ zachycené v § 105 „*v osobním vlastnictví jsou zejména předměty domácí a osobní spotřeby, rodinné domky a úspory nabyté prací (osobní majetek)*“, a „soukromé vlastnictví“ zachycené v § 106 „*soukromé vlastnictví se spravuje ustanoveními danými pro právo vlastnické, pokud z nich neplyne, že platí jen o vlastnictví socialistickém nebo osobním*“. Soukromé vlastnictví tedy bylo vyčleněno na samý okraj občansko-právní úpravy jako trpěný, úpadkový druh vlastnictví, který nepoživá preference a privilegia socialistického nebo osobního vlastnictví. Specifický vztah k půdě byl vyjádřen jako „vlastnictví k půdě“ v § 110 „*vlastnické poměry půdě, založené na zásadě „půda patří těm, kdo na ni pracují*“, *spravují se občanským zákoníkem, pokud zvláštní předpisy nestanoví jinak*“.

Jednotné pojetí vlastnictví a jeho universální ochrana podle klasické právní úpravy ABGB tedy byla vlivem politických změn po roce 1945 opuštěna, úprava vlastnictví se roztříštila podle politických preferencí a celá úprava vlastnického práva tedy začala být dosti nepřehledná. Universalistické pojetí práva při ochraně vlastnictví tedy začalo sloužit mocensko-politickým cílům nového režimu, což byla velice nestabilní regulace s potřebou neustálých změn podle aktuálního politického vývoje. Právní řád by tedy měl být v každé době měněn tak, aby nové zákony působily nadčasově a regulovaly danou právní oblast na mnoho let dopředu.

Střední občanský zákoník tedy reguloval pouze spoluvlastnictví v § 133 až § 142 a regulace tohoto spoluvlastnictví byla použitelná i na regulaci jmění po zaniklém zákonném společenství majetkovém podle § 26 odst. 1 zákona o právu rodinném č. 265/1949 Sb. V této oblasti byl tedy použitelný tento občanský zákoník i pro vztahy manželského majetkového práva. V ostatním směru byl Střední občanský zákoník tedy pro manželské majetkové právo v podstatě neaplikovatelný kromě základních institutů jako definicí, osoby fyzické, v § 4 a násl. tohoto občanského zákoníku, obsahu vlastnického práva podle § 107 a násl. občanského zákoníku, atd.

Celá úprava manželského majetkového práva tedy byla v podstatě realizována zákonem o právu rodinném č. 265/1949 Sb. Střední občanský zákoník č. 141/1950 Sb.

tedy poskytoval v této právní regulaci pouze definice základních právních pojmů a okrajovou materii pro regulaci spoluvlastnictví a ochrany vlastnictví. Tato velká změna právního řádu v letech 1948 až 1950 přinesla pozitivní změnu v tom, že ukončila dualismus občanského práva na území Československa, ale naopak vyňala úpravu manželského majetkového práva z občanského zákoníku a založila nový kodex rodinného práva, čímž úpravu občanského práva se stala složitější a méně přehledná.

4. c. právní úprava podle Občanského zákoníku - BSM

Další velká změna právního řádu na území Československa proběhla v letech 1960 až 1965. V těchto letech z hlediska společensko-politického vývoje byla dovršena etapa budování základů „socialistického státu“ a „socialistického práva“ a byla zahájena etapa vývoje „budování reálného socialismu“. Zahájení těchto změn bylo započato novou ústavou v roce 1960 a novými kodifikacemi trestního práva hmotného a trestního řádu v roce 1961 a novým zákonem o rodině z roku 1963 a novým kodexem občanského soudního řádu v tomtéž roce a konečně novým občanským zákoníkem v roce 1964 a zcela novým kodexem – zákoníkem práce v roce 1965. Tato etapa tedy měla po završení výstavby socialismu v naší zemi znamenat nové „socialistické právo“, které by plně odpovídalo změněným politicko-ekonomickým poměrům, přesevším vybudování beztřídní společnosti, jednotného právního řádu a podřízenosti individuálních práv zájmům celku a zájmům kolektivním.

„Manželství je právní vztah mezi mužem a ženou, založený způsobem, který stanoví zákon. Nejde tedy o manželskou smlouvu. Právní předpoklady uzavření manželství, způsob jeho uzavírání, upravené zákonem, jsou zárukou, že nedojde k porušení zásady dobrovolnosti vstupu do manželství. Proto nelze aplikovat ustanovení občanského práva o vlivu nedostatku vážnosti vůle nebo omylu a o využití tísně (§ 7, 49, 49a OZ). Na platnost smlouvy a na možnost odstoupení od smlouvy z tohoto důvodu.“⁴⁵

⁴⁵ Holub, M. : Zákon o rodině a předpisy související, 1. doplněné vydání, Právnické a ekonomické nakladatelství a knihkupectví Linde Praha a.s., Praha, 1993, str. 12

Ve sféře občanského práva tato politická východiska znamenala naprosto novátorský přístup k tradičním právním institutům a jejich naprostá revoluční přestavba na jiný právní řád „vyššího typu“. Občanskoprávní věda dodala k této nové právní kodifikaci zcela nové pojmy a právní instituty, které do této doby právní řád v naší zemi neznal, a které byly unikátní i v oblasti „socialistického bloku“ na území střední a jihovýchodní Evropy. Naši tehdejší zákonodárci i právní vědci odvedli tehdy velký kus práce, neboť celý právní řád dokonale změnili v rámci tehdejších politicko-mocenských východisek.

Při této revoluční změně se zákonodárce pokusil některé základní právní pojmy nahradit zcela novými, novátorskými instituty. Z nového občanského zákoníku tak se téměř vytratil pojem „vlastnictví“ a tento pojem byl nahrazen pojmem „osobní užívání“. Z občanského zákoníku dále vymizely i takové pojmy jako závazky, závazkové právo, držba, zástavní právo, podzástavní právo, zadržovací právo, vydržení, odporovatelnost právním úkonům, věcná práva, práva k věci cizí, ochrana vlastnictví, ochrana držby, atd. Tyto pojmy byly nahrazeny úplně novými pojmy, které měly mít kvalitativně jiný obsah a měly odpovídat tehdejšímu rozvoji „socialistické společnosti“.

Vlastnictví se stále dělilo na několik druhů, ale u nejčastěji používaného pojmu „osobního vlastnictví“ došlo k radikální změně v tom, že tento pojem již nový kodex nepoužíval všeobecně na všechny majetky nabyté občany prací, ale vyhradil ho pouze pro movité věci a spotřební předměty a ve sféře nemovitostí jej nahradil pojmem „osobní užívání“, přičemž tento pojem ještě rozdělil na osobní užívání pozemku, osobní užívání bytu, atd. Toto osobní užívání mělo mít jiný obsah než původní pojem „vlastnictví“ a „soukromé vlastnictví“, které měly představovat překonané pojmy z minulého právního řádu, který měl být v úpadku a měl být nahrazen kvalitativně jiným uspořádáním společenských vztahů.

„Důsledek této změny ve společenské základně se nutně projevuje i v právní úpravě vlastnictví a místo formálně jednotného buržoazního vlastnického práva vzniká systém vlastnického práva členěný podle společenského cíle vlastnictví v socialistické společnosti (podle toho, zda slouží výrobní spotřebě nebo osobní spotřebě) a podle subjektu přisvojování. Tento systém vlastnických vztahů v socialistické společnosti se opírá o společenské socialistické vlastnictví, které má v dnešním stavu našeho vývoje

dvě základní formy: státní a družstevní. Vedle tohoto základního druhu vlastnictví a v přímé závislosti na něm se v socialistické společnosti vyvíjí další druh vlastnictví, zcela neznámý buržoazní společnosti: osobní vlastnictví pracujícího člověka.“⁴⁶

Také na poli manželského majetkového práva nastala radikální změna v tom, že Občanský zákoník z roku 1964 zavedl pojem „bezpodílové spoluvlastnictví manželů“ (zkráceně BSM). Tento pojem měl vyjadřovat tu skutečnost, že manželé nežijí jako nějací protivníci v určitých majetkových podílech, ale že všechny věci a běžné vybavení domácnosti mají v bezpodílovém spoluvlastnictví, přičemž se neurčují podíly jednoho nebo druhého manžela. Z pohledu matematického zde vznikl tedy určitý nesmysl, neboť dva lidé mají každý jednu věc ve svém 100% vlastnictví, ale z pohledu právní doktríny byl tento pojem ospravedlnitelný tím, že manželé by v podstatě neměli svůj majetek bez vážného důvodu dělit a měl by sloužit jako materiální základ rodiny pro východu dětí a zajišťování hmotných potřeb celé rodiny.

Opět tento společný majetek BSM nevznikal smlouvou předmanželskou nebo manželskou, ale stejně jako ve Středním občanském zákoníku z roku 1950 vznikal automaticky ze zákona bez projevu jakékoliv vůle ze strany snoubenců vstupujících do manželství. Majetek v BSM tedy vznikal okamžikem vzniku manželství a zpravidla zanikal smrtí jednoho z manželů.

*„Občanský zákoník upravuje předmět bezpodílového spoluvlastnictví kogentně. Proto by byla neplatná např. dohoda manželů, že věc zděděná jen jedním z nich za trvání manželství bude patřit do bezpodílového spoluvlastnictví. Manželé si rovněž nemohou určit dohodou, že některá věc nebude vůbec v jejich bezpodílovém spoluvlastnictví. Žádný z manželů nemůže ze společných prostředků koupit věc do výlučného vlastnictví, a to ani se souhlasem druhého manžela (R 74/1973).“*⁴⁷

Celá úprava BSM se tedy vrátila po necelých 15 letech opět do systému občanského zákoníku. Bezpodílové spoluvlastnictví manželů bylo upraveno v § 143 až § 151 občanského zákoníku z roku 1964. BSM je inkorporováno v hlavě třetí tohoto

⁴⁶ Lazar, J., Švestka, J. : Občanské právo hmotné, 1. vydání. Panorama Praha, 1987, str. 191

⁴⁷ Lazar, J., Švestka, J. : Občanské právo hmotné, 1. vydání. Panorama Praha, 1987, str. 264

zákoníku nazvané Osobní spoluvlastnictví. Toto spoluvlastnictví se dělilo na podílové spoluvlastnictví a bezpodílové spoluvlastnictví manželů. Vzhledem k systému občanského zákoníku byl tedy společný majetek manželů navrácen na původní místo, kde se nacházel i v klasické právní úpravě. Oproti zařazení této oblasti regulace do občanského zákoníku nelze tedy nic namítat, občanský zákoník tak byl dobře přehledný a základní úprava majetku pro občanskoprávní sféru tak byla opět sloučená do jednoho kodexu. Problém byl však v samotném pojmu „bezpodílového spoluvlastnictví manželů“, který zahrnoval pouze věci a zapomínal na pohledávky a dluhy za manželi. Z tohoto pohledu byla právní úprava zde nedostatečná a velice kusá.

Do BSM tedy patřilo vše, co „... může být předmětem osobního vlastnictví a do bylo nabyto některým z manželů za trvání manželství s výjimkou věcí získaných dědictvím nebo darem, jakož i věcí, které podle své povahy slouží osobní potřebě nebo výkonu povolání jednoho z manželů“. Tato právní úprava v podstatě navazovala na úpravu Středního občanského zákoníku a paralelně platícího zákona o právu rodinném č. 265/1949 Sb., kde v § 22 namísto BSM zákon definoval „zákonné společenství majetkové jako získané majetky obou manželů, resp. jmění, jehož nabude kterýkoliv z manželů v době trvání manželství“.

Účel BSM byl primárně v tom, aby z tohoto společného majetku manželé hradili všechny své společné výdaje a aby mohli založit rodinu a zajistili výživu a výchovu nezletilých dětí.

V § 144 Občanského zákoníku byla zachycena zásada společného užívání věcí v BSM a dále zásada hrazení nákladů vynaložených na tyto věci nebo spojených z jejich užíváním a udržováním. Věci v majetku BSM tak tvořily určitý společný majetek, který mohl každý z manželů volně užívat a který také musel společně s druhým manželem udržovat.

Při vytvoření BSM ze zákona a nikoliv z manželské smlouvy vznikala tedy problém, kdo bude z manželů zastupovat jejich společné zájmy v běžných i v neběžných záležitostech týkajících se v majetku BSM. Podle klasické právní úpravy platné do 1.1.1950 tento problém řešila manželská smlouva. Při naléhavé potřebě řešit tento problém dispozice s majetkem v BSM, které vznikalo v obrovském množství

manželských svazků, musel zákonodárce dispozici s majetkem přímo upravit v zákoně. Rozdělil tedy dispoziční oprávnění obou manželů na dvě abstraktní kategorie, a to na běžné záležitosti s majetkem v BSM a na ostatní „neběžné záležitosti“ s tímto majetkem. V běžných záležitostech zákonodárce ponechal dispoziční oprávnění oběma manželům, podle § 145 Občanského zákoníku, samostatně a bez vědomé druhého partnera. Tím bylo v podstatě umožněno naprosto běžné užívání a požívání majetku v BSM ze strany jednoho i druhého manžela bez jakýchkoliv formalit a jiných právních problémů. V neběžných záležitostech museli jednat oba manželé souhlasně, jinak byl právní úkon neplatný. Zákonodárce však neurčil explicitně, co si představuje pod pojmem „běžná záležitost“ a co pod pojmem „neběžná záležitost“. Toto rozdělení nechal zákonodárce na budoucí soudní praxi a judikatuře civilních soudů. Bylo zde tedy určité nebezpečí subjektivního výkladu ze strany třetích osob, a to přinejmenším od přijetí Občanského zákoníku v roce 1964 až do přijetí jeho první velké novely v roce 1982, č. 131/1982 Sb., která zavedla do občanského zákoníku opět pojem relativní neplatnosti právního úkonu. V systému relativní neplatnosti se tedy musí jeden nebo druhý manžel této neplatnosti dovolat sám svojí aktivitou a tuto neplatnost musí konstatovat soud. Oproti tomu systém absolutní neplatnosti podle původního znění Občanského zákoníku z roku 1964 byl systémem absolutní neplatnosti, neboť zde nebylo zachyceno, že se jeden nebo druhý manžel musí této neplatnosti dovolat. Absolutní neplatnost byla neplatností od samého počátku, nemusel se jí jeden z partnerů dovolávat a soudy a další příslušné orgány k ní musely přihlížet z moci úřední. Vznikala zde pro věřitele vůči majetku manželů a pro třetí osoby značná právní nejistota, neboť tyto osoby zpravidla nemohly ověřit, zda právní úkon udělali oba manželé společně a zda nepodléhá absolutní právní neplatnosti. Relativní právní neplatnost se dostala do občanského zákoníku v § 40a její první velkou novelou v roce 1982.

Také explicitní odkaz v § 146 Občanského zákoníku z roku 1964 na rozhodnutí soudu v případě neshody o právech a povinnostech manželů vyplývajících z BSM je výrazem vzniku BSM přímo ze zákona a nikoliv z manželské smlouvy. V manželských smlouvách se právě takovéto situace při vzniku neshody při použití společného majetku řešily a předcházelo se tak vzniku mnoha zbytečných soudních sporů. Soudní řízení v klasické úpravě občanského práva bylo vyhrazeno až na opravdu krajní situace, kdy oba manželé interpretovali dohody z manželské smlouvy rozdílně a nemohli se shodnout na jejím výkladu. Zákon tedy při automatickém vzniku BSM nemohl zde odkázat na

uzavřenou manželskou smlouvu či jiný obdobný dokument a musel tak odkazovat všechny spory z BSM na soudní řízení. Právě tato příslušnost soudu pro řešení všech sporů z BSM byla jednou z nevýhod založení BSM přímo zákonem a v momentu uzavření sňatku.

Určitý pozůstatek po předchozí právní úpravě (před rokem 1950) zůstalo v § 147 Občanského zákoníku v tom, že zde byla zachycena jakási ochrana věřitele. Podle tohoto ustanovení *„..... pohledávka věřitele jen jednoho z manželů, která vznikla za trvání manželství, může být při výkonu rozhodnutí uspokojena i z majetku patřícího do BSM“*. Toto ustanovení vypadá jako ochrana věřitelů, ale při bližším zkoumání je zde opět nedostatek v tom, že druhý manžel nemusí mít ani vědomost o vzniku pohledávky manžela za trvání manželství, a přesto může být tato pohledávka uspokojena ze společného BSM. Tuto problematiku opět řešily manželské smlouvy, které v této nové úpravě výrazně absentují a zákon tak ochranou věřitele v podstatě porušuje práva druhého manžela na informování o vzniku pohledávky za trvání manželství. Nedostatečná se zde jeví ochrana druhého manžela, který s pohledávkou neměl nic společného a který nemohl ani odporovat tomuto právnímu úkonu. Celý problém je v tom, že do systému BSM nebyly zahrnuty pohledávky, jednalo se pouze o věci.

Manželé tedy nemohli v systému rigidního BSM od roku 1964 až do velké novely v roce 1991 dohodou změnit či jinak modifikovat tento společný majetek. Naprosto nedostatečným zde bylo ustanovení § 148 odst. 2 občanského zákoníku, kde měl soud oprávnění v závažných případech zrušit BSM i za trvání manželství. Tato možnost byla nejenom velice výjimečná, ale i vázána na velice vágní podmínku, a to *„.....zejména že by další trvání BSM odporovalo pravidlům socialistického soužití“*. Právo se zde dovolává jakýchsi etických principů a pravidel ve společnosti, která však nejsou nikde definovaná a v podstatě tehdy občané na toto zrušení BSM neměli právní nárok. Bylo zde ponecháno na libovůli soudu ohledně interpretace tohoto ustanovení zákona, zda v konkrétním případě daná situace odporuje „pravidlům socialistického soužití“, či nikoliv. Systém BSM byl tudíž v podstatě vůlí občana nezrušitelný a občan neměl možnost ani tento systém jakýmkoliv způsobem modifikovat podle svých konkrétních potřeb. Právní řád v této oblasti majetkového manželského práva, tedy v letech 1964 až 1991 znal pouze rigidní systém BSM, které vzniká ze zákona vznikem

sňatku, zaniká až zánikem manželství a během manželství je v podstatě nezrušitelné a nemodifikovatelné.

Právní úprava podle Občanského zákoníku z roku 1964 měla pouze určité malé zlepšení v tom, že v podstatě pamatovala na vypořádání BSM po zániku manželství a věnovala mu tři ustanovení zákona v § 149 až § 151 původního znění Občanského zákoníku z roku 1964. Tato situace byla způsobena na počátku 60. let tím, že poměrně výrazně stoupl ve společnosti počet rozvodů i potřeba regulovat vypořádání společného majetku po rozvodu manželství. K potřebě regulace tohoto vypořádání přispělo i to, že stoupla životní úroveň obyvatelstva a docházelo ke zvyšování majetku jednotlivců. Zákon tedy pamatoval při vypořádání zaniklého BSM na tyto situace tím, že v § 150 poskytoval určité směrnice pro jeho zdárnou realizaci. Základní východisko bylo opět v tom, že podíly obou manželů jsou stejné. Bylo zde opět zachyceno, že každý z manželů má právo na kompenzaci toho, co ze svého vynaložil na společný majetek a zároveň povinnost nahradit to, co ze společného majetku bylo vynaloženo na jeho ostatní majetek. Zákon zde opět neužíval pojmu „výlučný majetek“ nebo „výlučné vlastnictví“ tak, jak ho zná právní úprava současně platná od 1.8.1998. Tyto pojmy nemohl zákonodárce použít opět z doktrinárních a politických důvodů, a proto použil neutrální pojem „ostatní majetek“. Nově byla zachycena při vypořádání BSM povinnost přihlídnout k potřebám nezletilých dětí, což v původní právní úpravě absentovalo. Zde zákonodárce opět chtěl zdůraznit, že manželský svazek jako základ rodiny není jenom ekonomickou jednotou, ale je hlavně zázemím pro východu nezletilých dětí. Opět zákonodárce použil stejné hledisko jako v předchozí právní úpravě z roku 1949, a to hledisko zásluhovosti, jak se každý z manželů staral o rodinu a jak se zasloužil o nabytí a udržení společných věcí. Dokonce míra přičinění byla vázána též k péči o děti a k obstarávání společné domácnosti. Opět zde byla akcentována základní tendence všech poválečných právních úprav ve 40. až 60. letech, a to zrovnoprávnění žen s muži a stejného postavení „péče o domácnost“ jako jiné ekonomické aktivity ve společnosti.

Novátorská právní úprava BSM tedy byla naprosto ojedinělá v právním řádu Československa. Naprosto negovala vývoj klasického soukromého práva v oblasti majetkových vztahů mezi manželi a naprosto ignorovala možnost autonomie vůle obou partnerů v této oblasti. Původní § 29 zákona o právu rodinném č. 265/1949 Sb. o možnosti smluvní modifikace majetkového společenství nebyl už vůbec transformován

do úpravy v této oblasti v Občanském zákoníku z roku 1964 a jakékoliv manželské smlouvy či jiné majetkové úmluvy mezi manželi byly v podstatě zapovězeny. Byla zde tedy naprosto negována autonomie vůle obou partnerů při vstupu do manželství a během trvání manželského svazku ohledně společného majetku.

„Bezpodílové spoluvlastnictví manželů vzniká uzavřením manželství, a to i v případě, kdy z počátku nemá žádnou materiální náplň. Je prostě vázáno na vznik manželství a nezáleží na jiných okolnostech, tj. není třeba aby manželé spolu žili, aby měli společnou domácnost (§ 115).“⁴⁸

Dále systém BSM měl největší nevýhodu v tom, že programově vynechal pohledávky za jedním nebo druhým manželem či za oběma partnery a jejich dluhy. Naprosto nedostatečné ustanovení v § 147 Občanského zákoníku o možnosti věřitele jen jednoho z manželů při vzniku pohledávky za trvání manželství uspokojit se z majetku BSM bylo naprosto nedostatečné pro ochranu třetích osob i pro ochranu druhého z partnerů, který o existenci pohledávky ani nemusel být informován.

Ze základní zásady majetkového manželského práva, a to, že za společné pohledávky odpovídají oba partneři i po zániku manželství a po vypořádání jejich společného majetku, soudy judikovaly i určité výjimky: *„V odůvodněných případech lze při vypořádání BSM společnou pohledávku (a to i promlčenou) manželů přikázat jen jednomu z nich.“⁴⁹*

Tento právní systém vzniku a trvání BSM ze zákona při vzniku manželství a bez možnosti jeho smluvní modifikace naprosto nevyhovoval změněným společenským poměrům po roce 1989.

Oblast manželského majetkového práva tak byla jedna z prvních dotčena při mnoha novelizacích Občanského zákoníku po roce 1989. Ani dosti velká novela Občanského zákoníku z 80. let provedená zákonem č. 131/1982 Sb. nepřinesla v oblasti rigidního systému BSM žádnou výraznější změnu. Zakotvila pouze v právním řádu tzv.

⁴⁸ Bičovský, J., Holub, M. : Nové znění občanského zákoníku – poznámkové vydání, Právnické a ekonomické nakladatelství a knihkupectví Linde Praha a.s., Praha, 1991, str. 135

⁴⁹ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 27.5.2004, sp.zn. 22 Cdo 1054/2004

relativní neplatnost právního úkonu v § 40a Občanského zákoníku, a to možnost domáhat se ze strany druhého manžela neplatnosti tohoto úkonu, pokud by manžel udělal nějaký právní úkon v "neběžné záležitosti". Tím byla posílena ochrana věřitelů i ochrana druhého manžela, který právní úkon nezaložil, neboť tento právní úkon byl v principu platný až do doby, kdy se druhý manžel nedovolal neplatnosti tohoto právního úkonu. Zde již věřitel mohl mít určitou jistotu, neboť jeho právní úkon s jedním z manželů byl platný, i když se o něm druhý manžel ani nedozvěděl. K právní jistotě přispěla v systému tzv. relativní neplatnosti i jasně daná lhůta 3 roky, po kterou je oprávněn se druhý manžel se této relativní neplatnosti dovolat.

„Absolutní neplatnost právního úkonu se nepromlčuje.“⁵⁰

„Právo dovolat se relativní neplatnosti se promlčuje ve třech letech (srov. i § 865 odst. 4). Tato tříletá promlčecí lhůta začíná podle soudní praxe běžet ode dne uskutečněného věcného plnění.“⁵¹

Tento systém je tedy daleko přehlednější a pro věřitele poskytuje větší právní jistotu. Ohledně rigidního systému BSM však žádná změna po novele z roku 1982 nenastala.

Tato radikální změna a uvolnění rigidního systému BSM nastala již bezprostředně po listopadových politických změnách v roce 1989 a byla zachycena v zákoně č. 105/1990 Sb., o soukromém podnikání občanů. Není jistě náhodné, že v jednom z prvních polistopadových zákonů byl silný akcent na slovo „soukromé“, neboť toto slovo se z právního řádu po více jak 40 letech téměř vytratilo.

Tato zásadní změna manželského majetkového práva však byla opět poněkud překotná a byla založena naprosto neorganicky v zákoně o soukromém podnikání občanů, který měl blíže k veřejnoprávní úpravě a později byl brzy zrušen, koncem roku 1991 přijatým živnostenským zákonem s účinností od 1.1.1992. Tuto překotnou právní

⁵⁰ Knappová, M., Švestka, J. a kol. : Občanské právo hmotné, 3. vydání, ASPI, a.s., 2002, str. 138

⁵¹ Knappová, M., Švestka, J. a kol. : Občanské právo hmotné, 3. vydání, ASPI, a.s., 2002, str. 139

úpravu si však vyžádala potřeba rychlého zahájení soukromého podnikání občanů již v první polovině roku 1990.

Tato radikální změna v systému rigidního BSM a původního občanského zákoníku byla do tohoto kodexu později inkorporována velkou novelou Občanského zákoníku č. 509/1991 Sb., účinnou od 1.1.1992. Touto velkou novelou byly v podstatě obnoveny tradiční právní pojmy a instituty občanského práva a opět se do civilního kodexu vrátily pojmy jako vlastnictví, nájem, nájemní smlouva, atd.

Již po první velké změně Občanského zákoníku realizované zákonem č. 105/1991 Sb. mohl soud na návrh jednoho z manželů zrušit BSM za trvání manželství z důvodu, že jeden nebo oba manželé získali podnikatelské oprávnění. Systém rigidního BSM byl tedy prolomen možností soudu zrušit toto BSM vzniklé ze zákona při podnikání jednoho nebo druhého manžela. Tím měla být dána možnost jednomu nebo oběma partnerům eliminovat rizika z podnikání a chránit tak majetkový základ manželského soužití a především potřeby rodiny při péči o nezl. děti. Tato možnost zrušení BSM však byla omezena, a to jak obsahově, tak i formálně, neboť se týkala jenom případů při podnikání občanů a ještě vyžadovalo poměrně komplikovanou proceduru soudního řízení, ve kterém jeden z manželů žaloval druhého o zrušení BSM a celé soudní řízení bylo podřízeno spornému řízení a v praxi tento soudní proces vypadal tak, jako kdyby se oba manželé rozváděli. Celý tento systém zrušení BSM tak byl velice komplikovaný, náročný a zbytečně zatěžoval agendu soudů, které začaly být po roce 1989 značně přetížené.

„V teorii i praxi právního státu se soudnictví připisuje významná role. Dochází k posílení soudní autority, k rozšiřování pravomoci soudů, k růstu prestiže soudců, k vytváření poměrně dokonalých záruk soudcovské nezávislosti. Tento vývoj má i své aspekty procesní, charakterizované úsilím, aby soudní ochrana práv byla co nejvíce dostupná, má i své aspekty mezinárodní, vyplývající z toho, že státy se podřizují určitým právním principům, které jsou formulovány v mezinárodních paktech a konvencích.“⁵²

⁵² Wintrová, A., a kol. : Občanské právo procesní, ISV nakladatelství, Praha, 1994, str. 24

4.d. současná právní úprava – SJM

Současná právní úprava je zachycena stále v Občanském zákoníku č. 40/1964 Sb., který je dodnes platný, i když po téměř padesáti novelizacích, především po politických změnách v roce 1989, je zde otázka, co se zachovalo z původních myšlenek občanskoprávní úpravy první poloviny šedesátých let. Po roce 1989 je stále připravován nový občanský zákoník, a to nejen z důvodu jisté nepřehlednosti současného zákoníku, ale především vzhledem k zásadní změně společenských poměrů po roce 1989 a nevhodnosti neustálého dílčího přizpůsobování původní úpravy „socialistického práva“, které bylo hodně nekompatibilní s běžným evropským právem ve vyspělých zemích, a dokonce bylo hodně novátorské i ve srovnání s občanskoprávní úpravou v ostatních zemích „východního bloku“.

V současné právní úpravě se vracíme k tradičním právním a filozofickým hodnotám: *„Soukromé vlastnictví však není nic zavrženíhodného a samo o sobě hříšného. Institut soukromého vlastnictví půdy, statků i osob odpovídá jak pozitivnímu, tak i přirozenému právu. Je chvalitebné proto, že podněcuje k pracovitosti, hospodárnosti a k míru mezi lidmi.“*⁵³

I po provedení rozsáhlé novelizace zákony č. 105/1990 Sb. a č. 509/1991 Sb. a především zákonem č. 91/1998 Sb., stále se mi tato úprava jeví jako nedostatečná a nesystematická.

Občanský zákoník věnuje úpravě majetkových vztahů v manželství pouze § 143 - § 151, tj. pouze jedenáct ustanovení. Na tak rozsáhlou materii je tato úprava velice strohá a nedostatečná. V důsledku toho vzniká poměrně velké množství soudních sporů nejen mezi manželi resp. bývalými manželi při vypořádání společného majetku, ale i mezi manželi (bývalými manželi) a jejich věřiteli.

⁵³ Babouček, I. : Kapitoly z dějin sociálního myšlení I, ALEKO Praha, 1991, str. 84

Právo by tedy mělo akcentovat v této oblasti dva závažné problémy. Především je to ochrana jednoho partnera proti druhému, neboť v každém manželském svazku je pravidelně jeden z partnerů „silnější“, ať již z pohledu profesního, vzdělanostního, příjmového, osobnostního či z pohledu jeho výlučného majetku, se kterým do tohoto svazku vstupuje. Právo by zde tedy mělo plnit svůj základní úkol ke kterému je povoláno, a to zajistit rovnost ochrany práv každého z manželů, rovné postavení před zákonem, a to i vůči sobě navzájem.

„Právní úpravu základního majetkového režimu obsahují v české právní úpravě ustanovení § 18 až § 21 zákona o rodině. Ustanovení § 18 zákona o rodině upravuje zejména zásadu rovnoprávnosti muže a ženy v manželství. Kromě povinností manželů žít spolu, být si věrni, mají manželé vzájemně respektovat svoji důstojnost, pomáhat si, společně pečovat o děti a vytvářet zdravé rodinné prostředí.“⁵⁴

Tato ochrana partnerů vůči sobě navzájem však neznamená ve všech případech rovnost podílů při vypořádání společného majetku. Soudy se tímto závažným problémem zabývaly například v tomto rozhodnutí: *Pro úvahu o (ne)rovnosti podílů je významné, jak se každý z manželů v průběhu manželství staral o rodinu (společnou domácnost či uspokojování společných potřeb) a jak se zasloužil o nabytí a udržení společných věcí. V tomto ohledu nelze považovat za relevantní, čím a v jaké výši každý z manželů přispěl na pořízení společného majetku ze svého odděleného majetku, bez ohledu na to, zda jej měl již v době před vznikem BSM a nebo jej získal např. děděním nebo darováním za trvání manželství.*⁵⁵

Druhým problémem se mi jeví ochrana třetích osob, zejména věřitelů, před různými majetkovými dispozicemi mezi manželi. Věřitel se v podstatě z veřejného zdroje nemůže dozvědět, zda manželé uzavřeli nějakou dohodu o společném majetku podle § 143a OZ nebo zda soud nějakým způsobem modifikovali SJM. Tyto dohody, notářské zápisy či rozsudky nejsou žádným způsobem zveřejňovány a neexistuje ani veřejný registr, který by aspoň zveřejnil číslo jednacích notářského zápisu či soudního rozhodnutí, podle kterého by si již mohl věřitel manželů nebo jednoho z manželů

⁵⁴ Dvořák, J., Spáčil, J. : Společné jmění manželů v teorii a v judikatuře, ASPI, a.s., 2007, str. 29

⁵⁵ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 17.5.2005, sp.zn. 22 Cdo 1821/2004 – publikováno v Soudních zpravodajích č. 10/2005

dohledat příslušný dokument, pokud by např. osvědčil právní zájem (svoji pohledávku apod.).

„V zájmu ochrany věřitelů i v těchto případech platí, že se manželé na příslušnou, mezi nimi uzavřenou smlouvu mohou odvolávat vůči jiné (tj. třetí) osobě jen tehdy, jestliže jí byl obsah smlouvy znám. Tato úprava, ačkoliv se na první pohled může zdát tvrdá vůči manželům, má však své hluboké racionální jádro: partner manželů (zejména pokud je v postavení věřitele), by totiž měl mít v každém případě vždy k dispozici dostatek informací, aby se mohl uváženě a svobodně rozhodnout o osudu svých majetkoprávních nároků. Pokud by tomu tak nebylo (zejména pokud by manželé mohli vůči třetím osobám profitovat ze svých majetkoprávních ujednání, která ostatním nebyla známá), byl by narušen princip rovnosti subjektů občanskoprávních vztahů; zde už by nešlo o pouhý rozpor se zákonem v oblasti úpravy občanskoprávních vztahů, ale o kolizi s Ústavou (Listinou základních práv a svobod).“⁵⁶

Řešení obou těchto hlavních problémů leží ve zdokonalení právní úpravy nejen z hlediska kvantitativního, ale především kvalitativního tak, aby jeden nebo druhý partner v manželství či jeho věřitel měl efektivní a rychlé nástroje k nápravě porušeného práva.

Původní koncepce občanského zákoníku z roku 1964 byla poměrně unikátní v tom, že se velmi vzdálila klasickým úpravám manželského majetkového společenství v evropských vyspělých zemích a zavedla do praxe novou teorii a bezpodílovém společenství manželů (zkráceně BSM). Nový občanský zákoník zde zavedl v roce 1964 nový pojem „BSM“ s tím, že partneři v manželství si jsou dokonale rovni a ani není nutné je nějak zvlášť ochraňovat před sebou samými nebo dokonce před věřiteli. Věřitelé (soukromníci) v socialistické společnosti již v podstatě neměli existovat a pokud by snad manželé něco dlužili např. České státní spořitelně, pak zde měly být jiné administrativní nástroje k vymáhání těchto dluhů.

⁵⁶ Švestka, J., Jehlička, O., Škárová, M., Spáčil, J. a kol. : Občanský zákoník. Komentář, 10. vydání. Praha: C.H. BECK, 2006, str. 599

Je též pravdou, že při přípravě občanského zákoníku tehdejší zákonodárce nemohl na počátku šedesátých let vědět, že po téměř padesáti letech se bude téměř každé druhé manželství rozvádět, a že lidé na počátku 21.století budou vstupovat v produktivním věku do manželství zpravidla několikrát a že skoro polovina dětí bude vychovat mimo manželství nebo v manželství s jedním nevlastním rodičem. Vlivem této radikální změny životního stylu je tedy současná úprava majetkového manželského práva nedostatečná a nezachycuje všechny nové situace rychle se měnící společnosti.

Velkou pozitivní změnou původní úpravy BSM z roku 1964 byla možnost po rozsáhlé novelizaci občanského zákoníku provedenou zákonem č. 509/1991 Sb. a předtím již zákonem č.105/1990 Sb. možnost změny rigidní úpravy BSM po téměř čtvrt století jeho účinnosti a možnost soudního zrušení BSM při zahájení podnikání jednoho nebo druhého nebo obou partnerů. Tím byla dána první možnost disponovat s rozsahem společného majetku či modifikovat jeho šíři. Naše právní úprava se tak výrazně přiblížila právní úpravě kontinentální evropské (západoevropské). Tato úprava však byla pouze dílčí a nesystémová a byla vynucena rychlým společenským požadavkem na obnovení svobodného podnikání v naší zemi aspoň nejnужnější ochraně jeho partnera v manželství (nepodnikatele). Institut rigorózní úpravy BSM v malé části ustoupil svobodnému podnikání se všemi jeho riziky a nástrahami.

Úprava BSM i po 1.1.1992 nevyhovovala požadavku na novou kodifikaci občanského práva s jinou systematikou a klasickými soukromoprávními instituty (manželské smlouvy, ochrana věřitelů, ochrana dobré víry, autonomie vůle, atd.). Stále se tedy hovořilo o nutnosti nové právní úpravy v úplně novém občanském zákoníku a na tomto novém kodexu se začalo intenzivně pracovat.

Já sám mám osobní zkušenost s referátem ministra JUDr. Cyrila Svobody, kdy již v roce 1995 na Karlovarských právnických dnech v červnu 1995 nás seznamoval s tím, že práce na novém občanském kodexu se již letos ukončí a do jednoho roku by mohl být nový občanský kodex přijatý a účinný. Nahradil by tak již nevyhovující Občanský zákoník z roku 1964, který byl již tehdy pro velké množství novel téměř nepřehledný. Již tehdy někteří z přítomných právníků vyslovovali pochybnosti nad těmito termíny a další vývoj jim dal za pravdu.

Přesto se podařilo návrh nového občanského zákoníku dokončit a dokonce publikovat, ale stále se nenašla politická vůle k přijetí nového občanského kodexu.

Z těchto důvodů se rozhodl zákonodárce docela racionálně v roce 1998 novelizovat aspoň zákon o rodině a majetkovou úpravu BSM v občanském zákoníku. Jistě se nechal inspirovat publikovaným návrhem nového občanského zákoníku a rozsáhlou diskuzí nad rekonstrukcí občanského práva.

Zákonodárce dílčí novelou zákon č. 91/1998 Sb. zcela změnil původní koncepci – BSM z Občanského zákoníku z roku 1964. Zákonodárce zavedl novou úpravu manželského majetkového společenství a kreoval nový institut „společného jmění manželů – SJM“.

Nový institut SJM nově zahrnuje nejen společné věci, ale i společné pohledávky a závazky. To je jistě největší a nejpozitivnější změna nové právní úpravy. Justiční praxe se sice snažila o pohledávkách a závazcích manželů rozhodovat analogicky podle úpravy práv k věcem, ale nová právní úprava bezpochyby vnesla značné zjednodušení rozsáhlé judikatury, neboť jasně definovala pohledávky a závazky manželů a ohledem na jejich společný majetek.

„Zvláštní právní úpravu obsahuje pro účely nařízení výkonu rozhodnutí občanský soudní řád. Podle § 262a odst. 1 OSŘ se považuje za majetek patřící do společného jmění také majetek, který netvoří součást společného jmění manželů jen proto, že byl smlouvou zúžen zákonem stanovený rozsah společného jmění manželů nebo že byl smlouvou vyhrazen vznik společného jmění ke dni zániku manželství. Odkazem na uzavřenou smlouvu by se manželé ubránili nařízenému výkonu rozhodnutí, pokud by prokázali, že obsah smlouvy, kterou bylo jejich společné jmění zúženo, byl oprávněnému (věřiteli) znám v souladu s ustanovením § 143a odst. 4.“⁵⁷

⁵⁷ Švestka, J., Škárová, M., Spáčil, J., Hulmák, M. a kol. : Občanský zákoník. Komentář, 1. vydání. Praha: C.H. BECK, 2008, str. 859

Dále nová právní úprava konečně umožnila celou sérii „předmanželských a manželských smluv“ a oživila tak institut klasického kontinentálního evropského práva (i práva anglo-amerického).

Snoubenci a manželé již mají od účinnosti této zásadní novely od 1.8.1998 možnost uzavřít předmanželskou a manželskou smlouvu a téměř zcela svobodně tak disponovat se svým majetkem.

Naše právní úprava se tak vrátila k úpravě před rokem 1949, která platila podle Obecného občanského zákoníku z roku 1811 (ABGB) v našich zemích téměř jeden a půl století. ABGB upravoval manželské majetkové vztahy v § 1217 až § 1266 a měl tedy pro tuto majetkovou úpravu téměř 50 ustanovení. Tato klasická úprava byla tedy nejen propracovanější, ale i více vyhovovala moderní společnosti ve dvacátém století, což je na dobu jejího vzniku koncem osmnáctého století téměř neuvěřitelné. Z toho můžeme vyvodit zkušenost, že bychom měli si dostatečně vážit klasických institutů v právu, které mají své základy již v římském právu a které jsou po mnoho století již dostatečně osvědčené. Neměli bychom tedy vymýšlet nějaké novotvary nebo jiné experimenty.

Nová právní úprava nás tedy již výrazně posunula ke klasickým evropským právním úpravám. Manželé již tedy mohou určitým způsobem disponovat se svým společným majetkem a dokonce tak mohou učinit i snoubenci, kteří se chystají do manželství teprve vstoupit. Podmínkou dispozice s majetkem je notářský zápis s příslušnou dohodou, což je požadavek naprosto legitimní a standardní i v jiných vyspělých zemích.

Velkou výhodou nové právní úpravy od 1.8.1998 je, že již úprava společného majetku manželů není vázána pouze na rozhodnutí soudu, ale že je možné příslušnou dohodu uzavřít před notářem a potvrdit ji v notářském zápise. To je velké ulehčení nejen přetíženým soudům, které rozhodují poměrně pomalu a těžkopádně, ale i pro manželé samotné, neboť forma sporného řízení byla velice obdobná formě rozvodového řízení a mnozí účastníci měli pocit, že se se svým partnerem rozvedli, nikoliv jen upravili společný majetek. Forma sporného řízení jistě v tomto případě nepřispěla k dobrým manželským vztahům, vždyť v naprosté většině případů oba partneři s úpravou společného majetku souhlasili.

Byla zde sice zachována možnost v § 148 odst.1), odst.2) občanského zákoníku, aby soud rozhodl u zúžení SJM, ale tato možnost zde byla ponechána pro použití jen ze závažných důvodů, např. kdyby jeden z partnerů s úpravou SJM nesouhlasil a nechtěl uzavřít dohodu před notářem, nebo kdyby např. byl závažně nemocen a nechápal smysl dohody před notářem, nebo kdyby marnotratně utrácel peníze, zneužíval drogy nebo alkohol apod. V naprosté většině případů však manželé se dohodnou a uzavřou dohodu před notářem a rozhodování soudů v této materii budou poměrně výjimečná.

V nové právní úpravě se však nepodařilo nijak výrazně eliminovat spory o vypořádání SJM po jeho zániku (zpravidla po rozvodu). Těchto sporů v současné době spíše přibývá, i když je to způsobeno více tím, že stoupá životní úroveň i majetkové vybavení domácností a lidé žijící v manželství mají stále více majetkových vztahů pro řešení po rozvodu manželství. Pouze nedokonalá právní úprava to zde nemá na svědomí. Výrazně také stoupá zadlužení občanů i domácností a to má i negativní důsledky na řešení problémů spojených s rozvodem.

5. Recentní právní úprava

5. a. hlavní zásady recentní právní úpravy

Po sametové revoluci v roce 1989 vyvstala naléhavá potřeba podstatně novelizovat platný Občanský zákoník z roku 1964, který byl novelizován podstatnějším způsobem pouze v roce 1982. Především bylo nutné zakomponovat do tohoto základního kodexu civilního práva možnost soukromého podnikání občanů a jeho vliv na majetkovou sféru jednotlivců.

Právní základ podnikání musel být poměrně rychle vytvořen a již v květnu 1990 byl přijat zákon o soukromém podnikání občanů a podstatná novela zákona o akciových společnostech tak, aby občasně mohli legálně začít podnikat. Do této doby začínali občané podnikat živelně a dokonce tehdy demonstrovali před Federálním shromážděním

tak, aby tato norma byla co nejrychleji přijata a aby se jejich začínající podnikání mohlo zlegalizovat. Od „sametové revoluce“ se také vedly intenzivní diskuze o nutné potřebě nového občanského zákoníku, který by v podstatě navázal na Obecný občanský zákoník z roku 1811 (ABGB) a podstatným způsobem by zrušil jisté experimenty v oblasti civilního práva, které byly přijaty na počátku 60. let nejenom v tehdy novém Občanském zákoníku z roku 1964, ale i v navazujících občanskoprávních předpisech (zákon o právu rodinném, zákon o osobním vlastnictví bytů, atd.). Z právního řádu měly být vypuštěny tehdy novátorské pojmy jako „osobní užívání pozemků, osobní vlastnictví, osobní užívání bytů, atd.“

Při zásadní změně celého občanskoprávního odvětví se měla právní teorie i právní praxe navrátit k osvědčeným právním pojmům jako je vlastnictví, nájem, vlastnictví bytu, společný nájem manželi, nájemní smlouva, atd. Dokonce celé odvětví občanského práva se mělo opět nazývat systémem „civilního práva“ a mělo se i oživit osvědčené rozdělení právního řádu na právo soukromé a právo veřejné. Občanské právo mělo být opět hlavní náplní a centrálním odvětvím soukromého práva a v systému občanského práva měl dominovat nový civilní kodex, který by opět integroval všechny podstatné složky soukromoprávní úpravy (právo občanské, právo rodinné, bytové právo, právo pozemkové, atd.).

Tato zásadní změna souvisela s tím, že již byla z politicko-ekonomických příčin zrušena hierarchie vlastnictví a státní vlastnictví přestalo být preferováno a vyděleno nad ostatní vlastnické systémy. Byla zrušena i preference kolektivního vlastnictví, především ve formě družstevního vlastnictví, která byla v hierarchii socialistického práva také zvýhodněna ihned po vlastnictví státním. Naopak soukromé vlastnictví bylo v socialistickém právním systému vyřazeno na samý okraj občanskoprávní úpravy a bylo zde z politických důvodů prohlašováno, že toto vlastnictví je úpadkové, zanikající a že postupně všechno zbylé soukromé vlastnictví přejde do progresivních norem státního nebo kolektivního vlastnictví. Soukromému vlastnictví nebyla tudíž poskytnuta taková ochrana jako vlastnictví státnímu nebo kolektivnímu a bylo silně znevýhodňováno nejenom v systému občanského práva, ale i například v systému práva trestního (trestný čin „rozkrádání socialistického vlastnictví“ byl závažnější než trestný čin běžné krádeže, atd.). Vlastnictví státní a vlastnictví kolektivní bylo tudíž prohlášeno za „vlastnictví socialistické“ a bylo celým právním řádem výrazně preferováno.

Pro potřeby občanů byl vymyšlen s kreací nového zákoníku v roce 1964 pojem „osobního užívání“, který měl nahradit osvědčený pojem „vlastnictví“. Stát tedy měl dávat občanům do jejich užívání především půdu a byty a domy, které občané potřebovali pro uspokojování svých základních potřeb – bydlení, atd., ale půda i domy měly nadále zůstat ve státním nebo družstevním vlastnictví. Stát měl podle tehdejší politické doktríny dávat svým občanům k dispozici tyto pozemky a domy v podstatě zdarma nebo za symbolickou náhradu. Tím byl v podstatě zlikvidován další tradiční institut civilního práva, a to institutu nájmu a nájemní smlouvy. Právní teorie zde tyto osvědčené pojmy nahradila novými pojmy osobního užívání pozemku a osobního užívání bytu, které měly nahradit tyto zažitě civilní instituty, které mají kvalitně vytvořený základ již v systému římského práva. Po politických změnách v roce 1989 se tedy hledala cesta, jak co nejrychleji obnovit tyto tradiční civilní instituty a celý systém civilního práva. Již tehdy právní teorie a praxe dospěla k závěru, že zpracování nového civilního kodexu bude záležitost poměrně komplikovaná, neboť za téměř 50 let od doby válečné a poválečného politického vývoje se země s demokratickým systémem a právním státem značně vyvinuly i v oblasti civilního práva. Nebylo tedy možno znovu kodifikovat původní Obecný občanský zákoník z roku 1811, který neustále je v platnosti na území Rakouska. I v této zemi prošel tento osvědčený kodex značným vývojem v poválečné době a především značným vývojem prošla i soudní praxe (judikatura) k tomuto kodexu, a především tuto soudní praxi nelze rozhodnutím parlamentu transformovat z jedné země do druhé. Byla tedy zvolena cesta dílčích novelizací a nejn nutnějších úprav občanskoprávních předpisů tak, aby občané mohli začít soukromě podnikat, mohli začít nabývat majetek do svého vlastnictví a mohla být zahájena restituční protiprávně zabaveného majetku a privatizace zbylého státního a kolektivního majetku tak, aby se Česká republika přiblížila k majetkové sféře k právním poměrům v běžných demokratických státech. Tato cesta se však již téměř 19 let po politických změnách ukázala jako nedostatečná a stále je velká potřeba razantním způsobem změnit občanský zákoník a přijmout nový civilní kodex. Nejenom právní teorie, ale i právní praxe neustále naráží na problémy nehomogenního občanského zákoníku a nedostatečné občanskoprávní úpravy.

Tato nedostatečná občanskoprávní úprava se dotýká i oblasti majetkového práva manželů a tudíž také v této otázce je poměrně netrpělivě očekáván nový civilní kodex. Současná úprava jedenácti paragrafů v občanském zákoníku ohledně společného jmění

manželů je pouze kusá a dosti nevyhovující modernímu pojetí občanského práva v oblasti manželského soužití a především se zde projevuje citelná potřeba posílit ochranu slabšího z partnerů (na rozdíl od historického pojetí v předchozích civilních kodexech se již nyní nemusí jednat pouze o ochranu žen) a také ochranu třetích osob v pozici věřitelů vůči majetku manželů.

V některých vyspělých demokratických státech se již v druhé polovině 20. století se již pod tíhou ochrany věřitelů a manželů navzájem, se změnila úprava tak, že zde existují různé veřejně dostupné rejstříky při úpravě společného majetku jiným způsobem než ze zákona (zúžení společného majetku, rozšíření společného majetku, vyloučení společného majetku) tak, aby jakýkoliv věřitel či jiný smluvní partner mohl být nezávisle a objektivně informován o stavu majetkového společenství konkrétních manželů a mohl se zde zařídit tak, aby při budoucích možných sporech nebyla úprava manželského majetkového společenství pro tohoto věřitele překvapující či jinak nepředvídatelná.

Většina právních řádů ve vyspělých demokratických státech po 2. světové válce připustila různé modifikace zákonného společenství v majetkové sféře manželů tak, aby oba partneři se mohli rozhodnout, zda jim vyhovuje systém předkládaný civilním kodexem nebo tento systém majetkového společenství budou chtít nějakým způsobem modifikovat. Tyto úpravy tedy vyhovují modernímu pojetí majetku, kde každý jednotlivec má právo nejenom na důslednou ochranu svého majetku, ale měl by mít i co nejširší dispozici se svým majetkem. Je zde i určitý vliv právní doktríny o nutnosti chránit nezletilé děti, ale v současné době s poměrně širokou ekonomickou prosperitou vyspělých demokratických zemí tato potřeba chránit nezletilé děti ustupuje do pozadí. Dnes již zhruba jedna třetina nezletilých dětí je vychovávána v péči pouze matky nebo v péči pouze otce a z ekonomických důvodů je možné uživit tyto děti pouze z jednoho příjmu. Ale při původním pojetí občanskoprávní úpravy manželského práva byla tato ochrana dětí vždy silně akcentována. Dosti výraznou úlohu v druhé polovině 20. století sehrály i výrazné státní příspěvky a podpory rodinám s dětmi tak, že výživa dítěte v současné době již není pouze věcí jeho rodičů, ale výraznou měrou se zde angažují i jednotlivé vyspělé státy. Přesto i v současné době je jednou z hlavních funkcí majetkového společenství manželů zabezpečit hmotné i kulturní potřeby vychovávaných

dětí a celé rodiny. Jistě výrazný vliv má v této sféře i klesající porodnost ve vyspělých zemích, prodlužování délky lidského života a stále více bezdětných rodin.

Při nové právní úpravě je nutno tedy vycházet velice důsledně z ochrany jednotlivce a jeho ústavou zaručených základních lidských práv vlastnit majetek a naprosto rovnocenné ochrany tohoto majetku, ať se jedná o majetek jednotlivců, společností či státní nebo obecní. Zrovnoprávnění majetkové ochrany všech subjektů v systému občanského práva je jedním ze stěžejních východisek nové občanskoprávní úpravy.

V oblasti manželského práva se toto zrovnoprávnění akcentuje v tom, že oba partneři jako občané mají naprosto stejná práva a stejnou ochranu svého majetku jako kterýkoliv jiný občan v naší zemi. Již dávno je tedy překonána doktrína o silnějším postavení muže v rodinném soužití a podřízenosti žen a nutnosti žen se nechat zastupovat v majetkových vztazích nějakým mužem, ať již manželem nebo otcem. Ženy mají v současných vyspělých civilních úpravách naprosto rovnoprávné postavení, ať již ve sféře hmotného práva, ale i ve sféře procesní a mohou tedy po dovršení zletilosti se samy zastupovat ve všech občanskoprávních záležitostech, samy vstupovat do občanskoprávních vztahů a samy se i bránit při porušování těchto občanskoprávních vztahů. Ženy se tedy staly naprosto rovnoprávnými subjekty práva ve sféře soukromého práva.

Z výše uvedeného důvodu tedy moderní úprava manželského soužití musí akcentovat naprostou rovnost mužů a žen, nejenom před zákonem, ale i vůči sobě navzájem. Do manželského soužití tedy vstupují dva rovnoprávné subjekty a právní úprava musí z tohoto faktu vycházet. Pokud tedy manželské soužití je soužitím dvou rovnoprávných subjektů, pak i případné úpravy v majetkových vztazích mezi manželi musí být založeny výlučně na vzájemné dohodě a akceptaci dohodnutých podmínek oběma partnery. V naprosto výjimečných případech může soud nahradit vůli jednoho z partnerů a např. zúžit společné jmění manželů až na běžné vybavení domácnosti (např. při nadměrné konzumaci alkoholu jedním z partnerů nebo při zneužívání omamných látek), ale tato soudní ingerence je naprosto výjimečná v občanskoprávních vztazích a opravdu se užívá jenom ve výjimečných případech. Jinak je pro občanskoprávní sféru typické, že je založena na principech svobody vůle, rovnosti subjektů a volné dispozice

s majetkem až po jeho úplné zničení. Tyto principy se tedy musí promítnout do sféry majetkového práva manželů jako hlavní zásady pro úpravu právního řádu v této oblasti. K volné dispozici s majetkem tedy přispívá co nejširší možnost partnerů vstupujících do manželství nebo manželů disponovat se svojí majetkovou sférou tak, že si upraví majetkové vztahy jinak, než předpokládá civilní kodex při normálním právním režimu. Manželé tedy mohou zpravidla rozšiřovat nebo zužovat svoji vzájemnou majetkovou sféru nebo mohou některé typy majetku úplně vyloučit ze společné sféry a upracovat tak vztah svých výlučných majetků a společného majetku. Tyto úpravy základního systému zachyceného v civilním kodexu však vyžadují různé formální úkony tak, aby zde byla právní jistota nejenom pro partnery vzájemně, ale i pro věřitele a dlužníky těchto manželů. Nejnovější trend je tedy v této oblasti zveřejňování těchto majetkových úprav manželského soužití tak, aby mohl kdokoliv se přesvědčit, zda konkrétní manželé mají svoji majetkovou sféru upravenou civilním kodexem nebo mají nějakou smluvní modifikaci této základní úpravy.

V naší zemi v současné době není ani spolehlivý systém pro kontrolu, kteří občané žijí či nežijí v manželském soužití. Uzavřené sňatky nejsou nijak veřejně registrovány, a tím méně rozvody manželství nejsou pro třetí subjekty veřejně přístupné informace. Zápisy v občanských průkazech jsou mnohdy neaktuální a nejsou dostatečným podkladem pro získání těchto důležitých informací. V tomto bodě však koliduje ochrana třetích osob (zejména věřitelů) s právem každého občana na svoje soukromí a na ochranu jeho rodinného soužití. Z důvodů této nejasnosti a mezerovitosti zákona však vznikají velice často složité soudní spory mezi manželi nebo bývalými manželi a jejich věřiteli a tyto soudní spory by bylo možno eliminovat propracovanější právní úpravou majetkového práva manželů. Velice složité vztahy vznikají mezi manželi při podnikání. Je zde možná situace, že jeden z manželů je podnikatel nebo oba manželé jsou podnikatelé. Ještě se tyto vztahy diferencují v závislosti na tom, zda jeden nebo oba manželé jsou podnikatelé s omezeným ručením nebo jako podnikatelé s ručením celým svým majetkem. Zde je úprava našeho civilního kodexu naprosto nedostatečné a také v této oblasti vznikají v praxi velice složité soudní spory. Tyto soudní spory ovlivňuje nejenom úprava v občanském zákoníku, ale i aktuální úprava podnikání občanů podle obchodního zákoníku, živnostenského zákona a dalších podnikatelských kodexů a v neposlední řadě i oblastní konkurzního práva, resp. insolvenčního řízení. Tyto soudní spory jsou ovlivněny nejenom nedostatečnou úpravou

v občanskoprávní oblasti, ale i poměrně častými změnami těchto stěžejních zákonů a jejich vzájemné nprovázanosti.

„Co tvoří SJM manželů, z nichž jeden je podnikatel: Pro rozsah platí stejně jako u SJM mezi nepodnikajícími manželi taxativní výčet věcí, závazků a dalších majetkových hodnot uvedený v § 143 občanského zákoníku. Jsou zde však určité odlišnosti související právě s podnikatelskou aktivitou jednoho z manželů. Na rozdíl od SJM mezi nepodnikajícími manželi bude zde do SJM ve všech případech náležet buď podnik, nebo podíl na obchodní společnosti či družstevní podíl, ledaže by měli manželé zúžené SJM nebo by se jednalo o některou výjimku, kdy daná věc, právo nebo závazek do SJM nepatří, neboť byla získána například jako dědictví, dar, atd.“⁵⁸

Problémem majetku manželů ve vztahu k podnikatelské činnosti se zabývalo velké množství soudních rozhodnutí a soudy vydaly některé důležité judikáty v této oblasti. Například Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 20.7.2004, sp.zn. 22 Cdo 700/2004 judikoval následující: *Jestliže i jen jeden z manželů nabude za trvání manželství a z prostředků patřících do společného jmění manželů obchodní podíl ve společnosti s ručením omezeným, stává se tím získaný majetek (hodnota takového podílu) ze zákona součástí společného jmění manželů.*

Soudy se také vyjadřovaly k důležité otázce průsečíku obchodního a občanského práva v oblasti vlastnictví podniku ve vztahu k SJM (resp. k BSM). Například v Rozsudku Nejvyššího soudu ČR ze dne 27.9.2004 je judikováno toto: *Podnik sice mohl být i předmětem BSM, ale za předpokladu, že šlo o podnik náležející oběma manželům jako podnikatelům. Pokud však podnikatelem byl jen jeden z manželů a šlo o věc sloužící výkonu jen jeho povolání náleží podnik do odděleného vlastnictví podnikajícího manžela a nemohl se stát předmětem BSM.*

Soudy ve své judikatuře upřesňovaly i výklad některých důležitých pojmů. Stěžejní pojem obchodního práva „výkon podnikání“ ve vztahu k § 143 občanského zákoníku upřesňoval Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 2.4.2002, sp.zn. 22 Cdo

⁵⁸ Štěpánová, S. : Společné jmění manželů a podnikání, Computer Press, a. s., 2006, str. 118

1717/2000: *Výkonem povolání ve smyslu § 143 občanského zákoníku je třeba rozumět také výkon povolání osobou samostatně výdělečně činnou.*

Například při ekonomickém neúspěchu a následném insolvenčním řízení se zde střetává zájem na ochraně věřitelů se zájmem na ochraně nepodnikajícího partnera a případně i nezletilých dětí. Ochranu těchto zájmů je třeba velice pečlivě zvážit a vzájemně zkoordinovat tak, aby žádná ze stran nebyla bezdůvodně zbavována svých majetkových práv a především, aby podmínky tohoto zániku podnikání byl dány předem tak, aby každý začínající podnikatel mohl zvážit přijímaná rizika a mohl případně smluvně eliminovat dopady svého podnikání na své rodinné soužití. Při této smluvní eliminaci a svobodné dispozic s majetkem musí však být co nejvíce šetřena práv budoucích věřitelů a celý systém by měl být natolik jednoduchý a jasný, aby každý občan si mohl předem zajistit svá práva v oblasti majetkové a předejít případným soudním sporům.

5. b. zhodnocení recentní právní úpravy

Naše současná právní úprava společného jmění manželů (dále jen SJM) vychází stále z platného Občanského zákoníku č. 40/1964 Sb., ve znění novel. Největší problém je zde v tom, že tento zákoník, jak jsem shora uvedl vznikl v úplně jiné společensko-ekonomické situaci na počátku 60. let 20. století a v dnešní době v žádném případě nevyhovuje změněným podmínkám po „sametové revoluci“ v roce 1989. Z původního zákoníku se v platnosti do dnešního dne zachovalo pouze torzo, velká část tohoto zákoníku byla zrušena (část třetí, čtvrtá a pátá - § 181 až § 414) a celé závazkové právo bylo v podstatě k zákoníku připojeno velmi neústrojně na jeho konci jako část osmá - § 488 až § 852k. Občanský zákoník byl v období od 1964 do 1989 novelizován pouze čtyřikrát, a to zákonem č. 58/1969 Sb., zákonem č. 131/1982 Sb., zákonem č. 94/1988 Sb. a zákonem č. 188/1988 Sb., ale po listopadových změnách v roce 1989 za téměř 19 let bylo do tohoto občanského zákoníku zasaženo jeho novelami nebo novelami jiných zákonů nebo ústavními nálezy více než padesátkrát. Za poslední dvě desetiletí je tedy občanský zákoník pozměňován více než dvakrát ročně, což v žádném případě nepřispívá k jeho přehlednosti a logickému uspořádání. Zákonodárce při takto rychlých změnách naprosto ignoruje základní požadavek soukromoprávní regulace práva, a to potřebu jeho

dlouhodobé, neměnné aplikace, vzniku konstantní judikatury a přirozené autority z dlouhého a neměnného výkladu tohoto základního soukromoprávního kodexu. V důsledku těchto neustálých novelizací a zásahů i ze strany Ústavního soudu ČR tak je značně nepřehledná i účinnost většiny ustanovení tohoto zákona, neboť zde dochází k velice rychlým změnám a zákon tak má velké množství intertemporálních ustanovení. Tyto permanentní novelizace občanského zákoníku způsobují, že tento zákon není přehledný a jasný nejenom pro právní laiky, ale bohužel je nepřehledný i pro profesionály aplikující právo, zejména pro soudce, advokáty a firemní právníky.

Přesto se i v tomto dosti spontánním a chaotickém vývoji podařila po téměř deseti letech kvalitní novelizace v oblasti manželského majtkového práva, a to zákonem č. 91/1998 Sb., účinný od 1.8.1998. Tento zákon zavedl opět jiný institut ohledně společného majetku manželů a nahradil po více než třiceti letech institut „bezpodílového spoluvlastnictví manželů“ institutem „společného jmění manželů“ (ve zkratce SJM).

Zákonodárce se při konstituování institutu společného jmění manželů opět navrátil k osvědčenému právnímu pojmu „jmění“, na kterém byla postavena regulace majtkového práva již podle klasické právní úpravy obsažené v Obecném občanském zákoníku. Tento pojem „jmění“ je širší než pojem „majetek“, neboť zahrnuje i pohledávky a závazky, nejenom věci movité a nemovité.

Zákonodárce poprvé použil v důležitém kodexu pojem „jmění“ v novém Obchodním zákoníku č. 513/1991 Sb. z konce roku 1991. Zde je pojem jmění zakomponován pro oblast obchodního práva do pojmu „obchodní jmění“ v § 5 a § 6 tohoto Obchodního zákoníku z roku 1991. Toto obchodní jmění je zde definováno jako „..... soubor obchodního majetku a závazků vzniklých podnikateli, který je fyzickou osobou, v souvislosti s podnikáním“. Tento pojem „obchodního jmění“ je však podstatně užší než pojem „jmění“ používaný v oblasti občanského práva a je určen především pro potřeby regulace obchodněprávních vztahů. Tento pojem se však v praktickém užívání Obchodního zákoníku po 1.1.1992 velmi osvědčil a velmi dobře nahradil, resp. zúžil bezbřehý pojem „majetek“, který se v soudní praxi definuje velice obtížně a nejednoznačně.

Zákonodárce tak chtěl radikální změnou názvu upozornit na důslednou změnu tohoto právního institutu. Společné jmění manželů (SJM) je tedy souhrnem nejenom jejich majetku, ale i jejich závazků, které vznikly některému z manželů nebo oběma společně za trvání manželství. Toto je tedy nejdůležitější změna a kvalitativně jiná úroveň definice SJM v porovnání s předchozí definicí BSM. Zákon tedy explicitně stanovil v kompletně novelizovaném § 143 definici SJM jako „...majetku, který byl nabytý některým z manželů nebo jimi oběma společně za trvání manželství s výjimkami ... a závazky, které některému z manželů nebo oběma manželům společně vznikly za trvání manželství s výjimkou“

K této explicitní definici pojmu SJM přispěla nejenom zkušenost zákonodárce a exekutivy v letech 1989 až 1998, ale i početná a vyvíjející se soudní judikatura všech čtyř stupňů obecných soudů v čele s Nejvyšším soudem ČR a v neposlední řadě i nálezy Ústavního soudu ČR. Z této bohaté právní materie tak mohl po několika letech právní praxe po listopadových změnách 1989 zákonodárce vytvořit kvalitní a jednoznačnou definici „společného jmění manželů“, a to jak v pozitivním smyslu, co všechno pod tento pojem patří, tak i v negativním smyslu, co všechno zákon vyjímá z tohoto institutu.

Z majetku nepatřícího do SJM zákonodárce již tradičně jako ve všech předchozích úpravách vyňal dary a dědictví jednoho z manželů, dále majetek nabytý jedním z manželů za majetek náležející do výlučného vlastnictví tohoto manžela, jakož i věci, které podle své povahy slouží osobní potřebě jen jednoho z manželů a věci vydaných v rámci restitucí majetku. Na rozdíl od původní definice BSM v § 143 Občanského zákoníku z roku 1964 tedy zákonodárce vynechal věci sloužící výkonu povolání jen jednomu z manželů. Toto vynětí si vynutila právní praxe a přijatá judikatura, neboť vznikaly velké problémy, zda např. podnik, sloužící podnikání jen jednomu z manželů, je vyňat z BSM jako věc hromadná, která slouží výkonu povolání jen tohoto manžela či nikoliv. Na tento problém narážela soudní praxe již od počátku 90. let, především po vypořádání zaniklého BSM, po rozvodu manželství nebo i při smrti jednoho z manželů. Zákonodárce tak naprosto explicitně vyňal věci sloužící k výkonu povolání jednoho z manželů ze souboru výjimek, které nepatřily do BSM a tyto věci již bez jakýchkoliv interpretačních problémů patří tedy do společného jmění manželů.

*„Společné jmění manželů a bezpodílové spoluvlastnictví manželů jsou dva rozdílné instituty, a to pojmenováním, předmětem, rozsahem, obsahem i zánikem. Pokud bylo za trvání jednoho manželství soudem zrušeno bezpodílové spoluvlastnictví manželů jako institut manželského majetkového práva, nemohlo dojít k jeho transformaci ve společné jmění manželů jako nového institutu manželského majetkového práva.“*⁵⁹

Také ohledně závazků zde vznikla potřeba vést určitou hranici mezi závazky, které přijaly oba manželé (i když některý z nich mohl i konkludentně) a mezi závazky, které s naprostou jistotou převzal pouze jeden z manželů nebo závazky, které nejsou přiměřené majetkovým poměrům manželů. Zákon tedy definoval výjimky ze závazků patřících do SJM v § 143 odst. 1 písm. b) tak, že sem nepatří závazky týkající se majetku, který náleží výhradně jednomu z manželů a závazky, jejichž rozsah přesahuje míru přiměřenou majetkovým poměrům manželů, které převzal jeden z nich bez souhlasu druhého.

Soudní praxe však bezezbytku převzala po velké novele od 1.8.1998 i předchozí soudní praxi ohledně určení výnosů z výlučného majetku, který nepatří do SJM (resp. BSM). *„Nájemné z bytů a nebytových prostor v domě, který získal jeden z manželů v restituci, a který je proto pouze jeho vlastnictvím, je předmětem bezpodílového spoluvlastnictví manželů, pokud bylo vyplaceno za trvání manželství“.*⁶⁰

Soudy naprosto explicitně rozhodly, že může každý z manželů uzavřít úvěrovou smlouvu bez souhlasu (i vědomí) druhého manžela. K tomuto jasnému závěru dospěla judikatura již poměrně časně, např. v Rozsudku Vrchního soudu v Praze ze dne 26.10.1995: *„Úvěrovou smlouvu může manžel platně uzavřít i bez souhlasu druhého manžela“.*⁶¹

Zákonodárce ohledně výjimek ze závazků patřících do SJM musel tedy zvolit určité univerzální pravidlo, podle kterého by se mohly řídit všechny výjimky ze závazků patřících do SJM, a to takové pravidlo, které by bylo použitelné pro všechny SJM různě

⁵⁹ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 26.9.2000, sp.zn. 30 Cdo 1803/2000 – publikováno v Právních rozhledech č. 6/2003

⁶⁰ Rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 31.1.1997, sp.zn. 24 Co 15/1997

⁶¹ Rozsudek Vrchního soudu v Praze ze dne 26.10.1995, sp.zn. 5 Cmo 604/1994 – publikováno v Právních rozhledech č. 6/1996

movitých a různě postavených manželských partnerů. Zákonodárce tedy zvolil pravidlo přiměřenosti majetkovým poměrům manželů, přičemž dalším pravidlem explicitně vyjádřeným v § 144 Občanského zákoníku v současně platném znění, stanovil, že „*Pokud není prokázán opak, má se za to, že majetek nabytý a závazky vzniklé za manželství tvoří společné jmění manželů*“. Zákonodárce tedy explicitně vyjádřil jasné a srozumitelné pravidlo, že tedy musí být prokázáno, že určitý závazek přesahuje míru přiměřenou majetkovým poměrům manželů, jinak by tento závazek byl automaticky pokládán za závazek tvořící SJM. Zákonodárce tak tímto pravidlem preventivně a velice efektivně předešel mnoha soudním sporům nejenom mezi manželi vzájemně, ale i mezi manželi a jejich věřiteli.

V současné právní praxi tedy vznikají velice komplikované spory mezi bývalými manželi o vypořádání společného majetku. K těmto sporům přispívá i nedostatečná a mezerovitá právní úprava a neurčité právní normy.

*„Ustanovení § 150 věty třetí a čtvrté občanského zákoníku patří k právním normám s relativně neurčitou hypotézou, tj. k právním normám, jejíž hypotéza není stanovena přímo právním předpisem a které tak přenechávají soudu, aby podle svého uvážení v každém jednotlivém případě vymezil sám hypotézu právní normy ze širokého, předem neomezeného okruhu okolností. Byla-li hypotéza právní normy vymezena správně, nemůže být rozhodnutí ve věci v rozporu se zákonem z důvodu, že nebyly objasněny okolnosti další, popřípadě, že nebylo přihlídnuto k jiným okolnostem, které v posuzovaném případě nelze považovat za podstatné či významné.“*⁶²

Při vypořádání společného majetku by podíly bývalých manželů měly být v zásadě rovnocenné, ale zákon v § 150 občanského zákoníku ponechává relativně neomezenou možnost vzájemného vypořádání. V praxi je možná i situace, kdy jeden z partnerů po vypořádání nedostane do svého výlučného vlastnictví žádný majetek, nebo pouze majetek nepatrné hodnoty. „*Dohoda o vypořádání bezpodílového spoluvlastnictví manželů, kterou jeden z účastníků nabude podstatně menší podíl, případně se mu nedostane ničeho, není neplatná pro rozpor s § 150 občanského zákoníku.*“⁶³

⁶² Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 3.9.2002, sp.zn. 22 Cdo 264/2001

⁶³ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 31.7.2000, sp.zn. 22 Cdo 726/1999 – publikováno v Právních rozhledech č. 11/2000

Největší změnou právní úpravy účinné od 1.8.1998 je však možnost manželských a předmanželských smluv zachycená v § 143a Občanského zákoníku. Zákonodárce se tak téměř po 50 letech vrátil k velmi osvědčenému institutu manželských a předmanželských smluv, který platil po celou dobu účinnosti Obecného občanského zákoníku 1811. Tento institut zná tak většina právních řádů vyspělé Evropy i Severní Ameriky.

„Uzavření předmanželské smlouvy (v původní terminologii svatební smlouvy, v současnosti se lze setkat i s pojmem rodinná smlouva) umožňoval již § 1217 OZO, který platil až do doby, kdy nabyl účinnosti zákon o právu rodinném č. 265/1949 Sb. (od 1.1.1950).“⁶⁴

Manželské a předmanželské smlouvy důsledně naplňují základní princip občanského práva, a to princip autonomie vůle a rovnosti subjektů před zákonem. Snoubenci vstupující do manželství se tak mohou dobrovolně rozhodnout, zda svoje majetkové právní vztahy od okamžiku vzniku manželství podřídí zákonné úpravě SJM zachycené v § 143 až § 151 Občanského zákoníku nebo modifikují tento zákonný systém nějakým typem manželské či předmanželské smlouvy tak, aby se odchýlili od dispozitivních ustanovení této části Občanského zákoníku.

„Pro jakékoliv změny společného jmění manželů zákon předepisuje, aby se tak stalo smlouvou uzavřenou formou notářského zápisu. Forma veřejné listiny, která je pro tyto majetkové přesuny mezi manželi vyžadována, je v evropských občanských zákonících pravidlem a zdůrazňuje význam dopadu uskutečněných majetkových dispozic pro oba manžele.“⁶⁵

Zákon tedy neumožňuje pouze zrušit SJM z jakýchsi vážných důvodů (v letech 1964 až 1990) či z důvodů podnikání partnerů (v letech 1990 až 1998), ale umožňuje naprosto nově a od základů změnit systém SJM na jiný smluvní systém majetkového práva mezi manželi.

⁶⁴ Dvořák, J., Spáčil, J. : Společné jmění manželů v teorii a v judikatuře, ASPI, a.s., 2007, str. 182

⁶⁵ Švestka, J., Škárková, M., Spáčil, J., Hulmák, M. a kol. : Občanský zákoník.Komentář, 1. vydání. Praha: C.H. BECK, 2008, str. 859

Zákon zde především z důvodu ochrany věřitelů manželů požaduje sice formu notářského zápisu, ale již nepožaduje žádné přivolení nebo předchozí souhlas soudu či jiného státního orgánu. K této situaci však nastává problém opačný, a to ten, že většině vyspělých právních kultur existují určité veřejně dostupné rejstříky smluv o modifikaci společného majetku manželů a tyto rejstříky jsou tedy bez problémů dostupné jakýmkoliv třetím osobám, které vstupují s konkrétními manželi do nějakého právního vztahu a které tudíž mají být informovány o právních poměrech těchto manželů. Jako naprosto nedostatečné pro ochranu třetích osob se jeví ustanovení § 143a odst. 4 Občanského zákoníku, a to, že: „*Manželé se mohou vůči jiné osobě na smlouvu uvedenou v předcházejících odstavcích odvolat jen tehdy, jestliže je jí obsah této smlouvy znám*“. Stejný systém a stejná informační povinnost pro manžele vůči třetím osobám zvolil zákonodárce i v § 147 Občanského zákoníku ohledně správy společného jmění. Tato ochrana třetích osob je tedy naprosto nedostatečná, neboť dohody o modifikaci SJM mají samozřejmě své právní důsledky i při porušení této informační povinnosti, což může samozřejmě být na újmu těchto třetích osob. Tento problém je již v návrhu nového občanského zákoníku řešen podrobně v § 613 až § 617 této zákonné předlohy (tzv. Eliášův návrh občanského zákoníku - viz níže).

Také ohledně správy a užívání společného jmění manželů zákon nabízí určitou dispozitivní regulaci s možností odchýlné úpravy opět formou notářského zápisu. V § 145 zákon pamatuje na povinnost a oprávnění majetek tvořící SJM pro oba manžele užívat a udržovat. Opět je zde zachycena dispoziční pravomoc každého z manželů samostatně nakládat s tímto majetkem ohledně obvyklé správy tohoto majetku. V ostatních případech je třeba souhlasu obou manželů, jinak je právní úkon neplatný. Jedná se zde tedy o tzv. relativní neplatnost, které se musí druhý z manželů dovolat. Zákon také v tomto § 145 odst. 3 zakládá solidaritu dlužníků, v tomto případě solidaritu manželů za závazky tvořící SJM jako plnění pro oba manžele společně a nerozdílně.

„Výkon rozhodnutí na majetek patřící do společného jmění manželů lze nařídit také tehdy, jde-li o vydobytí závazku, který vznikl za trvání manželství jen jednomu z manželů. Za majetek patřící do společného jmění povinného a jeho manžela se pro účely nařízení výkonu rozhodnutí považuje také majetek, který netvoří součást společného jmění manželů, jen proto, že byl smlouvou zúžen zákonem stanovený rozsah

společného jmění manželů nebo že byl smlouvou vyhrazen vznik společného jmění ke dni zániku manželství.“⁶⁶

5. c. výhody recentní právní úpravy

Současná právní úprava manželského majetkového práva se nachází v jedenácti ustanoveních občanského zákoníku č. 40/1964 Sb., v platném znění. Jedná se o ustanovení § 143 až 151 tohoto občanského zákoníku. Celá tato úprava je nazvána „společné jmění manželů“ (zkráceně SJM) a je inkorporována do hlavy druhé, která je nazvána „spoluvlastnictví a společné jmění“. Tato hlava druhá je součástí věcných práv, která jsou zachycena v části druhé tohoto občanského zákoníku.

Recentní úprava majetkového společenství manželů je tedy akcentována z jejich majetkové stránky a zařazena do věcných práv. Tím došlo k určitému logickému zařazení této úpravy do věcných práv ihned po úpravě vlastnického práva a podílového spoluvlastnictví. Občanskoprávní úprava je tak přehlednější a tato sféra je logicky zakomponována do majetkoprávní úpravy obdobných věcných práv.

Celá úprava majetkového soužití manželů je tedy neoddělitelnou částí občanskoprávní úpravy majetkových vztahů. Bylo by tedy nelogické tuto úpravu přenášet například do zákona rodině či do samostatného zákona, neboť i další občanskoprávní instituty navazují na tuto úpravu majetkového společenství manželů.

Poměrně stručná úprava pouze v jedenácti ustanoveních je sice relativně kusá, ale je poměrně snadno pochopitelná a pro nejnütnější regulaci majetkového společenství manželů i vcelku dostačující. Není zde velké množství odkazů na jiné části občanského zákoníku nebo dokonce na jiné občanskoprávní předpisy, což přispívá k celkové přehlednosti právní úpravy. Také zde nejsou použity nějaké abstraktní právní pojmy, což je důležité pro akceptaci a interpretaci těchto ustanovení zákona pro běžného občana bez právní erudice.

⁶⁶ Tripes, A. : Exekuce v soudní praxi, 2. vydání, C.H.BECK, Praha, 2001, str. 43

Uvedená ustanovení musejí být a jsou poměrně přehledná, srozumitelná a vnitřně logická. S touto částí zákona přijde do kontaktu nejenom právní teoretici a vysokoškolští pedagogové, praktikující advokáti, notáři a další právníci, ale zejména široká veřejnost. Interpretace této části zákona je tedy poměrně nezákladná, dobře proveditelná s poměrně okrajovými problémy pro právní praxi.

V budoucí úpravě musí zákonodárce především dbát toho, aby nová právní úprava byla opět srozumitelná pro akceptaci širokou veřejností, logicky provázaná a pokud možno obsahující všechny hlavní otázky pro regulaci tohoto právního pododvětví občanského práva. Opět je zde třeba použít relativně jednoduchý právní jazyk, který bude srozumitelný i pro laickou veřejnost, užít minimum abstraktních právních výrazů a institutů, které by v praxi mohly přivodit komplikace při aplikaci této právní regulace a především dbát na základní zásady občanskoprávní úpravy, a to do nejširší svobodu vůle, svobodnou dispozici s majetkem a rovnost účastníků občanskoprávních vztahů.

5. d. nevýhody recentní právní úpravy

Základní nevýhodou současné úpravy manželského majetkového práva je jeho rozdělení mezi Občanský zákoník (OZ) a zákon o rodině (ZOR). Zákon o rodině byl přijatý již v roce 1963 a snažil se podchytit celou sféru rodinného práva vyjma majetkových vztahů mezi manželi. Tento poměrně ojedinělý pokus byl v československém právu počátku 60. let z jistého hlediska novátorský, neboť se předpokládalo, že vztahy mezi manželi již nebudou založeny na manželské smlouvě a nebudou mít původní majetkový akcent. Přesto však majetková práva mezi manželi zůstala zachycena v novém občanském zákoníku, který byl přijat v roce 1964 a celá úprava této oblasti se tak rozdvajila do dvou velkých kodexů. Tento postup nebyl typický ani v úpravách „socialistického práva“ ostatních zemích socialistického tábora.

Od samého počátku po politických změnách v roce 1989 se uvažuje o vrácení úpravy rodinného práva opět do civilního kodexu. Úprava by tak byla přehlednější, jednodušší a vnitřně provázaná. Nevýhodou tohoto řešení se jeví pouze zbytnění civilního kodexu a jeho určitá menší přehlednost vzhledem k velkému množství materie. Jiná velká nevýhoda tohoto řešení zde není, i když rodinné právo za posledního půl

stolení se také určitým způsobem vyvíjelo a zdokonalovalo a také v této oblasti je velké množství judikátů a dalších právních rozhodnutí z praxe. Při vydělení rodinného práva z civilního kodexu je určité nebezpečí, že nebudou akcentovány hlavní principy soukromého práva, a to rovnost účastníků, autonomie vůle a svobodná dispozice, na kterých je tento civilní kodex založen. Kodex rodinného práva tak může být z určitého hlediska deformován ingerencí státních úřadů, např. orgánu péče o mládež, které mohou zapomenout na příslušnost tohoto zákona do svazku občanského práva a mohou určitým způsobem porušovat zásady civilního práva z moci úřední a v jistém ohledu si zákon o rodině „přivlastnit“ do předpisů veřejného práva o ochraně dětí a mládeže a podpoře rodin s dětmi a dalších veřejnoprávních úprav v této oblasti. I z tohoto důvodu je rozumnější úpravu rodinných poměrů nechat uvnitř civilního kodexu, neboť civilní kodex respektují všechny státní orgány jako hlavní kodex soukromého práva pro řešení všech právních vztahů mezi svrchovanými občany.

Pokud se tedy podaří budoucí začlenění rodinného práva opět do civilního kodexu, pak je pravděpodobné, že se celá úprava zjednoduší, odpadnou jisté duplicitní úpravy a celá materie bude vnitřně logičtější a provázanější v celém systému civilního práva. Začlenění rodinného práva do civilního kodexu je tedy jistě správný krok a žádoucí změna v celém systému civilního práva.

6. Úpravy de lege ferenda

6. a. východiska úprav recentní právní regulace

Po více než 18 letech od politických změn v roce 1989 se český právní řád nachází v poměrně komplikovaném stádiu. Během těchto let bylo přijímáno poměrně velké množství nových zákonů a podzákonných aktů. Ještě komplikovanější situace je v tom, že tyto nové zákony jsou obvykle velice rychle opět novelizovány a dále upravovány a z tohoto důvodu je celý právní řád poměrně nepřehledný.

Český právní řád tak neposkytuje základní smysl právní úpravy, a to zabezpečit dlouhodobou a stabilní úpravu právních vztahů mezi subjekty práva. Nové zákony se obvykle nestihnou ani správně interpretovat a aplikovat v praxi a již po dalších novelách původní interpretace nejsou aktuální a zákony tak nemají potřebnou prestiž a regulační schopnost. Dalším problémem českého právního řádu je ta skutečnost, že se za tyto téměř dvě desetiletí mnoho zákonů novelizuje pouze částečně, překotně a bez vnitřních souvislostí. Velkým nešvarem českého právního řádu je ta zákonodárná praxe, že se novelizuje jedním zákonem několik platných zákonů a celkově se tak právní řád stává opět méně přehledný.

Při radikální změně základu soukromého práva, a to civilního kodexu, se tak zákonodárce bude muset vypořádat s velkým množstvím dílčích zákonů, které regulují soukromoprávní oblast. Přesto by měl zákonodárce zvýraznit úlohu civilního kodexu jako základního zákona v oblasti soukromého práva a do tohoto kodexu soustředit všechny hlavní oblasti regulace soukromého práva. Tím by mohl vzniknout relativně jednoduchý a vnitřně jednotný civilní kodex, který by bylo založen na výše uvedených základních principech soukromého práva a který by byl základním kamenem celé regulace občanskoprávních vztahů. Na tento civilní kodex by mohly navazovat pouze potřebné podzákoné normy (např. regulace úroků z prodlení podle aktuální ekonomické situace), ale nikoliv samostatné zákony jako v současném právním systému. Tím je celá občanskoprávní regulace značně nepřehledná.

Nový civilní kodex by tak měl být nejenom logický a vnitřně jednotný, ale i propracovaný se všemi aktuálními vývojovými trendy v oblasti soukromého práva tak, aby tento kodex mohl být aplikován bez neustálých novelizací po dobu mnoha desítek let v budoucnu. Tím by v oblasti celého soukromého práva nastalo žádoucí zklidnění, z čehož by vyplývala i potřebná právní jistota pro subjekty občanskoprávních vztahů. Pouze takový kodex, který platí po dobu mnoha let, může být celou společností akceptován a může získat velkou autoritu a přirozenou regulační schopnost.

V současné době již poměrně dlouhou dobu probíhá diskuze odborné i laické veřejnosti nad návrhem nového občanského zákoníku. Již bylo publikováno paragrafové znění tohoto nového kodexu, kde hlavními zpracovateli byli Prof. Dr. JUDr. Karel Eliáš a Doc. JUDr. Michaela Zuklínová, CSc. Tento nový návrh je v současné době ve stádiu

finální přípravy pro předložení tohoto návrhu Parlamentu ČR. Text nové osnovy je publikován a postupně připomínkován prostřednictvím informační sítě Internet, např. na adrese: <http://pravni.nazory.cz/obcanske-pravo/navrh-noveho-obcanskeho-zakoniku/>.

Občanský zákoník tak má opět šanci stát se hierarchií soukromoprávních předpisů nejen vrcholným předpisem – zákoníkem (kodexem – chartou – zlatým fondem) soukromého práva jako celku, nýbrž – a to zejména – jeho systémově sjednocujícím (integrujícím) všeobecným základem, který se soustřeďuje na vůdčí, obecně uznávané a jednotící zásady a zásadně relativně neměnnou obecnou (abstraktní) úpravu všech základních kategorií společných všem soukromoprávním vztahům a všem soukromoprávním subjektům. To je záruka, že takto univerzálně koncipovaným občanským zákoníkem bude zajištěna potřebná jednotu, souladnost, a zejména i relativní stabilita základních obecných soukromoprávních kategorií, jakož i odstraněna jejich případná krajně nežádoucí vnitřní rozpornost.“⁶⁷

6. b. je SJM reliktní minulosti?

Domnívám se, že společné jmění manželů (SJM) není reliktem minulosti a že má v našem právním řádu velice významné postavení. Je pravdou, že v druhé polovině 20. století proběhly ve všech vyspělých státech velice radikální změny ve společenském životě, a že právní řády se musely poměrně rychle přizpůsobit nové společenské realitě. V současné době je ve vyspělých zemích více než třetina nezletilých dětí vychovávána mimo manželství jedním z rodičů, či jinými rodinnými příslušníky, a mnoho partnerů žije nesezdáno jako druh a družka. Pro takovéto subjekty a určité etapy života je tedy institut SJM k nepoužití. Přesto však většina obyvatel projde za život institutem manželství i instituty společného manželského majetku. Pro tuto naprostou většinu obyvatel je tato právní regulace nutná i velice užitečná.

Za poslední dvě desetiletí také občané naší země se proměnili v tom smyslu, že jsou dnes nositeli neporovnatelně většího množství majetkových práv, než tomu bylo

⁶⁷ Švestka, J., Jehlička, O., Škárková, M., Spáčil, J. a kol. : Občanský zákoník. Komentář, 10. vydání. Praha: C.H. BECK, 2006, str. 23

před rokem 1989. Spolu s ekonomickou prosperitou se většina občanů stává movitějšími a musí tedy řešit své majtkové vztahy a nutně se dostává do majtkových konfliktů s dalšími občany, a to včetně nejbližších rodinných příslušníků. I z tohoto pohledu je institut SJM velice důležitý v právním řádu a naopak potřeba jeho zdokonalení a pečlivého propracování neustále stoupá.

Pro budoucí regulaci bude tedy nezbytné se nejenom držet velice důsledně základních principů civilního práva, a to rovnosti subjektů občanskoprávní regulace, autonomie vůle a volné dispozice s majtkem, ale i dvou oblastí pro potřebné posílení této právní regulace, a to ochranu slabšího partnera v soužití dvou osob a především ochranu věřitelů vůči manželskému společenství. Tato regulace musí být upřesněna, jednoduchá a přehledná a musí být schopná akceptace většinou společnosti.

6. c. hrozí zánik fenoménu manželství?

Domnívám se, že zánik institutu manželství v naší zemi nehrozí. Je pravdou, že v druhé polovině 20. století je neustálý trend snižování sňatečnosti a počtu manželských soužití, ale tento trend je pouze v řádu několika procent a nesmíme zapomínat, že institut manželství se stále týká milionů lidí. Tento institut tedy patří mezi nejčastěji využívané instituty soužití občanů a z tohoto důvodu tedy musí být kvalitním způsobem právně regulován. Proti klesání počtu uzavřených manželství a vzrůstání počtu rozvodů však působí další trend moderní společnosti, a to že mnoho občanů vstupuje do manželského svazku opakovaně. K tomuto trendu přispívá i prodlužování délky lidského života i snižující se počet vychovávaných dětí na jednu ženu. Lidský život tak je delší a manželská soužití mohou být i opakovaná a velice komplikovaná. Z tohoto důvodu je naopak potřeba právní úpravu zkvalitnit a propracovat pro všechny moderní způsoby soužití lidí ve 21. století.

6. d. několik podmětů k úpravám de lege ferenda

Po prostudování poměrně obsáhlé matérie ohledně vztahu manželství a majetku v současné odborné právní i další literatuře, v soudní praxi i v historických odborných publikacích si dovoluji předestřít několik úvah de lege ferenda.

Instituty manželství a majetku patří mezi velice frekventované právní kategorie. Jejich úprava v právním řádu musí být velice precizní a kompletní. Zároveň se však jedná o instituty využívané v naprosté většině právními laiky, takže úprava musí být i srozumitelná a logická.

V nové úpravě manželských majetkových práv by mělo být ještě podrobněji definováno, co patří do společného majetku manželů a co do společné majetkové sféry nepatří. Jedná se o většinu otázek, které již soudní praxe řešila v různých rozhodnutích okresních a vyšších soudů (např. problém podniku a společného majetku, z pohledu SJM či podílového spoluvlastnictví, problém přírůstků výlučného majetku jednoho z manželů a jeho zařazení do SJM, problém o vymezení rozsahu věcí sloužící potřebě jen jednoho z manželů, atd.).

Zároveň s tímto precizním definováním majetku společného i majetku výlučného jednoho i druhého manžela však zároveň musí být posílen princip smluvní autonomie občanů vstupujících do manželství i manželů k tomu, aby si mohli upravit dohodou co nejvíce otázek vzájemného soužití a mohli účinně modifikovat disponibilní úpravu společného majetku zachycenou v občanském zákoníku.

Také by bylo vhodné v nové právní úpravě posílit autonomii třetích osob v tom, že by tyto osoby mohly podle své vůle darovat nebo odkázat svůj majetek manželům do společného jmění manželů. Tím by se posílila autonomie vůle dárce či zůstavitele a tyto osoby by tak měly možnost rozhodnout, zda chtějí, aby manželé měli tento majetek ve společném jmění nebo v podílovém jmění.

Také ve vztahu k ochraně třetích osob má naše recentní úprava ještě určité rezervy. Jistě by byl velice potřebný veřejně přístupný rejstřík všech smluv a jiných dohod mezi manželi či snoubenci, kterými modifikují zákonnou úpravu SJM.

V současné době není ani možné se z veřejně přístupného zdroje dozvědět nebo ověřit, kdo žije v manželství, kdo je rozveden atd. I když tyto údaje jsou pro většinu občanů velice citlivé a velice intimní, nemusela by se tato otázka řešit nějakým veřejným seznamem, ale jistě by postačovalo v rámci posílení odpovědnosti jednotlivce čestné prohlášení občana, kde by sám prohlásil pro dotčený státní orgán či třetí osobu (např. banku), zda žije v manželství, zda má smluvně modifikovanou úpravu majetku a další důležité údaje potřebné pro využití v konkrétním právním vztahu. A toto čestné prohlášení (jeho pravdivost) by mohlo být pod nějakou správní či dokonce i trestní sankcí.

Také se mi nezdá zcela logická současná právní praxe ohledně smíšení či spojení majetku ze SJM s výlučným majetkem jednoho nebo druhého manžela. V současné praxi tedy při spojení těchto majetků bude tento nový majetek dále patřit do SJM, i když ze SJM se na tento majetek vydá pouze nepatrná část. V nové úpravě by měl být zachycen takový režim, že by smíšený (spojený) majetek patřil do SJM nebo do výlučného majetku některého z partnerů podle toho, ze které strany by se na tento spojený majetek vydal větší podíl.

Podrobnější právní úprava by měla být i pro postup vůči společnému jmění manželů v průběhu vykonávacího řízení podle § 251 a násl. o.s.ř. pro postup soudů i pro postup soudních exekutorů. Zůstávají zde určité nevyjasněné problémy – např. nařízení exekuce na mzdu jednoho z manželů při pohledávce za druhým manželem - povinným atd. Tyto závažné právní otázky sice řeší již téměř dvě desetiletí obsáhlá judikatura soudů (počet exekucí po roce 1989 násobně přibývá), ale kvalitní právní úprava by jistě přispěla k zjednodušení celého procesu a k prevenci mnoha komplikovaných soudních sporů.

Kvalitnější právní úprava by jistě také přispěla k prevenci mnoha nadbytečných sporů i mezi manželi či bývalými manželi při rozdělování a vypořádání společného majetku. Soudy by zde mohly mít určitou možnost si obě znesvářené strany předvolat a pokusit se o soudní smír ohledně užívání společného majetku až do meritorního rozhodnutí a to ještě dříve, než by došlo k soudnímu sporu. To by jistě přispělo ke zklidnění rozjitřené situace, k řádné péči o ještě nerozdělený majetek a k předcházení mnoha škodách či zbytečným výdajům.

Návrh nového občanského zákoníku je jistě velice kvalitním posunem v úpravě manželského majetkového práva. Přímo v zákoně se řeší některé důležité otázky, které dříve řešila pouze judikatura. Je zde pojmenován tzv. zákonný majetkový režim, tzv. smluvený režim, nebo tzv. režim založený rozhodnutím soudu ohledně modifikace společného jmění. Dále jsou zde poměrně podrobně řešeny závazky manželů jako součást SJM. Také se jasně určuje okamžik od kterého se pohledávky, resp. část výtěžku, platu, mzdy, zisku stává součástí společného jmění. Tímto okamžikem je den splatnosti nebo den, kdy jeden z manželů získal možnost s těmito pohledávkami nakládat. Těmito explicitními vyjádřeními se tedy posiluje právní jistota nejenom manželů samotných, ale především třetích osob ve vztahu k manželskému majetku. Kvalita budoucí právní úpravy tedy bude podmíněná tedy především tím, v jaké formě se podaří nový občanský zákoník přijmout a v jaké finální podobě se stane součástí právního řádu České republiky.

III. Závěr

Ve své rigorózní práci jsem se snažil z několika pohledů okomentovat institut „manželství“ a institut „majetku“ a jejich vzájemné vazby. Na tyto právní instituty jsem se podíval nejenom z pohledu historické právní úpravy posledních dvou staletí, ale i z pohledu filozofického, ekonomického, sociologického, náboženského a v širším pohledu z úhlu společenských věd.

Došel jsem k závěru, že institut manželství je základním právním fenoménem, který má své nezastupitelné místo i v moderním právním řádu vyspělé demokratické společnosti.

Manželským svazkem každý den procházejí miliony lidí nejenom v naší zemi, ale i v ostatních vyspělých státech Evropy a Severní Ameriky a dokonce i ve většině zemí tzv. třetího světa. Po všech sociálních i ekonomických revolučních změnách ve 20. století stále institut manželství nebyl nahrazen žádným jiným institutem, i při všech jeho nevýhodách a problémech. Naprostá většina lidí potřebuje pro svůj život nějaké pevné sociální vazby, které se dají do určité míry upevnit a garantovat kvalitním právním institutem manželství s jasně definovanými funkcemi obou partnerů i jejich vzájemnými právy a povinnostmi.

V současné moderní společnosti sice vzrůstá trend soužití partnerů bez manželského svazku a výchova nezletilých dětí ve stále větším měřítku mimo manželství, ale v podstatě každý dospělý člověk alespoň jednou institutem manželství v životě projde. Naopak tento institut je v moderním světě využíván u jednoho člověka i několikrát za život, což podtrhuje snaha určitým způsobem garantovat rodinné a citové vztahy a potřeba určité právní jistoty v těchto vztazích.

Také institut majetku je naprosto nepostradatelný pro celý právní systém a především pro jeho soukromoprávní sféru. Základním právním principem je naprostá svoboda člověka jako individua nabývat a pozbývat majetek a naprosto stejné postavení a stejná právní ochrana všem druhům majetku, ať už se jedná o majetek individuální,

kolektivní, obecní či státní. Jakákoliv preference určité skupiny majetkových vztahů vedla v minulosti k nerovnoprávnému postavení jednotlivců ve společnosti a k jejich diskriminaci. Kvalitní a efektivní ochrana poctivě nabytého majetku je základním principem každého moderního právního řádu, a bez kvalitní ochrany majetkových vztahů by byl celý právní řád paralyzován a nesloužil by potřebám každého občana.

Manželství a majetek jako základní dva fenomény právního řádu se z mnoha pohledů prolínají a jsou velice úzce spjaty. Manželství bez majetku by nemohlo plnit své základní funkce a majetkové právo bez instituce manželství by ztratilo základní stavební prvek celé společnosti včetně ekonomické sféry. Manželství a majetek se tedy velice úzce prolínají a jejich právní úprava a ochrana a regulace by měla být v budoucnu co nejsrozumitelnější a nejpreciznější. Oba dva instituty se týkají milionů lidí a v podstatě se dotýkají sféry každého občana, obce, právnických i fyzických osob, i státu.